

Tidning för Hitis skärgård

Elfte årgången

Rafhit

2013

**Reportage från:
Biskopsö, Bolax, Böhle, Hitis,
Högsåra, Kasnäs, Maltskär,
Rosala och Vänö**

**När skärgården förlorade
sina döttrar**

I detta nummer

- 4 Från Rosala till bombregnet i Helsingfors
- 6 Inblick i en annan värld
- 7 Helsingfors lockade till sig skärgårdstöser
- 8 Hembiträde hos Åbo stadsdirektör
- 10 Från Bengtskärs fyr torn till Eiffeltorn
- 12 Från Sommarön i Rosala till Eira i Helsingfors
- 14 Hembiträdets anonyma berättelse
- 16 Jakten på försörjning drev mig till staden
- 17 Hembiträderna är värda att upprättas
- 20 Biskopsö skola lever upp till sin forna glans
- 23 Rousal Bryggghus
- 24 Modigt vågat på Vänö
- 26 Vardagsliv på Stubbnäs prästgård
- 28 Hälsningar från Bolax
- 31 Fisksoppor
- 32 Vårkänslor och vårjakt på fåglar
- 34 Lotsåldermannens minnen
- 37 På svenskbete i Louis bar
- 39 Det oförglömliga Maltskär
- 41 RoHit tackar sina "flickvänner"
- 42 Maltskärarn - Centerbordsbåtarnas mästare
- 47 Trålarer Windö av Rosala
- 50 Rally på internationell toppnivå
- 52 Frida Andersson charmar skärgårdspubliken
- 54 Lasse Mårtenson - en skärgårdsvän
- 56 Fiskgjuse med sjövätt
- 57 Skärgårdsborna är flitiga väljare
- 60 Information
- 62 Händelsekalender
- 64 Oväntat besök

Hitis Friidrottsträning & lek 2013

Varje tillfälle startar klockan 18.00 och slutar cirka klockan 19.30 (tisdag 9/7 slut kl. 20.00). Tävlingsdagen 18/7 startar klockan 17.00 och slutar cirka kl. 20.30, efter prisutdelningen.

Träningsdagar	tisdagen	9/7
	torsdagen	11/7
	söndagen	14/7
	tisdagen	16/7
Tävling och avslutning	torsdagen	18/7

Grenar - Höjdhopp, längdhopp, löpning, kulstötning, spjut.

Ålder och gruppindelning		
Grupp 1	Födelseår	2008 & 2009
2		2006 & 2007
3		2004 & 2005
4		2002 & 2003
5		2000 & 2001
6		1998 & 1999
Juniorer		1995 & 1997

Hitis idrottsplan - Vi håller till på idrottsplanen på Vikarevägen mellan Hitis kyrka och Vikare.

Prova på - De minsta är välkomna att leka och prova på några grenar.

Regler - Alla som har deltagit på minst 2 st träningar och deltar på tävlingsdagen får medalj och diplom. Vid tävlingens poängräkning räknas sämsta grenplaceringen bort.

Prisutdelning - Tävlingsdagen avslutas med prisutdelning i Furutorp.

Avgift - 8 euro som går till priser & förfriskningar på avslutningsdagen.

Mikromaraton på 1,1 km i samband med Hitis Minimaraton fredag 19/7. Avgift 6 euro.

Kontakt - www.facebook.com/hitidrottsskola. E-post: michael.lassenius@gmail.com

Medhjälpare - Vill du hjälpa till med träningar eller tävling? Kontakta oss via Facebook eller E-post.

Välkomna önskar Christer Wiberg, Michael Lassenius, Johan Nybergh och Tony Enholm med medhjälpare.

Idrottsträningen arrangeras genom Hembygdens vänner i Hitis.

Hembiträderna förtjänar att uppmärksammas

Årets tema kretsar kring alla de unga tonårsflickor som lämnade skärgården och sökte sin utkomst på annat håll. Flickorna som i dag är mogna damer har många minnen att berätta som vi försökt systematisera. Även om detaljerna varierar finns det tydliga mönster som går igen i deras berättelser.

De flesta skärgårdsskildringar handlar om de näringar som utövas eller har utövats. Gemensamt för dem är att de är mansdominerade. Bläddra i gamla RoHit tidningar och konstatera det samma. Läser ni noggrant finner ni emellertid att kvinnorna även där spelar en avgörande roll för livet i skärgården. Vad vi missat är att uppmärksamma de flickor som sökt sig bort för att få en utkomst. Denna brist ligger inte endast oss till last utan även den professionella skärgårdsforskningen och kvinnoforskningen. I detta temanummer rättar vi till detta missförhållande, låt vara med de begränsade resurser vi förfogar över.

När detta är sagt vill jag understryka att yrket som hembiträde ligger väldigt lågt i skalan av hur olika yrken rangordnas. I gammal statistikföring noterades de inte alls utan underordnades sin manliga arbetsgivare. Bland en del av de intervjuade levde pigstämpeln kvar som en påminnelse om yrkets låga status. För en oinvigd kunde detta låta som ytterligare ett inlägg i kategorin bedrävelser. Visserligen är det sant att i värsta fall kunde de unga flickorna utnyttjas på olika sätt. Sålunda jobbade de långa dagar, hade sällan ledigt, stod utanför det offentliga skyddsnetet beträffande skatter och försäkringar och kunde bli utsatta för sexuella trakasserier. Denna bild är inte heltäckande eftersom andra trivdes utmärkt med sina arbetsgivare och upplevde arbetet som lärorikt.

Gemensamt för dessa unga flickor från skärgården var att de var vana att jobba och ta i, de bar på en stolthet och hade en klar uppfattning om vad som är rätt och vad som är fel. Även flickor i de mest trängda situationer kunde stå på sig och fann sig inte i vilket bemötande som helst. Däremot uppdagades att deras prominenta manliga arbetsgivare i några fall betedde sig vad i dag skulle klassas som snudd på det kriminella. I dessa utsatta fall stod hembiträdet i värdighet högt över sin manliga överordnad. Tursamt nog var inte alla berörda män funtade med samma låga kvaliteter utan stod beträffande värdighet på samma nivå som hembiträdet.

För samtliga hembiträden var jobbet en mellanetapp till en annan yrkeskarriär. I de flesta fall lämnade de skärgården för gott. Däremot har de inte förlorat kontakten till skärgården där de numera vistas på fritiden. Endast i enstaka fall har de bosatt sig här ute. Många valde att flytta till Sverige som erbjöd dem arbete och utbildning under helt olika förhållanden. Där satte man värde på deras goda kvaliteter. Finland vaknade som vanligt alltför sent och då var skärgården redan i praktiken tömd på det finaste och vackraste Svenskförland någonsin skadat.

Jan Sundberg

RoHit

Tidning för Hitis skärgård
2013

Chefredaktör: Jan Sundberg

Ombrytning och layout: Bernt Örså

Pärbild och baksida: Bernt Örså

Journalistmentor: Christina Korkman

Redaktionssekreterare: Fanny Örså

Redaktörer: Olof och Gun Biström

Ann-Sofie Selin

Clara Henriksdotter

Rose-Marie Ölander

Anders Alborg

Henry Clay Ericsson

Peik Stenberg

Christina Sundberg

Fanny Örså

Heidi von Wright

Tina Örså

Tryckeri: Mariehamns Tryckeri AB

Ansvarig utgivare: Rosala Byråd r.f.

www.dragsfjord.fi/rosala

Från Rosala till bombregnet i Helsingfors

Mitt under brinnande krig fortsatte det civila livet så gott det gick. Kvinnorna fick överta många av samhällets funktioner som var vikt för männen i fredstid. Behovet av att rekrytera hembiträden från skärgården upphörde inte helt. En flytt till centrala Helsingfors var inte riskfri under de här förhållandena.

Gladys Brunström (född 1921) bor numera på Solglimten i Hitis men hon är emellanåt på korta besök i hembyn Rosala, vilket dottrarna **Kerstin Sundqvist** och **Karita Funck** brukar arrangera. Den här gången träffas vi hemma hos Kerstin. Gladys minne är inte så bra längre, men när vi hjälper henne på traven med att återuppliva gamla tider börjar hon berätta.

– Min mamma, jag och min mormor bodde i ett litet hus här i Rosala med kök och kammare. Vi hade två kor, höns och ett litet potatisland. Mamma som var ensamstående försörjare jobbade för andra på gårdarna här i byn. Hon tog upp potatis, plockade fisk från näten och gjorde hörarbete. Hon hade ett tungt liv. Hon skulle försörja mig och min mormor, som hade svår reumatism. Vi hade även släktingbarn som bodde hos oss när de gick i skola.

– Redan som barn hjälpte jag mamma i arbetet. Jag gick sex klasser i skola här i byn och efter avslutad skolgång jobbade jag heltid med mamma. Vi hade inga egna fiskevatten men vi fick lov att fiska för husbehov, vilket var ett viktigt tillskott i vår magra kost.

Som hembiträde i Helsingfors

– Mamma hade två kusiner som bodde i Helsingfors. **Bertel Appelberg** kände en av kusinerna och frågade henne om det måhända fanns någon i Rosala som kunde tänka sig att jobba som hembiträde hos dem.

– Jag tog gärna emot jobbet särskilt när mina släktingar stödde mig. År 1941 flyttade jag till Bangatan 3 A där Appelbergs bodde och jobbade där till 1948. Bertel var direktör för Söderströms förlag.

– Jobbet var betydligt lättare än det jag var van vid hemifrån. Till mina arbetsuppgifter hörde att laga mat, städa och servera gäster som ofta var på besök. Mitt första jobb var att skala potatis och det andra var att rensa lingon kommer jag ihåg. Vårdinnan bestämde vad som skulle inhandlas och vad som skulle tillredas. Värdfolket var snälla människor. Inga barn fanns i huset och jag bodde i en jungfrukammare invid köket.

– Under somrarna bodde Appelbergs på Stora Brändö utanför Porkala udd. Där fick jag lov att ro långa vägar efter mjölken från Hirsala gård. Värdfolket hade aldrig tidigare haft ett hembiträde som klarade av att ro efter mjölk. Vårdinnan och jag lade ut nät tillsammans. Appelberg själv kunde inte hjälpa till för han hade ett skadat ben. Många gäster kom till Stora Brändö och jag fick stå i hela sommaren.

– Somrarna var trista för då hade jag ingen chans att träffa mina bekanta. I vanliga fall hade jag ledigt en

eftermiddag och en kväll i veckan. I Helsingfors fanns många hembiträden från Rosala och Böhle. Vi hade kontakt med varandra och var på dans på Nylands Nation och Arbetets Vänner. Många från skärgården besökte Arbetets Vänner. Vi skärgårdsbor hade mycket gemensamt. Lönen tyckte jag var bra och frun höjde min lön utan att jag bad om det.

– Julaftonen firade jag med mina släktingar i Helsingfors. Under juldagen ordnade värdinnan middag för sina släktingar och under annandag jul var det världens tur att ordna middag för sina släktingar. Då hade jag mycket att stå i.

– Endast en gång per år kunde jag åka hem till Rosala. Jag fick ta en kort semester under höstarna och då åkte jag med tåg till Hangö och därifrån med militärbåt på väg till Öro.

Bombplan över Helsingfors

Bangatan hörde till de gator som var mest utsatta för bombardemang under kriget. Under det tredje stora flygbombardemanget av Helsingfors i slutet av februari 1944 föll två 250 kilos bomber bredvid huset på Bangatan 9 och en 1 000 kilos bomb på innergården som totalförstörde huset och delvis huset bredvid.

– Vi hade alltid smörgåsar och en flaska vichyvatten i beredskap om det blev alarm. Bombskyddet fanns vid Skillnaden. Somliga sjöng i bombskyddet och andra visslade. Huset bredvid vårt fick fullträff. Alla fönster gick i tusen bitar. Det var bara att städa upp efter förstörelsen. Vi bodde i tredje våningen som i övrigt förblev intakt. Ingen av våra grannar omkom. Många lämnade stan men jag bestämde mig för att stanna.

– Småningom träffade jag min man **Knut** från Böhle som även han hade släktingar i Helsingfors. Efter

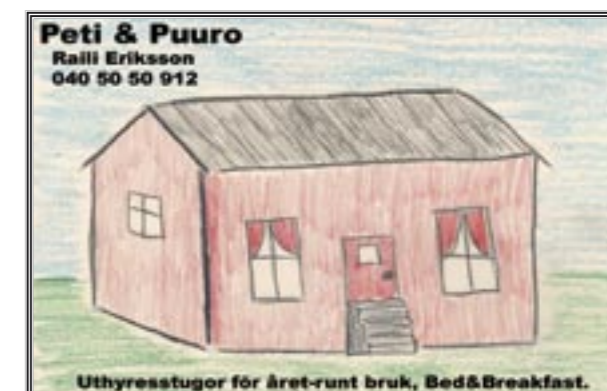

Arbetsplatsen på Bangatan 3

giftermålet jobbade jag en kort tid hos Appelbergs tills de hittade ett nytt hembiträde och jag flyttade tillbaka till Rosala.

En kort skildring om Gladys liv som fiskare vid Klovaskär kan läsas i fjolårets nummer av RoHit. De flesta hembiträdena från skärgården återvände aldrig till sina hembyar. Gladys kom tillbaka och utan kvinnor som hon hade skärgården inte kunnat överleva.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Inblick i en annan värld

Jobbet som hembitråde förändrade livet för de unga skärgårdsflickorna. För en del var förändringen större än för andra. Värdfamiljernas status och förmögenhet spelade här en väsentlig roll. En anställning i en välbärgad familj medförde en betydande omställning men gav också en trygghet och professionell yrkeskunskap som mången annan familj inte kunde erbjuda.

Den här gången styr jag min gamla Tunturi-moped mot Böhle där många tonårstjejer rekryterades till hembiträden under mitten av 1950-talet. Jag ska träffa **Valborg Wennerström** (född Rosenberg) som tillbringar sina somrar där. Kickan, som hon kallas sedan barnsben, tar i mot mig i sitt lilla lusthus vid stranden.

-Torpet Stenbacka kommer sig av att huset står på ett berg. Vi hade en ko, får och höns. Fisket var ändå den huvudsakliga inkomsten. Vi var tre barn, jag, min syster och bror. Min bror blev trålfiskare och min syster gick en kort barnskötartutbildning i Åbo. Själv började skolan ett år senare än andra och när jag gick ut skolan var jag 16 år.

-Alla rökte fisk i Böhle. Jag fick lära mig röka strömming i tidig ålder och fisken skulle vara rökt innan jag tog mig till skolan på morgonen. Ibland blev det ingen skola alls om fångsten var stor och massor av strömmingar skulle plockas in i rökugnen.

En annons i Åbo Underrättelser

- År 1954 gick jag i konfirmandundervisning och då råkade jag se en annons i tidningen om att **Hans von Rettig** var i behov av ett hembitråde. Jag svarade på annonsen och blev anställd med en gång. Jag flyttade in i det Rettigska palatset i Åbo samma år på hösten och stannade där till 1960. Visst var det en omställning att flytta in i ett palats omgärdat av murar. Mitt rum var

beläget vid köksingången.

- Jag började som köksbiträde. Vi var fem anställda: ett köksbiträde, en kock, två husor och en hovmästare. Familjen von Rettig ville ha svensk personal från skärgården, vi var alla skärgårdsbor, hovmästaren var från Houtskär. Jag städade, bäddade, skötte kläder och serverade på middagar.

- Jag fick lära mig vett och etikett, hur servera, vika servetter och putsa silver som diskades för hand. Det var ett jäkla jobb. Servicen bestod av porslin med egna vapen.

- Frun var relativt ny i huset. Hon ville att vi kallade hennes man för bergsrådet och henne för bergsrådinnan. När han blev hedersdoktor ville värdinnan att de skulle tituleras doktor och doktorinnan. Hans von Rettig var gullig och en riktig gentleman.

- Till Rettigs kom många internationella gäster. Hans von Rettig var svensk konsul och i den egenskapen var prinsessorna **Sibylla**, **Desiré** och **Birgitta** på middag. Jag har serverat dem alla, men jag behövde inte prata med gästerna. I palatset fanns även gästrum som skulle skötas.

Sällan hem till Böhle

- Jag hade ledigt en eftermiddag i veckan och varannan söndag. Under somrarna hade jag två till tre veckor ledigt. Endast då kunde jag åka hem. Somrarna firade Rettigs på Runsala i en stor villa som var omodern. Senare byggde de en modernare i Pargas.

- Under jularna längtade jag hem men då behövdes jag på jobbet. Det var mycket ståhej i det Rettigska palatset under julhelgerna. Vi anställda fick julklappar och gratis tobak hörde till förmånerna. Svenska Teatern var Rettigs skötebarn. Skådespelare från Sverige bodde gratis hos dem och vi fick teaterbiljetter.

- Arbetets Vänner i Åbo var en förenande länk för oss

skärgårdsbor. Vi höll ihop och besökte även andra ställen, till exempel Fojan och Brankis. Studentkåren besökte vi inte ofta, studenterna tyckte vi var för fina för oss.

- Då jag slutade hos Rettigs var inte hemmet i Böhle något alternativ. Där fanns ingen framtid för mig. Familjen Rettig ville ha mig kvar men jag flyttade till Sverige och stannade där till 1966. Kärleken förde mig ändå till hemtrakten och jag gifte mig med Böhlepojken **Erik** och vi flyttade till Hangö där vi fortfarande bor.

Under samtalets gång slog det mig att en ung skärgårdsflicka levde betydligt tryggare i en miljö sådan som Kickan fick uppleva. Flera anställda i hushållet med en indelad arbetsfördelning och ett formaliserat förhållande till värdfolket gav stadga och säker inkomst. Kort sagt, anställningen påminde om övriga anställdas inom det stora Rettigbolaget förutom att Kickan och hennes arbetskamrater levde med och för sitt värdfolk under samma tak.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Helsingfors lockade till sig skärgårdstöser

Bötesö i Biskopsöarkipelagen tillhör Bolax by och där bodde familjer med barn som skulle försörjas. När barnen kom upp i tonåren skulle de bidra till försörjningen liksom de fullvuxna. Många fick söka sin utkomst på annat håll, det gällde i synnerhet tonårsflickor som sällan erbjöds arbete på hemorten.

Jag fick kontakt med **Gunhild Gustafsson** (född 1923) via sonen **Tore** som är skeppare på färjan Aura. Gunhild bor numera i Dalsbruk och en vacker dag i augusti passar jag på att njuta av sjöfärden från Rosala. Den här gången är avsikten inte att åka till torget utan att få en pratstund med Gunhild, som jag aldrig träffat förut. Efter att ha letat i ett antal trappuppgångar hittar jag slutligen rätt, Gustafsson tycks vara ett allmänt namn i Dalsbruk.

- Vi flyttade till Bötesö från Hangö när jag var nio år. Pappa skötte fyren på Galtarna dit han rodde från Bötesö. En gång rymde roddbåten och där stod han på Galtarna och viftade på hjälp. Ett fartyg plockade upp honom och han fick följa med ända till Hangö. En annan fyr fanns på Skallerfjärden, men den fyren skötte inte min far. Fisket var en biinkomst i vår familj, som bestod av tre barn.

- Först gick jag ett år i Hangö, sedan i Biskopsö skola. Under menförestider bodde jag på internatet. Vid öppet vatten rodde vi till skolan, som bäst kunde vi vara sex barn i båten. Avståndet var cirka fem kilometer och i båten fanns fyra årpar. Vi rodde inte alltid i takt för det hände ibland att vi inte var överens.

- **Karl Liljeqvist** var vår lärare förutom i handarbete, som hans fru skötte om. Det var allmänt känt att han

Personporträtt:

Född: 25 mars 1938 föddes en liten flicka högt uppe på berget

Bor: I Hangö men i Böhle mest, Böhle är bäst

Familj: Man och son

Favoritträtt: Ungstekt sik, mums

Karakterisera dig själv: Helt vanlig som folk är mest

skötte kommunens affärer vid sidan av lärarjobbet. När jag var tretton gick jag ut skolan.

Hembitråde i Högsåra och Helsingfors

- När jag var femton år tog värdinnan på Gamlas i Högsåra (nuvarande Farmors Café) kontakt för hon ville ha hjälp med utarbetet. Hon varken ville eller kunde mjölka korna. Mannen **John Alborg** var lotsälderman och var

långa perioder borta. Mjölka kunde jag sedan barnsben, värdinnan skötte hushållsarbetet.

- Jag trivdes bra i Högsåra och stannade där i tre år. Jag hade ett eget rum bredvid köket och i Högsåra fanns många ungdomar som jag blev vän med. Jag hade väldigt sällan möjlighet att åka hem. Jularna firades där, endast på somrarna kunde jag åka hem något varv. Då följde jag med brevbarrens båt till Vänoxa.

- År 1942 slutade jag i Högsåra och jobbade ett tag på Biskopsö Mellangård där jag fortsatte med att sköta utarbete och arbete i ladugården. Jag gick efter det en fem månaders husmodersskolekurs i Fiskars. Där lärde jag mig matlagning, bakning, servering och städning.

- Efter avslutad kurs fick jag anställning hos en familj i Helsingfors. Frun, som var hemma i Biskopsö, blev sjuk efter förlossningen och jag fick sköta om den lille sonen och hushållsarbetet.

- Familjen bodde i Munksnäs, mannen var möbelarkitekt. Jag hade ett eget litet rum vid köket. Jag kände inte andra flickor från Hitis men jag blev god vän med en flicka från Dalsbruk som jag umgicks med. När frun tillfrisknade fick jag ett annat jobb i Gamla Kottby.

- Familjen var judisk och de var goda människor. Jag hörde om flickor som blivit trakasserade men något

sådant behövde jag inte uppleva. Min uppgift var att sköta dottern i huset samt en del hushållsarbete medan frun var på jobbet.

- Jag hade ledigt en dag mitt i veckan, något som jag inte varit van vid tidigare och jag fick ta bekanta på besök i mitt rum. Däremot hade jag endast möjlighet att åka hem till Bötesö under somrarna.

- Danser gillade jag inte men jag hörde till Kimitonejdens sångkör. Vi hade möten och sångövningar i Balders sal. En gång uppträdde vår blandade kör för självaste **Amos Anderson**. Det var ett stort ståhej när han skulle komma och lyssna på oss, Amos var nöjd. Jag besökte även Arbetets Vänner då och då.

- Jag slutade i Kottby 1956 när jag gifte mig med grannpojken från Bötesö. **Helmer** var skutskeppare och han var ibland på besök i Helsingfors med sin skuta.

Cirkeln har slutit sig för Gunhild som efter ett antal år i Helsingfors har återvänt till sin hemö. För många andra blev det aldrig frågan om en återflyttning. Gunhild själv verkar nöjd med sitt beslut. Helsingfors med sina lockelser drog det kortaste strået.

Text: Jan Sundberg

Foto: Ur Gunhild Gustafssons fotoarkiv

Hembiträde hos Åbo stadsdirektör

Hembiträdena från skärgården hamnade på olika orter och i olika familjer. Åbo var destinationen för många. Avståndet till skärgården var kort, dessutom var Åbo känt bland skärgårdsbor. Däremot var värdfamiljerna i regel helt obekanta.

Klara Wennerström (född 1939) firar somrarna i Böhle på den gård hon en gång vuxit upp. Familjen bestod av föräldrar och fyra döttrar, Klara var äldst i syskonskaran. Hemgården var liten och kunde inte försörja familjen. Fisket var familjens huvudnäring. Jag blir tipsad om att Klara jobbat som hembiträde av hennes yngsta syster.

Det är inga problem att inmuta en pratstund om gamla minnen från 1955-56 i Åbo. Innan vi landar där reder vi först ut vad som gjorde att Klara fick söka sin utkomst som hembiträde i Åbo.

Knappheten och isoleringen lockade mig till Åbo

- Jag fiskade med pappa redan som liten. Pappa var ute vid fronten under kriget och jag såg honom väldigt sällan under flera år. Under kriget sov kvinnorna i byn ofta hos varann för de var rädda. Den stora båten togs ifrån oss, vi fick fiska med jullen. Fisk fanns i massor, det var ingen brist på mat, pengar var det däremot ont om.

- Jag gick i skola i Rosala, först sex klasser och därefter två klasser fortsättningsskola. Genast när skolan var över vid 13-14-års ålder började jag fiska med pappa ute vid Klovaskär. Där bedrev vi skötfiske av strömming samt sikfiske. Till min uppgift hörde även att röka fisk, laga mat och ta ansvar för hushållet.

- När jag fyllde 16 år fick jag tillfälle att gå i Pargas folkhögskola. Där lärde jag mig mera om matlagning, servering, vävning och sömnad. Utbildningen varvades med praktik. Året i Pargas var en bra förberedande skola för livet som hembiträde. När skolan var avslutad följande sommar kom några män från stan för att värva hembiträden i byn. Förmodligen hade de hört att jag studerat vid folkhögskola, vilket ansågs vara en merit. Ett helt gäng flickor här i byn värvades till hembiträden. Herrskapet i städerna sökte aktivt efter hembiträden i skärgården för de kunde allt. Vi växte upp i en miljö där man lärde sig att överleva. Vi fick lära oss bland annat att ta upp potatis, laga mat, plocka fisk från garnen och rensa fisk.

- På den tiden förväntade man sig att fiskardöttrar börjar jobba. Utbildning hade man inte råd med och den ingick inte heller i den lokala kulturen. Pojkarna däremot erbjöds i högre grad utbildning än flickorna. Sjöfartsutbildning var vanlig bland dem.

- Som 17-åring började jag jobba hos Åbo stadsdirektör. Familjen var finsk men värden och värdinnan kunde svenska. De hade två barn på tio och tolv år och meningen var att jag skulle tala svenska med dem. Bostaden låg på Nylandsgatan och bestod av stora salar. Självt bodde jag bakom köket i ett litet tjänarinnerum med egen ingång.

Hembiträdets arbetsuppgifter

- Till mina arbetsuppgifter hörde att städa, diska, köpa

matvaror i butiken, stryka direktörens vita skjortor och att servera när familjen fick gäster. Min klädsel var svart kjol, vit blus och ett tjänarinnerförkläde. Värparet titulerades frun och stadsdirektören. Lönen utbetalades i slutet av månaden. Dessutom fick jag teater- och biobiljetter.

- Jag började arbetet klockan sju på morgonen med att laga frukost. Efter klockan sex var jag ledig för kvällen. Jobbet som hembiträde var lättare än jobbet hemma i Böhle.

- Många av mina kompisar från Böhle eller från grannbyarna jobbade med liknande uppgifter i Åbo. Arbetets Vänner var en samlingspunkt för oss skärgårdsbor. Där deltog vi i olika evenemang, framför allt när det ordnades dans. Vi skärgårdsbor hade mycket gemensamt som stadsungdomarna inte hade en aning om.

- När jag skurade fönster såg jag för första gången min blivande man. Han praktiserade i Kemikumhuset som tillhörde Åbo Akademi. Medan jag skurade fönster blandade han kemiska preparat i laboratoriet mitt emot.

- I längden gick det inte att jobba som hembiträde. Jag slutade efter ett år och det var inte längre aktuellt att flytta hem. Där fanns inget jobb att få. Jag hade helt enkelt börjat ett annat liv.

- Efter det jobbade jag ett år i Hangö med att tillverka julgranspynt. Där lärde jag mig svetsa med gas. I Hangö arbetade många skärgårdsbor.

Sedan länge bor Klara i Stockholmstrakten som var destinationen för många hembiträden från skärgården men det är en annan historia. Tilläggas bör att där erbjöds de andra jobb än att arbeta som hembiträde.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt:

Född: 1939 i Böhle

Bor: Stockholm

Familj: Barn och barnbarn

Favoritträtt: Stekt abborrhflé

Karakterisera dig själv: Friskvård och resor

Från Bengtskärs fyrtorn till Eiffeltorn Mademoiselle Ulla Boströms äventyr i Paris

Hemma hos fyrvaktare **Birger Boström** och **Zaida Boström** fanns det i slutet på 1940-talet inget mindre än fyra döttrar. Äldst av dem var **Ulla Boström**. Skärgårdslivet var inte alltid lätt och en stor syskonskara med många munnar att mätta gjorde att Ulla redan i tidig ålder fick börja arbeta. Vid den här tiden var det vanligt att skärgårdspojkarna gick till sjöss eller hjälpte till hemma på gården, medan skärgårdsflickorna ofta åkte bort för att arbeta som hembiträden eller barnflickor. I städerna tog man gärna emot flickorna eftersom de var kända för att jobba duktigt.

- Vi var inte rädda för att ta i, menar Ulla. Själv var jag bara 13 år gammal då jag fick mitt första jobb som barnflicka. Under sommarlovet jobbade jag i Ytterkulla över ett sommarlov och skötte om barn och hjälpte till med hushållssysslorna.

Idag talas det mycket om snuttarbete och visstidsanställda. Då jag talar med Ulla inser jag att detta inte på något sätt är ett nytt fenomen. Ulla var, liksom många andra flickor, en typisk snuttarbetare. Efter arbetet i Ytterkulla fick hon arbeta i Björkboda och därefter följde arbetet i stan. Både Ulla och andra skärgårdsflickor jobbade i Åbo och fick utföra många olika hushållssysslor i olika familjer. Hösten 1954 började den då 16-åriga Ulla i Åbolands barnavårdarinstitut. Där lärde man sig hur man skulle koka välling och gröt, men också om hur barn utvecklades. Ulla kommer väl ihåg hur överläkaren en dag kom in i klassrummet för att gå igenom hur man skulle handskas med spädbarn.

- Med sig hade han spädbarn, men han höll dem inte i famnen. Han höll istället i deras fötter så att barnen dinglade upp och ner. Vi flickor såg säkert förskräckta ut, för då han såg våra miner utbrast han bara: ”i nio månader har de legat så här, så nog klarar de att ligga så lite till”, minns Ulla.

Efter utbildningen återvände Ulla till Rosala sommaren 1955. De nya kunskaperna kom väl till pass då hon sysselsatte sig genom att sköta barn i byn. Då hösten kom åkte hon till Helsingfors för att sköta barn där. I Helsingfors kom sedan erbjudandet de flesta barnflickor bara vågade drömma om. Ulla tillfrågades om hon ville åka till Paris för att arbeta som barnflicka i en finlandssvensk familj. Djungeltelegrafens spelade stor roll då familjer anställde sina barnflickor.

- Det var ofta rekommendationer från vänner, bekanta och gamla arbetsgivare som ledde till nya jobb för oss flickor, menade Ulla. Så var fallet också denna gång, då familjen **Linderoth** från Helsingfors skulle pröva lyckan i Paris och var i behov av en duktig barnflicka. Ulla var inte sen att hoppa på det nya jobberbjudandet. Att få åka till Paris var spännande.

- Jag hade inte rest längre än till Åbo och Helsingfors på egen hand och den enda utlandsvistelsen jag hade i bagaget var då jag tillsammans med mamma Zaida reste till Sverige. Jag hade inte så stor kunskap om stora världen, men nog hade man hört om Paris och de stora städerna, minns Ulla.

I Rosala var familjen och vännerna förstås stolta över att Ulla skulle till Paris, men på små orter går också snacket. Efter kriget florerade en del rövarhistorier om flickor som hade fått utomäktenskapliga barn tillsammans med soldater. Dessa flickor skickades ofta bort hemifrån för att gömma den växande magen. Också Ulla blev ett föremål för folks nyfikenhet och det florerade en del falska rykten och spekulationer.

- Vissa trodde säkert att mamma skickade mig till Paris för att gömma undan mig. Kanske det fanns en del rykten om en bulle i ugnen, skrattar Ulla. Djungeltrumman är minsann snabb på små orter.

Resan till Paris minns Ulla som om den vore igår.

Tillsammans med fru Linderoth och familjens tre söner bilade hon till Frankrike. De körde via Tyskland till Frankrike och kom slutligen fram till Paris. Då de anlände var det mörkt och ett glittrande pärlband av ljus och bilar hälsade dem välkomna till storstadens puls.

Språkmurar

Då familjen hade gjort sig hemmastadd började de dagliga sysslorna för Ulla. Till hennes uppgifter hörde matlagning, städning, samt att hjälpa till med familjens barn. Utan att ha läst någon franska började Ulla även utföra sysslor även utanför hemmet. På knagglig franska klarade hon snart av att gå och handla och snart kunde man se henne vandrande längs Paris gator med meterlånga franska ”batonger” under armen.

- Jag kunde ingen franska, men visst lärde jag mig några ord. Jag lärde mig att fransbröd heter baguette och kunde även anda enkla ord och artighetsfraser. Ofta hade jag med mig en inköpslista då jag handlade och då var det bara att räkna fram listan då man kom in i matbutiken. En gång i veckan storhandlades det. Då åkte man till de stora grönsaks- fisk- och kötthallarna i Paris.

Trots att Frankrike är landet som för många är känt för sin utsökta matkultur, kan man inte säga att de franska delikatesserna föll Ulla i smaken. I Frankrike finns en lång tradition av inälvsmat, något Ulla inte var van vid att äta

- Hemma i Rosala var man van vid att äta de goda delarna på djuret. Vi använde tarmar till korvstopning, och visst hade jag ätit leverlåda hemma men i Paris blåste helt nya vindar. Man åt kalvbräss, lever, njure och komage. Det var förskräckligt, ryser Ulla.

Familjen Linderoth var en trevlig värdfamilj. Under tiden i Paris hann Ulla fylla 20 år och dagen till ära fick hon då en födelsedagstårta bakad på 20 ägg. Ulla hade en hel del fritid i Paris och kunde därmed njuta av allt vad den pulserande storstaden hade att erbjuda. Naturlivet utforskades och på kvällarna var hon ofta på Svenska Klubben (Cercle Suedois) i Paris. Svenska Klubben i Paris grundades år 1891 och är den äldsta utlandssvenska klubben i världen. Där kunde svenskar träffas under sällskapliga former för att stärka gemenskapen och bevara de svenska traditionerna.

- Under tiden i Paris blev jag kompis med en Åboflicka, Birgit, som studerade i Paris. Vi turistade tillsammans och

På utflykt till
Les Andelys

Ulla Örså

gick på olika museer. Eftersom vi talade svenska var det naturligt att vi anslöt oss till gruppen av ”Sverigeflickor” som fanns i Paris. Vi höll ofta till på Svenska Klubben eftersom svenskarna var bra på att ordna fester, men jag fick inte vara ute för länge, minns Ulla.

En gång höll det på att gå illa. Det hade varit arabuppror i stan och det var därmed oroligt på Paris gator. Man måste vara hemma i god tid och Ulla hade fått stränga order om att komma raka vägen hem efter Svenska Klubben. Ulla åkte tunnelbana då hon märkte att hon blev förföljd av två män.

- Lyckligtvis var jag vid den här tiden rätt så van vid tunnelbanelinjerna i stan, berättar Ulla. Jag försökte skaka förföljarna av mig genom att åka kors och tvärs i tunnelbanan, men männen hängde efter. Till sist visste jag ingen annan råd än att rusa upp på gatan och vända mig till polisen, en gendarm. Polisen frågade vad som stod på, och efter en hel del missförstånd fick jag hoppa in i bilen och blev förd till finska konsulatet. Där fortsatte dock språkmurarna eftersom jag inte kunde finska heller. Nu började de franska poliserna ana ugglor i mossen. Hur kan man vara från Finland utan att kunna finska? Sista anhalten på äventyret blev den svenska ambassaden där jag fick förklara mig. Historien slutade lyckligt och jag blev eskorterad hem. Jag berättade aldrig om mina äventyr på de olika ambassaderna, det fick bli min lilla hemlighet.

Paris kallas ofta kärlekens och romantikens stad, och visst skrevs det ett och annat kärleksbrev under Parisvistelsen. Sommaren innan äventyret i Paris förlovade sig Ulla med Högsårapojken **Stig Örså**. Bröllopet skulle förläggas till följande höst och effektiv som Ulla var passade hon på att sköta en del av bröllopsbestyren från Paris, trots att vigseln skulle ske i Hitis kyrka.

- Jag brukade besöka Sacré-Coeur, kyrkan med den vita kupolen, och området Montmartre under min lediga tid, berättar Ulla. Området var en naturlig samlingsplats för konstnärer och författare och det var trevligt att strosa runt bland de små vindlande bakgatorna. Där fanns härliga butiker och längs de små gränderna stod ställningar med vackra tyger. Här hittade jag tyget till min bröllopsklänning och spetsen till brudslöjan.

I december åkte familjen Linderoth hem till Finland för att fira jul. Ulla fick för första gången resa med flygplan. Flygresan kom att bli minnesvärd av flera anledningar.

- Någon kom och berättade att ett skådespelarpar från Hollywood befann sig ombord på vårt flyg. Det var ingen mindre än **Lauren Bacall** och **Gary Cooper**. Det var en rolig händelse, det var ju inte varje dag en Rosalaflicka hade möjlighet att florerar sig med Hollywoodeliten. De hade en liten vit pudel med sig och jag kommer ihåg att jag blev mer imponerad av pudeln än av filmstjärnorna, skrattar Ulla.

Efter juledigheten återvände Ulla till Paris och arbetet hos familjen Linderoth fortsatte några månader till. Borta bra, men hemma bäst heter det ju, och trots att våren kom och körsbärsträden slog ut i rosa blom började hemlängtan göra sig påmind allt mer. Då resan hem till Finland kom kändes det skönt, men Ulla var tacksam över att ha fått en så fin upplevelse.

- Att flytta hemifrån och börja arbeta har självklart

både för- och nackdelar. För mig som alltid varit nyfiken, innebar de olika jobben en möjlighet att se mer av världen. Det var roligt att få uppleva många nya länder och att träffa nya människor.

Det sägs att ditt hem är där ditt hjärta är. Om detta stämmer kan man med säkerhet säga att Ulla till slut hittade hem efter alla äventyr. Hem till Finland, hem till familjen och framförallt hem till kärleken. Sommaren kom och i Hitis kyrka klämtade bröllopsklockorna äntligen för Ulla och Stig Örså. Ett vanligt skärgårdsbröllop, bortsett från en liten detalj. För visst är det en ödets nyck - att ett spetstyg från en gränd i Paris slutade som en slöja på ett skärgårdsbröllop i Hitis kyrka.

Text: Fanny Örså

Foto: Bernt Örså samt ur Ulla Örsås fotoarkiv

Från Sommarön i Rosala till Eira i Helsingfors

Sommarön utanför Rosala var förut en befolkad ö, i dag bor knappast någon kvar. För flickorna på ön fanns i praktiken inget annat val än att söka sig bort i jakt på försörjning. Uppfostran i hårt arbete under knappa förhållanden var den väggkost de hade med i bagaget.

Greta Fransman (född Grandell) föddes samma år vinterkriget bröt ut. Hon träffar jag ute på Sommarön där hon tillbringar sina somrar. Stället heter Norrbacka och ligger på den motsatta sidan av viken till hennes

hemgård Nyhem. Gården var ursprungligen ett torp som tillhörde Norrbyn i Rosala.

- Vi hade ett litet småbruk med en ko och höns. Fisket var den huvudsakliga inkomsten. Förutom mina föräldrar var vi fyra barn, tre flickor och en pojke.

- Jag gick sex klasser i Rosala skola. Skolvägen gick längs en cirka två kilometer lång stig över Sommarön till Strömmen där jag rodde över sundet och sedan tog mig vidare till fots. Många gånger under våarna var jag först ute och fiskade med pappa innan det var dags att ta sig till skolan.

- Vår enda ko var väldigt människovänlig, hon trivdes inte att vara ensam. På somrarna fördes hon till Vesterörarna vid Hästskärssundet för att beta. Det gillade hon inte alls. En gång efter att mamma rott ut för att mjölka henne fick hon nog. Hon simmade iväg för att följa efter mamma. Krafterna sinade och hon ställde sig på ett undervattensgrund för att vänta på hjälp och där hittade vi henne råmande.

Hembiträde vid unga år

- Redan som 15-åring blev jag anställd som hembiträde i Skinnarvik. Någon annan möjlighet till försörjning fanns inte. **Saga Strandberg** som var vår granne här på Sommarön tipsade mig om att hennes brors fru som var lärare hade en flicka som behövde skötas.

- Lärarbostaden där jag jobbade i Skinnarvik låg i anslutning till skolan. Förutom att sköta barn skulle jag laga mat. Läsåret 1954-55 jobbade jag i Skinnarvik och därefter fick värdinnan lärarjobb i Tåktom. Där fick jag ett eget rum, vilket jag inte hade i Skinnarvik, men arbetsuppgifterna var de samma. Ingen speciell dag var ledig och jag var väldigt sällan hemma. Dessutom var det besvärligt att ta sig ut till Sommarön. På vintrarna kunde jag följa med postföraren **Sergej Eriksson** då han med häst och släde tog sig ut till Rosala från Dalsbruk. Det hände att jag också kunde ta mig hem någon sväng under somrarna. Vi hade ingen telefon hemma, den enda kontakt jag hade var att skriva brev till mamma. Visst längtade jag hem, men man hade inga andra alternativ.

- Hösten 1957 började jag en sex månaders kurs i Vretahalla husmodersskola. Där fick jag lära mig mera om matlagning, dukning och servering. Via skolan rekryterades jag av bergsrådet **Grönblom** att jobba som hembiträde hos familjen i Eira.

Kontrasten enorm till livet på Sommarön

- Min nya arbetsplats låg vid Engelplatsen i Eira i Helsingfors. Till personalen hörde en köksa och jag var husa. Där fick jag också eget rum. Mitt jobb var att servera, städa och tvätta. Klädseln var blå klänning med förkläde på dagen och svart klänning med vitt förkläde till kvällen. Vid större bjudningar deltog chauffören och vaktmästaren från företaget. Ibland kunde jag få dricks av gästerna. Grönblom titulerades bergsrådet och frun bergsrådinnan.

- Familjen Grönblom firade somrarna i en villa på Runsala yttersta udde i Åbo. I princip jobbade jag hela somrarna där med korta avstickare till Sommarön. Därtill gjordes utfärder med familjens stora båt som hade en salong, hytter och ett pentry. Färderna gick till Åland och Åbolands skärgård. Jag skötte då ensam om matlagning, servering och även bakning ombord. Vi gick inte i land i Mariehamn för att köpa bröd, fastän vi rödde oss i vattnen strax utanför.

- Grönblom tyckte om att fiska och jag fick ofta fiska tillsammans med honom. Ombord fanns en liten fiskebåt och min uppgift var att sköta motorn och att ro. Fiske var ju bekant sedan barnsben.

- Kontrasten var enorm till livet på Sommarön och som nyinflyttad kände jag inte till Helsingfors. Jag hade

Greta Fransman

visserligen kusiner i Esbo som jag umgicks mycket med men några andra kände jag inte.

- Jag träffade min blivande man **Paul-Erik Fransman** på ett dansställe i Helsingfors. Han och jag började besöka Kimitonejdens hembygdsförening och där träffade jag några bekanta från hemtrakten.

- Min bror, **Bengt**, var fiskare och jobbade på trålare. Han gick i sjömansskola i Mariehamn och när han skulle ta hyra på en båt i Stockholm blev det en fördröjning och under tiden fick han jobb på posten och på den vägen stannade han i Sverige. Min äldre syster **Dagny** jobbade ett tag som hembiträde i Åbo och min yngre syster **Klara** var ett tag barnflicka i Köklax och därefter i Karis. Klara var den enda av oss fyra barn som återvände och bosatte sig året om i Rosala.

Greta gifte sig med Paul-Erik 1960, lämnade Eira och blev i stället värdinna på Andsvik gård som ligger i Karvasbacka by i Esbo. Det är man mån om att betona eftersom byn ligger granne till Bemböle.

Stället Norrbacka på Sommarön inköptes 1979 och där kan Greta vandra på sina barndomsstigar. Paul-Erik deltar gärna i vår diskussion och påpekar att bättre maka kunde han aldrig ha fått.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Greta Fransmans fotoarkiv

Hembiträdets anonyma berättelse

Att tjänstgöra som barnpiga/flicka/jungfru var i sak inte annorlunda i början av sextioalet än det är nu, fast nu kallas det au pair då unga flickor utan betänkligheter far ut i världen både av nyfikenhet och äventyrlusta och för att eventuellt förbättra sina kunskaper i ett främmande språk.

För mig var det annorlunda, jag var så ung första gången, och så kom jag från en miljö där tiden nästan stått stilla, den tiden fanns ingen el på ön eller vatten indraget, så för mej att åka till Stockholm var som att göra en tidsresa.

Inte för att jag var helt obekant med moderniteter, jag hade gjort någon Åboresa i mors sällskap.

Som ensam 13-åring till Stockholm

I alla fall, försommaren 1959 kom ett brev från en i Stockholm boende släkting (adresserat till min far förstås) om jag ville och om mina föräldrar tillät, kunde komma över och se efter tre pojkar medan föräldrarna var på sina arbeten.

Det dividerades fram och tillbaka hemma minns jag om det här för det var inte bara att åka, det fanns att göra hemma, 4 småsyskon som behövde passning och alla tunga hushållssysslor som jag hade avlastat mor med och så stundade sommarens höbärgning. Ja, det skulle bli tyngre för de som var kvar om jag åkte, kanske mest för min mor som redan då var utsliten.

Men i alla fall bestämdes det att jag skulle få åka till Stockholm, det var ju inte helt främmande människor jag skulle till. En bidragande orsak var också det, att jag var i den åldern då jag ville ha (och behövde) kläder, jag hade kommit i tonåren och mina föräldrar hade sällan kontanter, och om det fanns, så räckte det inte till för att klä en stor barnaskara, så att tjäna lite egna pengar för det ändamålet övervägde.

Jag minns inte vem som följde mig till Sverigebåten, men 13 år gammal (ung) skulle fylla 14 på hösten, i min enda klänning och med mors

ljusa poplinkappa, som var minst en nummer för stor, åkte jag iväg, med lite dåligt samvete för att jag for ifrån de där hemma, men förväntansfullt, sittande hela natten på däck och frös, kissnödig, för jag visste inte var man kunde göra sina behov, båten var så stor och jag vågade heller inte fråga någon eller gå någonstans.

Den här känslan att jag for ifrån min familj, där jag så väl behövdes, följde mig under hela min tonårstid, varje gång jag reste iväg till en ny

*det dröjde inte
länge förrän
varken TV,
elektricitet,
rinnande vatten
och till och med
tunnelbanan
inte var några
konstigheter.*

tjänst, och det gjorde det inte lättare att mor varje gång försökte dölja sina tårar.

Unga människor anpassar sig fort, så det dröjde inte länge förrän varken TV (nyhet för de flesta 1959), elektricitet, rinnande vatten och till och med tunnelbanan inte var några konstigheter.

Här hade jag blivit kvar om inte mina föräldrar hade bestämt att jag till hösten det året måste tillbaka hem för att gå i fortsättningsskola, som det hette, som skulle gås efter sjunde klass för att få ett avgångsbetyg, det ansågs viktigt, det hjälpte inte att min släkting tyckte att utbildning kunde jag få i Sverige genom att läsa in skolkurser på kvällstid. Fortsättningsskolan gick på en folkhögskola i Pargas och motsvarade väl en hösttermin. Eleverna, som var från flera skärgårdsöar, bodde på

elevhem. Såvitt jag minns har jag aldrig efteråt haft nytta av betyget.

Hembiträde i Finland

Vintern 1960 var det dags igen, då bar det av till en kusin i Helsingfors som kallade på mig ungefär på liknande sätt som föregående. Här fanns det bara ett barn som behövde tillsyn.

Den här gången skänkte min storasyster sin avlagda vinterkappa till mig, så jag hade nånting att ta på mig vid avfärden. Den gillade jag aldrig, så för min första lön blev det en ny.

Jag kände mig väldigt ensam i Helsingfors, det pratades bara finska (tyckte jag) överallt, och vi som var födda i skärgården hade aldrig fått lära oss det. Det är en tanke som kan slå mig än i dag, hur Finland inte såg till att vi läste finska i skolan, ett språk som vi hade behövt, för att kunna ha en framtid i vårt eget s.k. fosterland. Så det var inte konstigt att de flesta från min släkt emigrerade (och så även jag senare) till Sverige, där språket inte var ett hinder.

Efter att ha varit hemma en sväng över sommaren, började jag hos en Åbofamilj, nu var det hos främmande människor, frun som kunde svenska behövde någon som såg efter dottern och skötte en del hushållssysslor, medan hon var upptagen i sin syateljé, som fanns i lägenheten, där hon hade två kvinnor anställda.

Den här vintern gick jag i konfirmandundervisning på kvällstid i Åbo svenska församlings regi. Jag konfirmerades i Åbo domkyrka, min mor närvarande, vilket glädde mig, och så även min äldre syster som var gift och bodde sedan en tid i Nådendal.

Genom konfirmandundervisningen kom jag i kontakt med andra ungdomar som pratade svenska, och en av dem blev min bästa väninna som jag umgicks med de följande knappt två åren jag var i Åbo.

Som alla ungdomar i den åldern ville vi ha roligt, så nu var vi tillsammans så ofta jag kunde komma ifrån. Vi roade oss med att sitta på café, bio, träffa pojkar och lyssna på

Elvis. Förälskelserna kom och gick, det brukar väl vara så i den åldern.

Jag hann med en familj till i Åbo. Nu hos en finlandssvensk sådan med två barn innan jag sommaren 1962 for hem till Ön för att aldrig efter det ta tjänst i Finland.

Jag har ibland tänkt på att hos samtliga familjer hade jag aldrig eget rum, både hos mina släktingar och hos de andra, delade jag rum med barnen, de hade inte större lägenheter helt enkelt, men det bekom mig inte ett dugg, jag var van med att trängas med syskon, till och med dela säng. Det var bara hos den första familjen i Åbo som jag inte riktigt gillade att min sovplats var en avbalkning i köket med draperi för öppningen, men på den tiden ställde inte unga människor (i beroendeställning) krav, så det fick väl duga.

Ung men inte foglig för sexuella trakasserier

Sommaren 1962 var en grupp män och dök efter gamla vrak ute vid Borstö, en av dem var från Stockholm, som till hösten när hans fru skulle återgå till arbetet, behövde en barnflicka som han sa, till deras baby. Han hade hört sig för och fått veta att jag var "Ledig", biljetten skulle betalas bara

jag kom över.

Så i september 1962 kan man säga att cirkeln slöts, jag var i Stockholm igen, skulle fylla 17, och det var nu en modigare flicka än första gången, men jag var fortfarande naiv och godtrogen, och jag skulle snart bli varse om att alla inte är så trevliga som de verkar från början.

Allt började mycket bra, jag fick ett eget rum, jag skulle inte behöva göra så mycket, hudsaken var att jag ägnade min tid åt barnet. Lönen blev inte riktigt vad jag hade hoppats på, men jag nöjde mig. Det förflöt problemfritt en tid, men så började herrn i huset visa ett allt mer osunt intresse för mig. Det kunde vara att röra vid mig, först lite oskyldigt sen med tiden allt mer närgånget. Han började allt oftare åka senare än sin fru till arbetet. Vid sådana tillfällen behövde han ofta hjälp i duschen, han hade "glömt handduken" eller så behövde han skrubbas på ryggen. Han kunde också gå omkring naken för att visa upp sig, och förhörde mig då jag varit ute, det kunde handla om jag hade träffat någon, vad jag hade gjort o.s.v. Han påstod sej minsann förstå att jag säkert gjort det ena och det andra.

Av detta beteende märktes inget av när hans yngre vackra, mot mig

mycket vänliga fru var närvarande, jag ville eller vågade inte berätta för henne. Jag hade upptäckt att han var både vältalig och dominant så jag förstod att han skulle bortförklara det som mina dumma fantasier.

Tiden gick och jag blev till slut så trött på hans trakasserier att jag gjorde klart för honom skrikande, att här stannade jag inte en dag till. Jag fick en rejäl örfil, troligtvis för att jag vågade mopsa upp mig mot honom. Nästa dag fick jag veta, till min överraskning, att han hade genom kontakter ordnat arbete åt mej på ett fint varuhus och bo skulle jag få göra hos hans mor tills jag hade kommit igång och hittat boende på egen hand. Det kom en ny barnflicka till familjen och hans fru kunde inte förstå hur jag "så plötsligt" inte trivdes hos dem mera. Det blev mitt sista arbete som barnpiga.

Det var nu vårvintern 1963 och efter en tid på varuhuset blev jag tipsad om en arbetsgivare som höll med tjänstebostad, jag sökte och fick arbete. Nu rådde jag mig själv.

Denna berättelse skulle ju handla om min tid som barnpiga, så vad som sen hände i mitt liv är en helt annan historia.

"Birgitta"

Jakten på försörjning drev mig till staden

Skärgården bjöd inte på annat levebröd än fiske förutom sjöfarten i dess olika former. Dessa yrken var nästan enbart vigda för män, för flickorna fanns knappast några alternativ förutom att söka sig bort. För en ung tonåring var det inte aktuellt att gifta sig och bli fiskarhustru.

Lisa Svahnström, född Andersson, träffar jag hemma på Westergårds i Böhle. Där har hon vuxit upp med sin mamma. Vi sätter oss på verandan och diskuterar gångna tider. Vi har mycket att diskutera men framförallt är min roll att lyssna på vad Lisa har att berätta.

-Jag är ett adoptivbarn från Helsingfors men vid ett års ålder kom jag hit till Westergård och fick en mamma och pappa. Dessvärre drucknade min pappa i november 1942 när han var på väg hem från Västanfjärd med nymalt mjöl i säckarna. Då var jag tre år och mamma fick ensam överta gårdens skötsel.

-Vi hade fyra tunnland odlad jord och åtta fiskelotter som skiftades varje år. Tre kor hade vi, kalvar, får, höns och en häst. På åkrarna och ängarna odlades havre och hö. Sedan barnsben fick jag lov att hjälpa mamma med arbetet.

-Jag gick både folkskola och fortsättningsskola i Rosala tills jag var 15 år. Efter det fick jag vänta ett år för man skulle vara fyllda 16 vid folkhögskolan i Pargas.

Hembiträdesjobb som 15-åring i Åbo

-I januari strax innan jag fyllde 16 anställdes jag som hembiträde i Åbo 1955. **Ulla Boström** (se artikel i denna

tidning) från Rosala hade jobbat hos familjen **Eriksson**. Frun var änka till en möbelfabrikör och bodde i ett eget hus vid korsningen av Slotts- och Katrinegatan. Hon hade tillfrågat Ulla om det fanns någon i hennes hemtrakt som kunde tänkas vara intresserad av hembiträdesjobb.

-Hon skulle tituleras fru Eriksson. Huset var stort med många rum. Jag bodde i pigrummet invid köket med ingång från gården. Paradingången fick jag inte använda. Den hade höga trappor ned till gatan. Ett rum var uthyrt till en studerande vid handarbetskolan. Hon var lite äldre än mig och med henne umgicks jag en hel del.

-Jag var inte särskilt bra på att laga mat men frun lärde mig och jag fick lov att studera kokböcker. Matlagning och städning hörde till mina vardagssysslor. Dagen började med att tillreda frukost som bestod av gröt med nyttiga ingredienser som kli och russin.

-Ledig blev jag vid 7-8 tiden på kvällen. Delvis jobbade jag dagar och kvällar hos hennes dotter som hade fyra barn. Hon bodde nära Martinsbron. Ganska ensam var jag den vintern, förutom sällskapet jag hade av hyresgästen. Lönen var liten och jag jobbade i ett kör fram till midsommar då jag slutade. Mamma behövde min hjälp där hemma.

-Genast när jag kom hem väntade jobbet på hö ången och arbete med boskapen. Mamma rodde över till Bodö morgon och kväll för att mjölka korna som var där på bete. Jag hade tur den sommaren för Tommosas kor i Rosala betade tillsammans med våra. Jag cyklade över till Tommosa med mjölkkanorna och därifrån åkte vi motorbåt till Bodö, lyxigt att inte behöva ro.

Folkhögskola och nytt arbete

-På hösten 1955 började jag studera vid folkhögskolan i Pargas. Där lärde vi oss laga mat, baka och att servera. Efter året i Pargas blev jag tillfrågad av en sommargäst här i trakten om att komma som hembiträde till dem i Tammerfors. Även där hade jag ett eget tjänarinnerum.

-Han var bankdirektör och svensk, Tammerfors var i övrigt väldigt finsk. Hos dem gjorde jag vanligt hushållsarbete och servera vid bjudningar samt att ställa upp glas och porslin i skåpen.

-När frun var borta passade bankdirektören på att göra närmanden. Han ville pussas och tafsa på mig. Det ställde jag inte upp på, jag sade upp mig och kom hem till julen. Jag antar att liknande situationer var rätt vanliga där värden trodde att en ung flicka från skärgården var ett lovligt byte.

-Efter nyår svarade jag på en annons och fick jobb hos direktören för Wiklunds varuhus i Åbo. Familjen var jättetrevlig och det kändes naturligt att vara där för några hierarkiska barriärer behövde jag inte beakta. Matlagning var jag rätt bra på efter skolan i Pargas och jobbet i Tammerfors.

-I Åbo hade jag många kompisar som jag fick bjuda in till familjens matsal när de var borta. Arbetets Vänner var vår samlingspunkt och där dansade vi skärgårdsbor. Vi hade inte mycket gemensamt med stadsborna. De flesta som träffades på Arbetets Vänner var ungdomar med skärgårdsanknytning. Där träffade jag min blivande man från Nagu.

-Jag kom hem till sommaren, gifte mig och fick barn. Tiden som hembiträde var över. Vi bodde här i Böhle ett tag innan vi flyttade till Sverige.

Även om Lisa bott största delen av sitt liv i Stockholmstrakten har hon inte lämnat sin hemgård. Den vårdar hon och efter pensioneringen tillbringar hon långa etapper här. Även barnen och barnbarnen har funnit sina vägar till Westergård. Rötterna klamrar sig stadigt fast i den karga skärgårdsjorden. Om den dagen kommer när greppet lossnar har något omistligt gått förlorat. Något sådant vill Lisa inte höra talas om.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Matlagningsskurs i Rosala skola i mitten av 1950-talet

Hembiträdena är värda att upprättas

Det finns ingen vetenskaplig dokumentation om hembiträdena från skärgården. Av någon anledning har kvinnoforskare eller folklivsforskare inte ansett att det är värt att undersöka deras gärning. Det är en gruvlig underskattning av de unga kvinnor som var de vackraste och bästa vår skärgård haft att erbjuda.

En del slutsatser kan dras av de intervjuer som finns i årets tidning samt av diskussioner med berörda som inte framträder i artiklarna. I vår skärgård fanns ännu under

1950-talet och möjligen senare gott om svenskspråkiga ungdomar med låg utbildning men med ett praktiskt kunnande och en hög arbetsmoral. De hade inga eller få reella möjligheter att få en dräglig utkomst på sin hemort. Det gällde i all synnerhet de unga skärgårdsflickorna, kort sagt, det fanns en arbetskraftsreserv i skärgården. Frågan var vad de skulle ta sig till och vem som var intresserad av deras arbetsinsats.

För pojkarna fanns fler möjligheter än för flickorna. De kunde börja med lax- eller trålfiske, som blev stort men kortvarigt (se RoHit 2009). Andra fick sin förtjänst på

sjön och många sökte sig till industrierna företrädesvis i närbelägna Hangö. Vad skulle då flickorna ta sig till? Den lilla hemgården kunde inte försörja sina döttrar utöver den obligatoriska folkskolan. Det förutsatte givetvis att de vid sidan av skolarbetet bidrog till försörjningen från barnsben. Flickorna fick lära sig alla sysslor i hushållet och dessutom att ta hand om boskap och delta i fisket. Alla kunde ro, mjölka kor, lägga ut nät, rensa fisk, röka fisk, hugga ved, ta upp potatis, plocka bär, laga mat och sköta om sina yngre syskon.

När flickorna väl gått ut skolan och blivit tonåringar värdesattes givetvis deras arbetsinsats i hemmet men samtidigt blev de med sina syskon en ekonomisk belastning. Ett litet fiskehemman kan inte försörja många vuxna. Flickorna kunde endast sporadiskt förtjäna något på att sälja bär och fisk eller odla till exempel gurkor. Pengar fanns inte för att både flickorna och pojkar skulle få en längre utbildning. Knappast kom det på tal heller, kulturen var den att flickors utbildning inte var något man satsade på. Valde pojkar sjömansyrket, ja, då fanns det möjlighet att studera till kapten med de pengar de själva förtjänat, eftersom praktik varvades med studier.

En kort utbildning där flickorna fick förkovra sig i att sköta sysslorna i ett hem var ett billigt och praktiskt alternativ. De skulle ändå snart gifta sig och innan det kunde de tjäna en slant som hembiträde. Många av tonårsflickorna tog en några månaders kurs på en folkhögskola eller en husmoderskola för att lära sig laga mat, baka, servera och sy. Det fanns ett antal sådana korta utbildningar nära flickornas hemort. Det var stor efterfrågan på flickor som kunde arbeta som hembiträde och även sköta småbarn hos herrskap i städerna.

Billig arbetskraft från skärgården

I dag rekryteras hembiträden och städhjälp i Filippinerna eller Thailand. Förut fanns billig arbetskraft att få på landsbygden i Finland. Vem hade behov av hembiträden

från Hitis skärgård? De flesta arbetsgivare bodde i Åbo och Helsingfors men en del fanns på landsbygden. Även deras ekonomiska ställning varierade. De var allt från storföretagare till tjänstemän där frun var ute i arbetslivet. På den tiden var det skralt med möjlighet till dagis och privata lösningar av olika

slag var vanliga.

Ett lockande alternativ var att anställa svenskspråkiga flickor från skärgården som man kunde lita på. Husmodersskolorna och folkhögskolorna fungerade som förmedlare av arbetskraften. De flesta värdfamiljer var givetvis finlandssvenskar. Hembiträdena hörde därmed till samma svenska kulturgemenskap i vid bemärkelse. Däremot var det stor skillnaden i ekonomisk och social rang samt mellan stads- och skärgårdskultur. Staden stod för framgång och utbildning, skärgården för det fattiga och förlegade. Hembiträdena låg längst nere på rangskalan av alla yrken på den tiden. Även om så var fallet, var det en skillnad på om flickorna var anställda hos en storföretagare eller arbetade svart hos en präst eller en bankdirektör.

I samhälle och familj rådde en patriarkalisk ordning där mannen stod för karriären, ekonomin och makten. Frun var beroende av honom i termer av ekonomi och status. Längst nere i den här beroendekedjan i familjen kom hembiträdet, som även nedsättande kallades piga. Det var ändå tryggast att vara anställd hos en familj i samhällets topp. I de hushållen fanns oftast flera anställda, lönen var regelbunden och skattebaserad, vilket nödvändigtvis inte var fallet i familjer med lägre social status. Där utbetalades lön regelbundet, om man hade tur, skatt på lönen var ofta ett undantag och det samma gällde olycksfallsförsäkring.

Arbetsdagarna var långa och semestrar var något hembiträdena inte var bortskämda med. Att besöka hemorten var besvärligt på grund av dåliga kommunikationer. Därför kunde hembiträdena vara bundna till sina värdfamiljer i nästan ett år, innan det var möjligt att åka hem på semester. Något fackligt medlemskap var det aldrig fråga om, vilket hade varit en fördel för dem och deras otrygga sats. För unga tonårsflickor var det givetvis tråkigt att länge vara borta från sina föräldrar och syskon. Även om uppväxten i skärgården inte var guldkantad fanns där en trygghet i den egna familjen, bland släktingar, vänner och bekanta.

Sexuella trakasserier

Alla var väl medvetna om att det förekom att unga hembiträden utsattes för sexuella trakasserier av manliga arbetsgivare. Eftersom ämnet är känsligt har det endast fått begränsat utrymme i artiklarna i tidningen. I intervjuer och andra diskussioner med före detta hembiträden kommer det fram att de kunde bli offer för sina betydligt äldre manliga arbetsgivare.

Flickorna var lägliga offer genom sin utsatta situation. De förväntades lyda och ha respekt för sina överordnade. Det var ändå inte lika klart att respekten var ömsesidig. Naturligtvis kan man förvänta sig att en direktör eller en präst uppträder värdigt mot sina medmänniskor. Knappast hade han blivit direktör om han inte hade kunnat uppträda korrekt i de rätta kretsarna. Men medaljen har två sidor och det gäller även oss människor, oberoende

av position i samhället. Numera dyker dylika fall upp i offentligheten med jämna mellanrum. För femtio år sedan kunde övergreppen ske utan risk för förövaren att bli uthängd i medierna. Det var inte accepterat då heller men man kunde ju alltid skylla på hembiträdet för att skydda det egna skinnets inför en frägn fru. Till offentligheten nådde dylika fall ändå inte. Eftersom det offentliga inte reagerade, accepterades det och skammen fick hembiträdet bära inom sig.

Trakasserier kunde ta sig olika uttryck men det gemensamma mönstret var att när värdinnan var borta passade värden på att ta för sig. Han var sålunda väl medveten om att det inte var tillåtet i familjen. Risken var inte alltför stor, eftersom hembiträdet inte antogs föra ärendet till värdinnan. Hembiträdet skulle vara lika följsam och lydlig som i sitt arbete. Många är de berättelser om husbonden som våldtagit sina unga pigor på landet när det förra seklet var ungt. Något liknande har jag ändå inte hört om i intervjuerna, däremot att värden gjort närmanden, avsiktligt uppträtt naken eller tafsat på eller kommenterat hembiträdets kroppsdelar.

I alla de fall som jag har fått vetskap om har sådana försök resulterat i att hembiträdet genast sagt upp sig. Då har även värdinnan i vissa fall blivit upplyst om orsaken till den plötsliga uppsägningen, vilket resulterat i häftiga uppgörelser mellan värd och värdinna. Givetvis har dylika incidenter noggrant begravts i stillhet i den innersta familjekretsen. Om de drabbade hembiträdena kan sägas att livet i skärgården hade lärt dem värdighet, stolthet, vetskap om rätt och fel, samt fasthet i storm eller inför manlig överhöghet.

Arbetets Vänner

De hembiträden som åkte till Åbo eller Helsingfors kände sig mer eller mindre som emigranter i eget land. Språket var ett annat och byggnaderna, trafiken, det hierarkiska mönstret mellan över- och underordnade i samhället var annorlunda. Redan en sådan liten men viktig detalj som att Hitis skärgård saknade elektricitet var en stor omställning som mötte hembiträdena i de elektrifierade städerna. Flera av de intervjuade såg många fördelar med sitt jobb. Det var lärorikt, de träffade nya människor och framför allt, de fick lön. En del var mycket nöjda med sina arbetsgivare, andra inte. Här är det svårt att generalisera i brist på tillräckligt många observationer. I varje fall verkar risken ha varit störst att bli illa behandlad i de minst formaliserade anställningarna. Med det avses värdfamiljer med begränsade inkomster. En anställning i en storföretagares familj var mer formaliserad och risken för utsatthet förelåg inte.

Också inom den finlandssvenska kretsen kände sig skärgårdsborna utanför. På fritiden kunde de visserligen

besöka de svenska studentkårerna för att fira men studenterna uppfattades som fina. En samlingspunkt framför alla andra visade sig vara föreningen Arbetets Vänner. Syftet med föreningen, som fanns

både i Helsingfors och Åbo, var att samla arbetarna och engagera dem i folkbildande verksamhet. Udden var riktad mot det socialdemokratiska hotet i början av förra seklet. I verkligheten kom föreningen att bli en samlingsplats för svenskspråkiga arbetare som flyttat in från landsbygden till en finsk stadsomgivning. Stor vikt lades vid den andliga och materiella utvecklingen. Programmet bestod av bland annat körsång, teater, folkdans, idrott och givetvis dans. Föreningen i Åbo grundade ett svenskt daghem, en svensk folkskola i S:t Karins (i Lillheikkilä som efter 1939 inkorporerades med Åbo) och en segelförening som efter 1916 antog namnet Åbo Segelklubb (ÅSK).

Det är ingen tillfällighet att **John Hagfors** tillägnade Modersmålets sång Arbetets Vänner i Åbo där den sjöngs första gången 1898. Många skärgårdsbor kände sig hemma i föreningens verksamhet. Där träffade hembiträdena andra skärgårdsbor med varierande yrken utanför det akademiska. Många unga fann varandra och bildade familj senare i livet. Anställningarna som hembiträde var i regel kortvariga och tjänade som en mellanapp till andra yrken. Flera flyttade till Sverige, en del för gott. I Sverige byggdes den kommunala tjänstproduktionen kraftigt ut efter den första stora kommunsammanslagningen 1952. Behovet av kvinnlig arbetskraft var stort och ett flertal av hembiträdena inledde en ny yrkeskarriär där under helt andra anställningsförhållanden. Kommunerna i Finland följde utvecklingen i Sverige långt senare, men då hade vår skärgård i praktiken redan tömts på den kvinnliga arbetskraftsreserven.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Rosala Byaråds fotoarkiv

Referenser

Holmberg, Håkon (1951), Arbetets Vänner – rörelsen, dess strävanden och mål. Svenska Folkskolans Vänner katalog (Brages Pressarkiv)
Vår Tid maj 1937, Arbetets Vänner samlade till ting i Åbo. Frågor av vital betydelse för svensk stam ventilerades (Brages Pressarkiv)
Västra Nyland 4 juni 1910, Har allt gjorts, eller vad kan i motsatt fall göras för att få kroppsarbetande klasserna med i Arbetets Vänner? (Brages Pressarkiv)
Åbo Underrättelser 17 november 1963, Skärgårdsträffen lockade 70 till AV (Brages Pressarkiv)
Åbo Underrättelser 21 april 1945, Arbetets Vänner 50 år (Brages Pressarkiv)
Ålands Tidningen 11 april 1964, Arbetets Vänner (Brages Pressarkiv)

Biskopsö skola lever upp till sin forna glans

Skolan på Biskopsö har sedan nedläggningen varit med om många turer. Den ståtliga stenbyggnaden i hjärtat av byn har upplevt med- och motgångar under årens lopp. Skolan har varit hela byns ögon- och kvarnsten på samma gång: utmärkt som samlingsplats men svårromskött med frivilliga krafter. Nu har en lösning äntligen sett dagens ljus.

Sommaren 2012 slogs dörrarna upp för gästgiveriet i gamla Biskopsö skola. Den nya ägaren är **Andrea Granroth** hemma i Biskopsö. Färden över Skallerfjärden till Biskopsö går i maklig takt. Farleden är prickad ända fram till skolans brygga som ligger intill den brygga där förbindelsebåtarna landar. För dem som föredrar att följa utprickade leder är det med andra ord inget problem att hitta fram. Den ståtliga skolan är väl synlig från sjön. Det är bara att kliva i land och där träffar jag Andrea med sambon **Matias Friman**. Efter en genomgång av huset slår vi oss ned i solskenet för en liten pratstund medan parets hundar nyfiket följer med.

Från skola till gästgiveri

– Skolan, som ägdes av kommunen, uppfördes 1922 och lades ned 1962. Efter det användes den för läger av bland annat scouter och olika församlingar. I mitten

av 1990-talet arrenderade Biskopsö byalag tomten och byggnaderna. Byalaget renoverade och rustade upp fastigheten med frivilliga krafter.

– Byalaget hyrde i sin tur ut huset under ett par, tre år till **Johnny Gustafsson** med sambo som bedrev kafé- och pensionatsverksamhet (se RoHit 2007). Huset var en samlingsplats för byalaget men samtidigt en börda.

– Byalagets arrendekontrakt skulle gå ut 2014 men kommunen beslöt ensidigt att bryta kontraktet och bjöd ut hus och tomt till försäljning. Två anbud lämnades in, byalaget önskade förlänga arrendekontraktet och jag var villig att köpa fastigheten. Fullmäktige fattade beslut i april 2011. Majoriteten var för att jag skulle få köpa skolan med tillhörande byggnader och tomt. Byalaget fick ett halvt år på sig att flytta ut och i oktober 2011 blev jag ägare.

– Beslutet föranledde rabalder men ingen överklagade. Innan beslutet fattades skulle jag redovisa en verksamhetsplan och i den ingick pensionatsverksamhet och en utbyggnad av hamnen.

– Under hösten röjde vi runt huset där det fanns en mängd sly och högt gräs. På vintern fortsatte vi med inarbete. Väggarna har målats och möbler har renoverats. Vi har köpt möbler på loppis och många gäster har donerat sina möbler. Vi har skaffat nya sängar och min farbror har renoverat fönster. Dessutom har mamma, pappa, syster,

bror och många andra hjälpt till. I juni 2012 var det klart att slå upp dörrarna.

– Vi har dragit in vatten till köket men toalett finns inte inne utan gästerna får nöja sig med utedass. I bastun finns dusch och omklädningsrum. Bastun är lika gammal som skolan.

Skolan var kommunens centrum

Kimitoö kommuns förtroendevalda och anställda borde göra ett studiebesök på Biskopsö skola. Här finns nämligen det kansli där **Karl Liljeqvist** skötte Hitis kommuns sysslor med penna, papper och skrivmaskin. Under lektionerna kunde han dra sig tillbaka till sitt kansli för att jobba med kommunens ärenden. Under tiden fick barnen uppgifter att räkna och skriva. Det var på den tiden när kommunens administration kunde skötas utan anställd arbetskraft. I skärgården klarade man av det, låt vara att staten vid den tiden inte hade överfört tillnärmelsevis så många åligganden på kommunerna som nu.

Andreas pappa **Hans Granroth** visar för mig Karl Liljeqvists ”kommunkansli” strax bakom klassrummet. Kommunens första tjänsteman kommunkassören **Gösta Högländer** bodde och jobbade här tills han och kansliet flyttade till Kasnäs 1955. Han anställdes genast efter att Karl Liljeqvist dog 1954.

– Lärarbostäder fanns i båda våningarna. Elevbispisningen var förlagd till den övre våningen. En köksa skötte om matlagning, städning och uppvärmning. Elevhemmet och småskolan var också placerade i den övre våningen. Under menförestider bodde barn från Bolax, Ängesö och Venoxa där. I bottenvåningen fanns en kombinerad slöjd- och gymnastiksal. Krokarna i taket sitter fortfarande kvar i taket där gypparepen hängde. Husets totalyta är 520 m².

Det slog mig under rundvandringen i skolan att det här var Hitis kommuns anspråkslösa centrum, som samtidigt var något stort på Biskopsö. Även polisväsendet i Hitis var förlagd till Biskopsö. Här kunde folk i allmänhet få en inblick i hur kommun och skola sköttes i skärgården förr i tiden.

Jag ringde upp **Jörgen Liljeqvist** i Kasnäs som kunde berätta vad jag anade, det vill säga att fullmäktige- och nämndmöten hölls i skolans klassrum fram till mitten av 1950-talet. Ibland

Hans Granroth

Andrea Granroth på skoltrappan

drog mötena ut till sena kvällen. Efter dem tog man sig hem över vådliga vatten. Skallerfjärden var inte alltid lika lugn och ljus som när jag tog mig från och till Rosala. Båtarna var inte snabba men ledamöterna var vana vid att färdas med båt i alla väder – mörker, dimma och storm. På vintrarna tog man sig över isarna. Inga allvarliga olyckor har ändå rapporterats i samband med de kommunala mötena i Biskopsö skola.

Gästgiveriet en deltidssyssla

– Jag är uppvuxen här på Biskopsö, berättar Andrea. Den närmaste skolan fanns i Dalsbruk, så jag åkte till skolan med Taxen då jag gick i låg- och högstadiet (se RoHit 2012). När jag började gymnasiet i Kimito blev det besvärligare. De första två åren körde jag ensam med egen båt till Dalsbruk och for därifrån med buss till Kimito. Efter det hade jag sällskap av min syster. Jag åkte båt sent in på hösten tills blåisen lade sig. För att underlätta mörkerkörning använde jag en strålkastarficklampa för att se reflexerna på prickarna. Sen gällde det förstås att lära sig se i mörker.

– Jag brukade starta klockan sju på morgonen för att hinna med bussen som gick halv åtta. När det blev kallt måste jag stå och köra för båtens vindruta blev nedisad.

– I fyra år var jag borta från Biskopsö när jag studerade till agrolog i Ekenäs med inriktning husdjur och ekonomi. Därefter bodde jag ytterligare ett år i Dalsbruk, innan jag flyttade tillbaka till Biskopsö.

– Jag blev timanställd på Brusaby naturbruksskola och det gav tillräckligt med flexibilitet att flytta hem till

Biskopsö. Matte flyttade hit för cirka två år sedan. Han är utbildad bilmekaniker och har en billackeringsfirma i Dragsfjärd. Vi samåker till jobbet, Matte styr men jag navigerar.

– Min arbetsgivare är flexibel och har förståelse för att jag vill ha ledigt under somrarna. Samtidigt är det viktigt att ha en anställning vid sidan av gästgiveriet, annars fallerar ekonomin.

– Till gästgiveriet kommer lägerskolor och privatpersoner. Byalaget håller möten här och samlas fortfarande till midsommarfest, marknad och forneldarnas natt. Byalaget köper tjänster av mig och behöver inte stå i och jobba som förut. I stället är det jag, Matte, mina föräldrar, min syster och andra hjälpsamma släktingar som gör jobbet. Gästgiveriet är en deltidssyssla men jag siktar på att arbetet ska bli en heltidssyssla.

– Min farfars morfar skänkte tomten till kommunen för att skolan skulle kunna uppföras. Nu har skolan kommit tillbaka till släkten.

Skolan har fått tillbaka sin forna glans. Nu gäller det att få samma liv och rörelse innanför väggarna som förut. En hel del återstår ännu innan den dagen kommer. Barnskrik lär det åtminstone höras i skolan för Andrea har vid sidan av allt arbete blivit mamma under vintern.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 26.8.1985

Familj: Sambon Matias, sonen Casper, två hundar plus alla andra djur.

Favoritträtt: Min mormors julmat.

Favoritdryck: Gott öl. Rödvin och skumpa klättrar också ganska högt upp på listan!

Favoritläsning: När tid finns, blir det mest faktaböcker om hundar eller produktionsdjur. Men en bra deckare är aldrig fel!

Karakterisera dig själv: Envis, positiv, tidsoptimist, djurvän. Har rätt ända tills någon bevisat att jag har fel!

Ländets minsta bryggeri har inlett sin verksamhet i Rosala. När bryggeriverksamheten har koncentrerats till ett fåtal internationella aktörer öppnar det möjligheter för små bryggerhus att finna sin nisch. Rousal Bryggerhus är en sådan.

Patrik Laine är känd för sina munkar och bröd som han bakar under sommaren i föräldrarnas källarutrymme (se RoHit 2009). Nu är maskinerna borta och källaren är fylld med flera tankar där ölet tillreds. Undrar i mitt stilla sinne varifrån Patrik fått denna briljanta idé.

–Jag blev intresserad efter ett besök i Tyskland. Känner en bryggmästare där och efter att ha diskuterat med honom började idén utformas. Det hela startade som en hobby, gick en kurs och läste böcker och tillverkade öl för eget behov under ett par år. Bageriet gav endast sommarjobb och jag behöver något att leva på året om ifall jag skall kunna försörja mig här i skärgården.

–Under flera hundra år har det bryggts öl i nästan alla gårdar och de flesta kände till konsten. Spritmonopolet och förbudstiden ströp kunskapen om ölbryggandet och med det höll ölkulturen på att försvinna. Nu har massproduktionen tagit över och i Finland har de gamla småbryggerierna försvunnit för länge sedan,

Javisst, vid närmare eftertanke fanns det små bryggerier t.ex. i Ekenäs, Borgå och Vasa samt på många andra orter. Bryggerierna köptes upp av de stora för att sedan läggas ned. I dag är de stora i nästan i sin helhet ägda av internationella investerare.

Öl brygg är ett hantverk

–Ölbältet går i genom Europa, i söder odlas vinrankor och på den norra sidan malkorn. Små bryggerier är vanliga i Belgien, England och Tyskland. I Danmark och Norge har de små bryggerierna ökat. Även i Finland finns en nisch. Finländarna är öl-drickare, utrymme finns för små aktörer.

–Rousal är dialekt. Bryggerhus är en gammal benämning för där det bryggdes öl. Större gårdar och många byar hade egna bryggerhus.

Patrik understryker upprepade gånger att det är frågan om ett hantverk. Det gäller att experimentera med olika smaker och ingredienser. Flaskorna tappas och tillsluts för hand, inget löpande band här minsann.

–Tillstånd fick jag i januari i år. Förberedelserna med pappersarbete, anskaffning av utrustning och tomflaskor inleddes redan i augusti. För mig var det frågan om en relativt stor investering. Bagerimaskinerna plockades bort, oanvända blir de inte för min syster **Cecilia** har lovat grädda munkar i sommar.

–Bryggprocessen räcker 12 veckor och jag har ett rullande system med 6 jästankar där 350 liter öl produceras i veckan. I Finland fokuseras alldeles för mycket på alkoholprocenten som vid naturlig jäsnings överstiger 5 procent. Mellanölet måste vattnas för att få ned alkoholandelen till 4,7 procent. För tillfället brygger jag mellanölet Pils och planerar få ut Ale öl till sommaren i Alko butiker samt senare en stark mörk Bock öl.

Kan intyga att Patriks Pils är eftersökt. Allt var slut i Hitis butiken under påskaftonen. Även i Kasnäs tog ölet snabbt slut. Risken är stor att ölet blir en bristvara under sommaren. Om efterfrågan håller i kommer ölet endast att saluföras i Hitis skärgård och på Kimitoön. Bäst att törstiga kunder håller sig framme när leveransen när försäljningsställena. Ölet har en intressant smak som man antingen gillar eller inte. Den som föredrar hantverk framför massproducerat, närproducerat framför fjärrproducerat och smaksatt framför standardiserat, ja den styr båten till vår skärgård som förutom skummande öl och böljor har en hel del annat att erbjuda.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Modigt vägar på Vänö

På Vänö verkar en momsmor som gärna delar med sig sitt kunnande. Men vad är en momsmor eller momsmamma för något? Låt oss göra en färd till Vänö för att få svar på frågan.

Reportageresor på sjön hör till guldkanterna i livet. Färderna till Vänö är ett måste. Den här gången ska vi träffa **Marika Modig** vars hem jag tidigare har besökt men nu ska besöket handla om henne och hennes företag som marknadsförs på webbshopen i k a s y r.

Momsmor ett danskt uttryck

Våra vackra skandinaviska språk med sina olika dialekter erbjuder en rik flora av uttryck som lånas, förädlas och omhuldas. Visst är de ett synligt bevis för en kulturell samhörighet.

– Uttrycket momsmor kommer från Danmark där nyblivna mammor med god syfärdighet för en tid sedan började designa färggranna barnkläder. Mammorna ingick i ett nätverk via mjuka medier där de uppmuntrade och stödde varandra. Internet var en välsignelse för dem. De jobbade ensamma och var i behov av likasinnade kontakter. Snart blev deras produkter kända över webben och folk föredrog dem framför massproducerade varor, ofta utförda av barnarbetskraft eller sömmerskor som jobbar under slavliknande förhållanden. När försäljningen ökade blev det aktuellt för mammorna att betala omsättningsskatt, det vill säga mervärdesomsättningsskatt eller moms. Ja, resten kan ni räkna ut.

– När jag flyttade ut till Vänö 2004 och blev sambo med **Joakim Hoffström** fick jag genast kontakt med Kasnäs hantverksbod via **Maria Sjöberg** på Holma. Jag tillverkade produkter av rep. Hantverket är fortfarande efterfrågat men tiden räcker inte riktigt till för det längre. Under högsäsong säljer jag barnkläder i Kasnäs en gång i veckan.

– När våra barn **Samuel** och **Estrid** föddes 2006 respektive 2008 började jag sy kläder åt dem. De flesta trevliga tyger hittade jag i Sverige. Jag tog kontakt via nätet med svenska tillverkare som ofta jobbade hemma vid sidan av barnskötsel, några har vuxit till större aktörer. Det är en stor fördel att vara svensk och kunna kommunicera med dem i Sverige och Danmark. Jag fick genom det ensamrätt på deras produkter här i Finland. Nu är det många här i landet som har direktkontakt med dem.

Den stadsbo som av någon anledning har en förutförfattad mening om skärgårdsbor ska akta sig. Det småskaliga som utdömts från högsta ort i Finland som improduktivt vet inte vad det är frågan om. Exemplet från Danmark, Sverige och Vänö visar med all tydlighet på det motsatta. Mammor i ett stort nätverk har var för sig och tillsammans kläckt nya idéer och produktionsformer som storindustrin är för trög att svara på och för okunnig att efterapa.

Anspråkslös syateljé

Då vi vandrar västerut genom Vänö vackra kulturlandskap

med böljande hagar där slätter pågår finns det inget som visar att Marika har en syateljé här. Inget skvallrar om det heller i husets bottenvåning. När vi väl tar oss upp för den trånga vindstrappan öppnar sig en annan värld. Tygrullar med olika mönster och kulörer står travade på varandra. Längst framme finns en liten ateljé som är uppvärmd på vintern. Rummet är fullbelamrat med olika symaskiner, såsom en overlockmaskin (stretchsömmaskin), en coverlockmaskin (täcksömmaskin) och en vanlig symaskin. Dessutom finns det skärbord och kontorsutrustning samt tygrullar radade längs väggarna.

Doften av tygerna och synen av de olika maskinerna får mig nostalgiskt att förflyttas långt tillbaka i tiden när jag sommarjobbade på sömnadsavdelningen vid Björneborgs Bomull. Fabriken blev sedermera uppköpt av storföretaget Finlayson som snart lade ned verksamheten. Här råder däremot full aktivitet. Plötsligt har vi mycket gemensamt att diskutera, tygrullar, olika maskintyper och fabrikat.

– Tygen beställs från olika producenter på den europeiska kontinenten. Rullarna med flera hundra meter tyg anländer med Rosala II till Vänö och när isarna ställer till med hinder transporteras de med svävare. Innan tygen beställs designas mönstret och då anlitar jag sakkunniga på området. Jag står för val av färg, mått och material, därtill strävar jag efter att använda ekologisk bomull i mån av möjlighet, och satsar på hög kvalitet överlag. Färgkoderna uppgår till flera tusental. Jag syr alltid upp plagg från varje ny rulle. Plagget läggs ut på nätet och kan köpas i Kasnäs eller så används det av mina egna barn. Jag får inspiration och lite galna idéer här ute i skärgården. När man bor här, är det fullt normalt att vara lite tokig, det är ingen som tittar över axeln på en och det är skönt. Hittills har nästan alla mina galna idéer burit frukt.

– 2009 startade försäljningen på nätet. Internetkopplingen har fungerat bra här ute. Jag är helt beroende av den, så visst vore det skönt om vi kunde få fiberkabel hit ut. Varje produkt presenteras på nätet med bild och specifikationer. Transporterna är något långsammare här jämfört till exempel med Helsingfors.

– Vindsutrymmet är opraktiskt med den trånga trappan. En tygrulle väger cirka 30 kg och är 180 cm lång. Det är krångligt att bära upp rullarna och ibland hissas de upp dem genom fönstret. Drömmen om en ändamålsenlig byggnad växer starkare för var dag som går.

Helsingforsaren blev Vänöbo

Marika är uppvuxen i Gårdsbacka som är en förort i östra Helsingfors.

– Jag studerade nordiska språk och översättning vid Helsingfors universitet men övergav studierna efter ett tag för jag är praktiskt lagd. Jag inledde i stället artesanstudier på textillinjen i Borgå med inriktning på vävning. År 2004 blev jag klar med studierna och efter det flyttade jag till Vänö. Joakim träffade jag i början av samma år. Mitt första besök på Vänö skedde på vintern, bättre så än på sommaren för då får man lätt en felaktig bild av livet här ute. Jag hade ingen arbetserfarenhet men var full av idéer.

– En nackdel med livet ute på Vänö är att barnen inte har några lekkamrater under vinterhalvåret. Joakim har själv gått i skola i Rosala och vi har bestämt att våra barn också ska gå i den fina skolan. Barnen och jag flyttar temporärt till Rosala under vardagar för att Samuel går i förskola där. Jag sköter mitt jobb, inklusive pappersarbete, över internet i Rosala. Jag kan inte låta bli att ta symaskinen med och en del sömnadsarbete blir också gjort här. Hemma på Vänö klipper jag tygbeställningar under veckosluten. Under högsäsong hjälper Joakim till med klippandet.

Skolvägarna brukar vara långa och besvärliga i skärgården men med det här arrangemanget bor Marika och barnen ett stenkast från skolan. Barnen får träffa andra barn i samma ålder medan Joakim som är smed (se RoHit 2007) stannar kvar på Vänö. Skärgårdslivet har sina egenheter som ofta går att leva med. Det fattas inte initiativrikedom. Tacka momsmor för det.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt:

Född: 25 januari 1978

Bor: på Vänö

Familj: man Joakim, barn Samuel och Estrid samt en härlig familj i Helsingfors

Favoritträtt: fisk i alla former

Favoritdryck: kaffe

Favoritläsning: sömnadstidningar och bloggar just nu

Karakterisera dig själv: envis och kreativ

Vardagsliv på Stubbnäs prästgård

Kyrkoherden **Elis Selin** var en flitig man med ett stort intresse för svenskbygden. Under sina 23 Hitisår skrev han otaliga böcker och artiklar. Många ställde sig kritiskt till Selins texter men han har också fått erkänsla för att han bevarat livet och språket i bokform och för sina naturskildringar. Han tog också ställning för utskärsmänniskan bland annat genom att direkt eller mellan raderna beskylla Helsingfors för att glömma bort skärgårdsbornas rätt till trygga transporter i alla väder. Musiken intog en stor plats i Selins hjärta. Selin dirigerade Rosalakören och kantor **Berglund** Hitiskören och så hade de sina gemensamma uppträdanden. I skötseln av hushållet deltog kyrkoherden föga, då han var hemma satt han mest inne på kansliet och skrev, varvat med dagliga promenader. Men tre sysslor bidrog han med: han gallrade med yxan, han rodde drag och han bar vatten till trädgårdslandet. Och så planterade han syrener åt **Adèle**.

Kyrkoherdskan **Adèle Selin** älskade människor, trädgården och sina barn: sönerna **Lars Lorenz** och **Erik Lindström** och dottrarna **Ebba** och **Ingrid Selin**. Det blomstrade och frodades både inne i prästgårdssalen där palmerna sträckte sig upp till taket och i köksträdgården, i rosenrabatten och i pelargonkrukorna. Stubbnäs hade

åtta eldstäder och två brunnar, en med gott vatten och den andra för drivbänkarna. Jordmånen på öarna bjöd ju inte på något överflöd men det som växte skördades och källaren fylldes av inlagt. Till hushållet bidrog arrendatorerna och fiskarna och andra församlingsmedlemmar. Till livet på Stubbnäs bidrog gäster i tjänsten, predikanter, syföreningar, konfirmandundervisningen, körerna, bygdeföreningen, utgrävningar, resande, släkt och vänner. **Adèle** firade sin 47-årsdag i den nymålade prästgården då familjen inklusive spetsen **Sessan** flyttade in. Hon hann fylla 71 innan kyrkoherdeparet lämnade ämbetet och Stubbnäs.

Kyrkoherden och kyrkoherdskan **Elis** och **Adèle Selin** bodde på Stubbnäs prästgård 1929–1953. Barnen bodde hemma eller i skolkvarter. Pigan byttes ofta. Den första kom från **Karis** liksom **Selins**, men därefter kom de flesta från det finska **Finland**, från **Runni** i **Savolax**.

Elis reste nästan varje sommar tillsammans med sin far, ”runnikungen” **Matias Edvard Selin** till **Badet** för att låta vattnet piska sig i nåldammen och för att dricka av järnvattnet. Det var **Matias Edvard** som rekryterade pigorna. **Savolax**flickorna trivdes inget vidare utskärs. De var nog vana vid hårt arbete, men vädret, havsvindarna och språket var inte deras.

Allt från **Selins** ankomst i juni 1929 var det många församlingsmedlemmar som särskilt **Adèle** kunde räkna med. Utan hjälp klarade inte kyrkoherdskan av sina plikter. Bostället ansågs inte fylla måttet för prästgård, men trots det var nog **Stubbnäs** den perfekta boningen för hela familjen **Selin**. Kyrkoherdskan hade många som hjälpte till vid behov. Många som blev henne trogna. En del kom regelbundet för att uträtta vissa göromål. Till dem hörde kvinnan som kom för vintertvätten. Jag har inget namn på henne, tyvärr, endast mor **Ebbas** och moster **Ingrids** minnesbilder som jag använt. Texten är ett utdrag ur manuset där jag skriver om mina morföräldrars liv.

Vintertvätt i Stubbnäs

Om vintrarna tvättas det inte. Kyrkoherdskan försöker utnyttja de stora förråden och klara sig med tre tvättar om året. Stortvätt sent på hösten och tidigt på våren och på sommaren. Men en liten seg gumma brukar komma vid behov också om vintern. Det är prästfruns bykerska, hon bor i **Rosala**. Hon kommer då det varit många gäster. Predikanterna och andra resande i Herrens tjänst kommer i stora mängder och då skall det bullas upp. Prästyngel, säger **Ebba** och **Adèle** är förtvivlad. **Ebba**, inte så, man säger inte så. Men **Ebba** kallar dem för prästyngel och om det är täta besök kallas bykerskan till prästgården. Det eldas under grytan i bastun. Man tvättar med tvättbräden och såpa och rotborste vid behov. Byken läggs i stora trätunnor som bykerskan skuffar ner till stranden, upp på vattukälken och sedan ut på isen. Arrendatorn hugger upp en vak. Bykerskan kryper ihop med ryggen mot vinden som pinar in över vidderna. Vattukälken ställer hon vid sidan för att få lite skydd. Yrsnön och den isande kylan kan gå i cirklar och finna vägen in i kroppen. Hon sköljer i vaken. I det iskalla vattnet. Med svidande fingrar som leder kylan in i mörgen. Vid tredje lakanet försvinner kylan ur fingrarna. Som om den kapslats in i

Adèle vid kanslitrappan. Den vita syrenen Elis planterade sommaren 1930 har vuxit i 20 år

de röda stela fingrarna, som känns nästan kokheta. Bara tänka på att få arbetet gjort. Komma upp, skuffa framåt den nedisade kälken. Passa kvisten vid vaken och så

mot land. Arrendatorn hjälper med att skuffa upp kälken från stranden. Mellan äppelträden hängs lakanen upp att frystorka. Då det mesta avdunstat fylls prästgårdsvinden med tvätt. Vinden är stor och öppen, sträcker sig över hela huset. Endast ett litet rum i ena ändan. På vinden finns tillräckligt med utrymme att torka hela linneförrådet. Bykerskan är på **Stubbnäs** hela dagen för arbetet tar hela dagen

– Kom in, bjuder kyrkoherdskan och gumman sätter sig vid spisen. Då blodet smälter i ådrorna återvänder den brännande värken. Ett torrt lager ylle mellan handen och koppen stillar. Sakta kommer känslan tillbaka. **Ebba** och **Ingrid** sitter på vedlären. Pigan dukar fram, kaffe och mat skall det vara. Bykerskan äter på något märkvärdigt sätt, flickorna är fascinerade. Hon använder kniven, ingen gaffel. Tar potatisen i vänster hand, skalar med kniven, skär bitar av potatisen allt efter medan hon äter. Potatisen värmer i handen. Äter brödet likadant, hon breder smör på en bit, skär av, stoppar en bit i munnen. Gaffel det har hon inget behov av. Flickorna övar sig att äta på samma sätt vid middagsmaten. Men det går inte an. **Elis** stannar upp och ser på dem.

– Så så flickor! Det där hör inte hemma på linneduken.

Men han noterar det. Så gör fiskargumman i hans text också. Något för utfärdsmaten, tänker **Adèle**.

Ibland har bykerskan med sig en annan gumma. Vintertvätt är ett hårt arbete, men det ger en slant, flera om man är ensam. Alla fiskar för eget bruk oberoende av om de är fiskare eller bönder. Sommargästerna handlar fisk från bryggorna på sommaren. På vintern ger tvätten några slantar.

Text och foto: **Ann-Sofie Selin**, **Ebbas** dotter

Hälsningar från Bolax

Bolax byn i vinterskrud i april 2013. Från vänster: Västerstu, Södergård, Norrgård och Östergård.
Foto: Aimo Saarinen

Iskrivande stund är påsken förbi. Inspirerad av de starka isarna valde jag en del bilder på Bolax i vinterskrud. Isen låg stark och förbindelsebåten trafikerade inte. Den som ville ut till ön måste ta svävaren från Dalsbruk klockan sju på morgonen eller anlita snöskoter. En familj tog till skidorna och gled över isen från Hangö till Bolax utan att träffa på en båtträna. Vilket äventyr! Då inga ishinder föreligger trafikerar förbindelsebåten Rosala II Bolax regelbundet från Dalsbruk eller Kasnäs, men bara två dagar i veckan i båda riktningarna. Förbindelsebåten är väldigt viktig för bl.a. varutransport i synnerhet under menförestider. På vintern bebos ön av bolaxbon **Sven Dahlberg** och en och annan kvarbliven sommarboende som njuter av det stillsamma livet på ön. Taxibåten Taxen som kör kommunens reguljärturer kan under den isfria tiden beställas till och från Dalsbruk alla vardagar. Detta underlättar livet även för sommargäster utan egen båt. Vi hoppas att färdtjänsterna fortsätter trots de kärva tiderna och en nästan avbefolkad ö.

Bolax arkipelagen

Bolax, som ligger vid sidan om de stora farlederna, nordost om Hitis och nära Padva, är en relativt liten ö på ca 70 ha. Den djupa Bolaxfjärden mellan Bolax och Padvalandet bildar även gränsen mellan Södra och Västra Finlands län. Byn med de fyra gårdarna ligger på den skyddade södra och sydöstra delen av ön, omgiven av grunda och steniga vatten. Detta har säkert varit en fördel under forna ofärds- och förbudstider. Gårdarna har namngivits efter väderstrecken så som brukligt varit: Västergård (även kallad Vesterstu), Södergård, Norrgård och Östergård. Fiskevattnen och öarna runt Bolaxön var i tiderna uppdelade mellan dessa gårdar. Enligt lantmäteriförordningen 1932 bestod Bolax arkipelagen av 439 holmar, kobbar och skär som tillsammans utgjorde

504 hektar. T.o.m. Bötesön räknas till Bolax arkipelagen, fast det i dag inte har så stor betydelse när holmar och fiskevattnen splittras på många olika ägare. Själva hemön är liten men har spelat en stor och viktig roll under gångna tider. Öbornas historia från 1500-talet finns dokumenterad i boken "Bolax, en by i Hitis skärgård, dess öden och äventyr" skriven av Ernst Lindroos m.fl. år 1992 på uppdrag av Bolax Gillet. Gillet har detta år tagit en ny upplaga. Intresserade kan kontakta Gillets sekreterare (undertecknad). Boken sätts eventuellt även in på Bolax Gillets hemsidor (se bolaxgillet.fi). Under gångna seklen bodde det ett hundratal människor på ön, men antalet började småningom minska på 1900-talet. De flesta var mångsysslare med jordbruk, fiske, boskapskötsel, skeppsbygge och sjöfart som huvudnäringar. Därtill räknades en hel del hjälparlar med familjer. I dag finns bara Sven Dahlberg i Södergård kvar. Ön och omgivande arkipelag befolkas nu istället av ett hundratal sommarfamiljer. Den sista fast bosatta hunden på Bolax på 2000-talet var Svens hund Stella, av rasen norsk älghund. Tyvärr finns inte heller hon mera. Stella hade hela ön som sitt revir och var välkommen i alla hus och

Sven Dahlbergs hund Stella studerar isläget på förbindelsebåtsrampen julhelgen 2001. När isarna bar besökte Stella ofta grannöarna. Foto: Solveig Dahlberg

stugor. Hon höll efter mårhund och harar och jagade älg på Vänoxa tillsammans med Sven. Numera måste vi anlita mårhundsfällor för att hålla stammen nere.

Livet på Bolax med sommarbarnets ögon

Själv har jag upplevt skärgårdens kulturomvandling från 1950-talets levande samhälle med jordbruk, kreatur och fiske till dagens fritidskoloni. Min far, **Börje Ölander**, hemmahörande i Västanfjärd, köpte år 1937 Västergård på exekutiv aktion. Han hade aldrig för avsikt att bosätta sig på ön utan arrenderade ut marker och vatten till **Karin och Runar Ljungqvist**. Karin (senare Fredriksson) var dotter till skepparen **Oskar Gustafsson** från Storön, som ägde och seglade den ursprungliga jakten Eugenia, byggd 1879. Själv seglade Karin med sin far i många år som ensam gast. Karin förblev Bolax trogen och vistades i sitt hus på ön ännu sista sommaren 2011 innan hon dog som 94-åring i december. Hon ligger begravd på Hitis kyrkogård liksom så många andra bolaxbor från gångna tider.

Västerstu och Södergård 2001. Foto: Solveig Dahlberg

Vår familj flyttade från Västanfjärd till Helsingfors efter min fars död 1947, men vi barn tillbringade varje sommar från juni till slutet av augusti på Vesterstu. Ön var full av aktiviteter och vi fick hjälpa till med höbärgning, vallande av kor och många andra sysslor. Barn fanns det i massor och vi ordnade ofta sporttävlingar och lekar på Norrgårds backe och skrämde upp Södergårds häst så att den skenade iväg över ängen. Norrgårdsmor **Maria Broström**, som bodde ensam i Norrgård var bara glad när det var liv i knutarna. Det fanns häst, kor, hönor och t.o.m. kalkoner som man skulle akta sig för. Elektriciteten kom först på 1980-talet, men redan då kosan gas-spisen och -kylskåpet dök upp flera år tidigare kändes det lyxigt. Militären landsteg regelbundet på ön under sommaren för att hålla sina krigsövningar. Man kunde träffa på dem var som helst i skogen, i full krigsmundering. Det tyckte vi var spännande. Ibland lånade de Vesterst庄stun. Den hade en hög lave där det rymdes många beväringar

Krigsminnen

Mindre roligt att träffa militären var det för dem som levde på ön på 1940-talet. År 1940 landsteg kustartilleriet på den nordvästliga sidan av ön där farvattnen tillåter större fartyg att ta iland. Som minne av fortifikationsarbetet har vi på ön två kanonställningar med kanoner i betongkasematter och en mintunnel insprängda i berget,

Jakten Eugenia 2003 utanför Bolax. Eugenia kom då och då till byn för att hälsa på Karin Fredriksson
Foto: Rose-Marie Ölander

otaliga vallgravar och gamla stengrunder för bostäder, baracker och stall. Syftet med verksamheten på Fort Bolax och andra befästa öar i närheten, var att avgränsa fiendens verksamhet på Hangöudd så effektivt som möjligt. På sommaren 1941 minerades farvattnen mellan Furuskär och Padvalandet. Lokalbefolkningen fick inte stanna kvar på ön under krigsåren utan evakuerades 1941 tillsammans med boskapen; först till Appelön och sedan vidare till olika byar på Kimitolandet. Våren 1942 fick Bolaxborna återvända hem. Bl.a. Västergård och Södergård utnyttjades som telefoncentral, kantin och bostäder för befälet. Försvarsmakten annekterade ett ca 1 ha stor område på den norra sidan av ön för fortifieringen. De byggde bl.a. en bastant brygga med järnvägsskena för transport av minor och krigsmateriel. En lång stenpir är allt som finns kvar av denna ståtliga brygga. Bryggan, som länge gick under namnet "militärbrygga" ersattes sedermera med en ny som gått under bemärkelsen "förbindelsebåtsbrygga", även efter det att en ramp byggdes direkt på berget för att visiret på förbindelsebåten kunde fällas ner. Då kunde även bilar och traktorer transporteras med båten. Kommunen har bistått med en väg till byn, men tyvärr har den inte fått det underhåll den behöver. Vägen är under en del av året farbar bara med Svens traktor. Bryggan som varit väldigt populär bland besökande båtfolk och öbor för lossning och lastning har sett sina bästa dagar och är nu både sned och vind.

Väntstugan vid förbindelsebåtsrampen, april 2013.
Foto: Aimo Saarinen

Det går inte lång tid förrän isen slutgiltigt lyfter den från sin plats. En ny brygga kommer knappast att byggas då detta f.d. militärområdet, som sedermera övergick till Jord- och Skogsbruksministeriet, nu har övergått i privat ägo. Fort Bolax roll i krigshistorien på 1940-talet finns nedtecknade i häftet "Kanonerna på Bolax", skriven av **Pekka Silvast** 2002. Det intressanta häftet med många fina bilder är utgiven av Bolax Gillet. Häftet finns till salu. Intresserade kan vända sig till Gillets sekreterare (undertecknad).

Bolax Gillet "still going stong"

Bolax Gillet, som i år fyller 46 år är fortfarande en aktiv förening och har under åren hunnit med en hel del olika projekt som ansetts viktiga för både Bolaxbor och sommargäster. Vår tidigare mångåriga ordförande **Carina Wolff-Brandt** har presenterat Gillets verksamhet i RoHit år 2008. Artikeln finns att läsa på Rosala byråds hemsida <http://www.dragsfjard.fi/rosala/>. Bolax Gillets stora färprojekt som började på 1990-talet fortsätter, men sedan två år tillbaka med gästande fastlandsfär. Bolax Gillet hade i flera år egna fär. Skötseln av dem var rätt så betungande, framför allt för Sven Dahlberg, som hade ansvar för dem i färhuset hela vintern. Nu kommer ett tjugotal fären åkande till Bolax med bil och förbindelsebåt i maj. Hela sommaren klipper de sedan nästan oavbrutet och utan protester gräset och slyn i den ca.15 hektar stora färhagen. När hösten kommer tar de betydligt tyngre fären motvilligt farväl av Bolax och pressar sig med hjälp av färhundens in i transportbilen. En del återkommer kanske följande år, andra har flyttat till grönare betesmarker. Systemet har fungerat bra och alla är nöjda. Byråkratin med EU-stöd sköts av färägaren. Bolax Gillet och medlemmarna som äger marken tar ingen ersättning. Det traditionella färtalkot på våren fortsätter. Då går vi igenom färstaketet, förnyar och röjer upp om det behövs.

Vi har även rensat upp och tagit fram vårt fornminne d.v.s. jungfrudansen med vederbörligt vårdtillstånd och skötsel direktiv av Museiverket. Då jag var barn sprang vi ofta i dansen, men på senare tider har den glömts bort och risken var stor att mossan och gräset skulle ta över. Eftersom jungfrudansen är fredade enligt fornminneslagen lönar det sig att gå varsamt fram och följa direktiven. Vi kommer nu att hålla ett öga på dansen så att den inte växer igen en gång till. Jungfrudanser finns ju även på andra håll på Kimitoön. Hoppas att även de blir väl omhändertagna. Museiverket tillhandahåller gratis en skylt som man kan sätta upp vid fornminnet.

I slutet av juli 2012 hade vi trevligt besök av ett trettiotal personer från Biskopsö byalag. Ett par av Gillets styrelsemedlemmar tog emot gästerna och visade alla sevärdheter på ön. Gillet planerar en svarsvisit sommaren 2013. Jag har tidigare bara besökt Biskopsö brygga med förbindelsebåten. Det skall bli intressant att se ön, för min farfars mor **Emma Sofia Henrikssons** (f.o.m. 1848 Ölander då fadern ändrade efternamn) var född på Uppgård. Hennes far, **Henrik (Andersson) Ölander** var den 5:te bonden på Uppgård. Min farfar, född Isaksson i Lammala, Västanfjärd, gav i början av 1900-talet alla sina 11 barn namnet Ölander efter sin mor. Själv behöll

han och min farmor namnet Isaksson.

Bolax Gillet planterade, efter flera års paus, ut sik yngel år 2011. Eftersom de inte är öronmärkta kan det hända att en och annan förirrar sig till Rosalatrakten. Passa på. Den populära och välbesökta sommarfesten hålls i mitten av juli på ången mellan Södergård och Vesterstu. Gillets medlemmar och gäster underhåller sig med mat, lite program, lotteri, dans och allmänt mingel.

Som avslutning vill jag citera de tre sista stoferna av en sång (melodi "Morgonen ljusnar") som **Doris Dahlberg**, född och uppvuxen på Södergård i början av 1900-talet, har skrivit. Doris Dahlberg tog lärarinneexamen i Ekenäs 1924 och verkade sedan som lärarinna i Borgå. Alla somrar tillbringade hon på Bolax i egen stuga. Dikten finns i sin helhet presenterad i Bolaxboken. Texten passar bra till mina vintriga bilder

"Vaknande ö"

"Blånande bågar vid synranden bida.
Kobbarna höja sitt bröst av granit.
Ärriga klippholmar sida vid sida
bilda en borg emot vindarnas slit.

En seger hon drömmer i stelfrusen klyfta
om vårregn och soldis när vintern har flytt.
Ty blommor skall dofta och fåglar skall lyfta
på skimrande vingar mot solen på nytt.

Då stiger Bolax som jungfrun ur vågen,
skakar ett glitter ur vindrufsigt hår,
blickar omkring sig så ystert i hågen
och sjunger sin locksång: Kom ut till min vår!"

Text: Rose-Marie Ölander
(kontaktuppgifter: gilletts hemsida "bolaxgillet.fi")
Skribenten är Bolax Gillets sekreterare

Jungfrudansen i maj 2012 efter det att Gillet rengjort de flesta gångarna från mossor och gräs. Arbetet fortsätter våren 2013.

Fisksoppor

Recept: Christina Sundberg
Foto: Bernt Örså

Medelhavssoppa

1 lök
1 vitlöksklyfta
1 liten paprika
½ g saffran(1 påse)
2 msk olivolja
7 dl fiskbuljong
½ burk tomatkross(250g)
1 dl vitt vin
300 g olika sorters fisk
200 g skalade räkor
1 burk musslor(ca 120g)
Ev. citronpeppar

Aioli:

- 1 dl majonnäs
2 vitlöksklyftor
1. Skala och hacka lök och vitlök
  2. Ansa och skär paprikan i strimlor
  3. Fräs alltsammans i olja med saffran
  4. Häll i fiskbuljong, vittvin och tomatkross
  5. Tillsätt fisken som du skurit i bitar och låt koka ca 10 min
  6. Sätt till sist i räkor och musslor och låt soppan få ett uppkok
  7. Avsmaka med en nypa citronpeppar
  8. Pressa vitlök i majonnäsen och blanda om
  9. Servera soppan med aioli

Fiskseljanka

1 morot
Ca 100 g zucchini
1 lök
1 liten paprika
2 msk olja
7 dl fiskbuljong
200 g fisk
½ burk tomatkross(250 g)
1 ättiksgurka
1 msk kapis
2 msk oliver
Saften från ½ citron
Salt, svartpeppar och dill

1. Ansa och skär morot, zucchini och paprika i strimlor
2. Hacka lök
3. Fräs grönsakerna i olja
4. Tillsätt buljong, tomatkross och låt koka ca 5 min
5. Skär fisken i bitar och lägg i kastrullen koka ytterligare ca 10 min
6. Skär gurkan i strimlor
7. Lägg gurka, kapis, oliver och häll citronsaft i soppan
8. Krydda med svartpeppar, ev. salt och dill
9. Servera soppan med något gott bröd

Rinas nya laxsoppa

5 dl fiskbuljong
(eller 5 dl vatten
+1 fiskbuljongtärning)
1 dl vitt vin
(Ev.1 msk fiskfond)
4-6 potatisar
200 g lax
2 morötter
100 g smältost
Dill, gräslök,
Redning:
1 dl grädde
2 äggulor

Garnering:

Rökt eller gravad lax

1. Skala potatis och morötter, skär dem i bitar
2. Rensa laxen och skär den i tärningar
3. Koka upp buljongen, vittvin och tillsätt potatis och morötter låt koka på svag värme
4. Lägg i fisken då rotsakerna är halvmjuka, koka ytterligare ca 5-10 min
5. Blanda smältost, dill och gräslök i soppan
6. Vispa ihop redningen och häll i soppan under omrörning
7. Garnera med rökt eller gravad lax och servera soppan rykande het

Rabarbereferrätt

3 st. rabarber
1 kanelstång
1 dl socker
3 dl vatten
ev. 1 msk potatismjöl
1 burk vispbar vaniljsås

1. Ansa rabarber och skär i bitar
2. Koka vatten, socker, kanelstång och rabarber till en kräm
3. I fall krämen känns för tunn avred den med ca 1 msk potatismjöl +4 msk vatten
4. Ta bort kanelstången och låt krämen kallna
5. Vispa 1 burk vaniljsås till skum
6. Blanda skummet med krämen och låt stå kallt en stund innan serveringen

Vårkänslor och vårjakt på fågel

Vårjakt på fågel har begränsats med olika direktiv. Förre var jakten fri men nu gäller det att rätta sig efter bestämmelser, till exempel tiden för jakt på gudingar. Skärgårdsborna ser det som en inskränkning i sina fri- och rättigheter, andra vill förbjuda jakt helt och hållet. De som ivrar för totalförbud vet knappast vilken roll vårjakten har haft för fiskarbefolkningen.

Den som vill veta mera om vårjakten på fågel och vilken betydelse den har haft för folk ute i den yttre skärgården uppmanas först att tala med veteranjägare innan de kommer med tvärsäkra uttalanden. Sagt och gjort, jag stämmer träff med veteranjägarna **Per Danielsson** från Spaks i Rosala och **Ingmar Strandberg** från granngården Mickelsa. Herrarna har många goda minnen från sina jaktfärder. Först lite fakta om nuläget.

- År 2012 fick vi endast skjuta gudingar eller ejderhanar från den första juni. På Åland är bestämmelserna liberalare, eftersom ålänningarna har egen jaktlagstiftning. Året innan fick vi skjuta några allor (alfågel) per man, Hitis jaktförening blev tilldelad en begränsad kvot. För att bli medlem i föreningen ska man vara bosatt här ute. Endast medlemmar i jaktföreningen får skjuta fågel, givet att man har jaktkort och licens. Medlemmarna är rätt gamla även

om yngre kommit med, berättar Per och Ingmar.

- Jag var 15 år då jag fick jaktkort 1955, berättar Ingmar. Jaktkortet fick jag i Dalsbruk dit jag tog mig med sparkstötting tillsammans med min far. I själva verket var jag med på skytte redan tidigare.

Fågel med kött och inälvor är en delikatess

-Jag började skjuta fågel för 71 år sedan, närmare bestämt 1942 på Lökholm i Nagu där jag är hemma, säger Per. Vi behövde inte någon jaktlicens under kriget. Vi hade en enkelpipig hagelbössa hemma något som var vanlig på den tiden. Bössan laddades bakifrån med mässingshylsor som kunde återanvändas. Haglet tillverkade vi själva av en blyklump. Blyet hackades och maldes för att haglen skulle bli någorlunda runda. De stoppades längst fram i patronen, sedan placerades en filtpackning och därefter svartkrutet. Knallar för att antända krutet köptes i butiken.

- Det rykte av svartkrutet när vi sköt. Vid motvind blev vi svarta i ansiktet. Vi jagade parvis, den ena var laddare och den andre var skytt. Pipan måste putsas ofta från det rökiga svartkrutet. Det rökfria krutet var effektivare. Sådant krut fick inte användas i bössa med slutstycke. Ivar från Sommarön fick slutstycket i pannan när

han sköt med rökfritt krut. Det höll på att gå riktigt illa för honom men han orkade ro hem fastän blodet forsade ned från pannan.

- På den tiden sköt vi svärter, knipor, skrakar, allor och ejdrar. Svärtan var bäst, säger Ingmar och Per. Vårskytet inleddes när isarna började smälta. Vi skuffade fram små ekstockar som kälke. Förut var det vanligt att jägarna övernattade i sina båtar under presenning. Många övernattade även i fiskestugorna om de råkade finnas i närheten.

- Dunen och fjädrarna plockades bort från fågelns och togs till vara. Under senare år sveddes fåglarna över öppen eld eller med gaslampa. Då lossnade dunen. Därefter skrapades sotet från kroppen med kniv varefter fågelns tvättades. Det bästa är "kropon", det vill säga en palt som består av inälvor, hjärta, mage och lever blandad med mjöl och salt. Efter kokning i vatten är delikatessen färdig att ätas.

Smakupplevelserna är minsann olika. Jag har faktiskt smakat på en sådan krope i Hitis, men njutningen uteblev och inte inbjöd intaget heller till nya smakupplevelser. Däremot är köttet från sjöfågel något av en delikatess, vilket jag erfarit flera gånger.

- Köttet från fåglarna kokas och bryns i en gryta, delikatess även det. En alla per person räcker bra till. Förut saltades fågelns och det råa köttet lades i fisktunnor, numera har tunnorna bytts ut mot frysboxar.

- Fågelköttet var ett bra komplement till den fisk vi åt till vardags. Inget fågelkött såldes till fiskuppköparna, allt konsumerades av oss själva. Fågelskyttet hade en viktig funktion för näringsintaget. Det var fest i stugan när det serverades fågel. Kött var bristvara i skärgården. Får- och griskött fanns i viss utsträckning. Allt togs tillvara förutom fågelns huvud och fötter.

Fågeln ska skjutas vid rätt tidpunkt

Fåglarna övervintrar där vattnen är öppna. När vårkänslorna tar vid, då kommer sjöfågeln till vår skärgård för att para sig. I samma veva vaknar jägarens vårkänsla och då bär det i väg på jaktfärd. Jägaren vet när sjöfågeln är som fetast, en mager fågel vill ingen ha i grytan.

- Allorna kommer i april men de får vara fram till början eller mitten av maj. De måste ges tid att äta upp sig. Gudingarna däremot är fetast och bäst när de anländer. Allor fanns det

massor av förut, nu är läget ett annat. Oljeföreningar i vattnet har gjort sitt.

- För att locka fåglarna placerade vi ut vettar i vattnet. Förut använde vi fjädervettar av riktiga fåglar. Fågeln tömdes och torkades i bakugn. Ormbunksblad användes för att stoppa upp fågelns. Den uppstoppade fågelns fästes vid ett trä som kallades vettarfåla och som i sin tur var förankrat vid botten med en lina där en sten var fastsurrad. Fjädervettar fanns av alla fågelarter. För att locka allorna behövdes minst femton vettar.

- Vettarna lades ut när det började ljusna på eftermiddagen. När fåglarna flög förbi landade de bland vettarna. Vi sköt sjöfågeln från land där vi var väl kamouflerade bakom radade stenbumlingar. Om det inte fanns sten, låg vi bakom täcken och trälådor. Med gamla bössor sköt vi aldrig fågel i flykt. Det var bäst att pricka fågelns i vattnet och då kunde man få upp till sex fåglar på ett skott. Sedan var det dags att ro ut och plocka upp bytet i båten. Långt tillbaka i tiden fångades fågelns med nät som hängdes ut i luften tvärs över smala sund.

Det lär inte ha varit ett problem att skilja fjädervettarna från levande fåglar, även om gamla fjädervettar var genomsållade med hagel, vilket tyder på att jägaren inte alltid var på sitt mest alerta humör när det var dags att dra i avtryckaren.

Per och Ingmar har lagt bössan åt sidan

- Nu är båtarna snabbare och bössorna bättre men skyttet är starkt begränsat. En tradition håller på att gå i graven. Antalet skyttar har minskat radikalt.

Varje vår väcks vårkänslorna hos Per och Ingmar men något skytte har de inte varit med om på ett bra tag. Visst skulle det sitta bra men förbudet och åldern sätter hinder i vägen för de ansträngningar en skytt får räkna med att utstå. Mannen är visst skapt till jägare och kvinnan till samlare. Den här urgamla indelningen har suddats ut, kvinnliga jägare är inte längre en sällsynthet. Hur som helst, möjligtvis kommer den traditionella fågeljakten att upphöra men jakt- och samlarinstinkten tar inte lagstiftningen kål på. Även jakten fortsätter men i annan okontrollerad form. Vildminken får utan konkurrens jaga fritt vilka fåglar som helst, när som helst och vilka mängder som helst utan myndigheternas restriktioner. Mer av det förestår om djurrättsaktivister kommer åt att släppa ut minkar och rävar ur sina burar.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Rosala Byaråds fotoarkiv

Lotsåldermannens minnen

Lotsåldermän av den gamla stammen hör till en glesnande skara. Högsåra är den rätta platsen för den som vill möta en sådan person. Det gamla lotssamhället har varit hemvisten för många skickliga lotsar och framför allt en som på äldre dagar värnat om kulturarvet och fattat pennan för att berätta om lotsyrket i brytningstiden mellan traditionell och modern lotsning.

Anders Alborg berättar gärna för en person som har baskunskap om förhållandena i Hitis skärgård och navigation i allmän bemärkelse och som dessutom kan ställa de rätta frågorna.

Här följer Anders berättelse:

Intresset för lotsyrket kan sägas ha gått i arv bland pojkar i det gamla lotssamhället Högsåra där möjligheterna till annan utkomst var få. Sjömansyrket var den andra möjligheten om man vill vara bosatt i hembyn. Sjöpraktik är en förutsättning för lotsyrket, varför de flesta unga män i Högsåra började sin framtida yrkesutövning till sjöss, där man också numera har möjlighet att välja maskinsidan, vilken under segelfartygstiden inte fanns.

För min del ansågs ett litet tankfartyg vara ett tillräckligt "lätt fartyg" med tanke på en svårt skadad vänsterarm under pojkåren. Senare blev det "riktiga" fartyg i Nordsjötrafik och efter understyrmansexamen i Åbo, Syd

Amerika linjen som tredje styrman. Det var en fin tid.

När jag slutade sjömanslivet 1952 hade behörighetsvillkoren för lotsyrket ändrats. Utom sjöpraktik och understyrmansexamen tillkom enligt Sjöfartsstyrelsens nya förordningar som krävde styrmansexamen. För mig blev det nödvändigt att gå i navigationsskolan ännu ett år. Min sjöpraktik räckte till för styrmansexamen också. Det blev att flytta till Åbo för ytterligare ett skolår.

Efter avlagd styrmansexamen våren 1953 började jag den 1 maj som tillfällig lotslärling vid Jungfrusunds lotsstation i Högsåra. Löfte om tjänstledighet enligt ansökan för den allmänna värnplikten, hade avgivits i samband med anställningen. Tre års uppskov för skolgång och praktik hade fördröjt inkallelsen till värnplikens aktiva tjänst.

Min anställning som lotslärling började 1 oktober 1954. Lärlingstiden avsågs vara två år. Tidigare extra ordinarie perioder tillgodoräknades. Det blev många lärorika lärlingsresor men också mycket jobb att få en gammal träbyggd lotskutter sjöduglig. Det verkade hopplöst, men flyta började den. Praktiska lotsexamensresor företogs litet som det passade, först med Hangö- senare med Åbo Lotsfördelningens inspektionsfartyg under dag- och nattförhållanden i de farleder som hörde till lotsningsområdet. Slutligen blev det en "kammarexamen" där de teoretiska kunskaperna utreddes. Personalomständigheter vid Jungfrusunds lotsstation avkortade lärlingstiden avsevärt. Jag kom att

delta i lotsningen redan senhösten 1954.

Utnämnd till Yngre lots 1 januari 1955

Från Jungfrusunds lotsstation i Högsåra lotsades: österut till Hangö hamn och Hangö inre redd, där utländska fartyg bytte till Hangö sjölots för 3 sjömil ut från Gustafsvärn.

Till och från Dalsbruk, samt till hamnar och lastageplatser kring Kimitoön.

Utö, nattetid längs den fyrbelysta farleden via Hamnholmsgloppet, dagtid via Södersundet.

Senare tillkom virkestransporter österifrån mot Åland, Nyhamn då Hangölotsen avlöstes på Hitis Norrfjärden och Jungfrusunds lotsen bytte vid Bokulla norr om Utö, där Utö lotsen tog över.

Genomgående trafik västerut, lotsbyte vid Lohm. Timmerbogserare bytte söder om Lohm. Djupgående fartyg nordvärt genom Pensar farled. Lotsbyte vid Pargas Svartholmen.

Nordgående fartyg med lots från Jungfrusund via Pargasport. Lotsbyte vid Pargas lotsstation.

Till Åbo och Nådendal, djupgående fartyg, direktlotsning till respektive hamnlotsmötesplatser.

När jag började min lotsbana fanns inga kutterförare och varken remmarbåtens eller den gamla lotskutterns motor var omtyckt bland de äldre lotsarna. Inte heller gillades den av de två som gick på lärlingstjänst i väntan på pension för nersatt syn. Användning av glasögon godkändes inte.

Ro kunde alla. Första lots i turordningen fick ro ut till lotsbytet, andra vakt fick förut ta lotsgölingen, slå en törn kring fästkroken, slacka så att roddbåten kom till lejdaren. Första vakt bärgar åroarna inombords och klättrar upp till fartygets däck och främmande lotsen ner till båten och sätta sig akterut. Den som nu blivit första vakt kastar loss och ror båten iland. Den oskrivna regeln i roddbåtar är: gå inte förbi varandra i en roddbåt, sitt i båten, ro och håll god fart.

Angående lotsens åliggande ombord på fartyg finns noggranna förordningar. Först och främst fartygets nationalitet, ta reda på vart fartyget är på väg, djupgående och eventuella avvikande manöveregenskaper. Viktigt att veta: lotsens åliggande ombord är av rådgivande natur och befälhavaren har det yttersta ansvaret, i hans frånvaro är vakthållande styrman befälhavare.

De här förordningarna är klara och tydliga men bryts av praktiska skäl. Styrningsorder ges direkt till rogångaren eller till vakthavande styrman vid automatstyrning. Order om maskinmanöver ges till vakthavande befäl.

Några ord om det viktigaste instrumentet ombord på fartyg, kompassen. De finns i två olika utförande: Magnetkompassen som riktar sig enligt jordklotets egen magnetism, där den magnetiska nordpolens position avviker något från den geografiska. Avvikelsen kallas missvisning och förändrar sig långsamt hela tiden.

Missvisning anges i alla sjökort i den storleken som gällde i området då kortet trycktes. Förändringen är så långsam att den kan fränses.

Kompassens deviation kommer sig av metallkonstruktioner i småbåtar och av själva skrovet i stålbyggda fartyg, där den måste kompenseras med hjälp av tvärskepps placerade järnklot och finjusteras med stavmagneter i kompasstativet. Småbåtskompasser justeras med olika tillsatser.

Gyrokompasserna inriktar sig efter jordklotets geografiska axel, vars förlängning går i riktning mot Polstjärnan. De visar rättvisande kurs, behöver inte korrigeras.

Lotsning i den gamla tiden

För den egentliga lotsningen användes vid god sikt mestadels den så kallade styrbord - babord metoden. Endast vid långa linjer och vid dålig sikt tog man till kompassstyrning och med klockan som hjälpmedel. Man noterade tiden mellan ett par säkert igenkännbara uddar

eller holmar som var lika långt från varandra som den säkra distansen efter passage av t.ex. nedre fyren av den kritiska linjen där man måste ha synkontakt för att säkert kunna svänga till följande linje. Om man inte såg någonting, stopp, back och ankaret i botten. Vid god styrning och bra kompass kunde en viss distans av följande linje avverkas, men där var säkerhetsgränsen nådd. Regeln lydde då du inte längre är säker på var du är, släpp ankaret i botten. Nattetid användes nästan enbart kursangivelser. När man tog in linjefyrar eller sektorfyror akterut dirigerades rorsmannen ofta med styrbord eller babord, stöttning, midskepps och rätt så. Små justeringar krävdes ofta för att hålla linjefyrarna överens.

När jag började hade endast två finländska fartyg radar men efter ett par år blev radarn snabbt vanlig och mycket omtyckt av alla utom vissa befälhavare med principer

och Sjöfartsstyrelsen som snabbt förbjöd lotsarna att använda instrumentet. Efter några år ordnades kurser i användningen. Radarns användning hade stor betydelse. Lotsningen kom in i den nya tiden.

Litet på samma sätt som med Radarn förbjöds lotsarna att hantera automatstyrningen. Apparaterna för magnetkompasser var ganska nyckfulla. Jag råkade ut för ett allvarligt tillbud under en resa mot Utö. Skepparen var uttröttad liksom de övriga i besättningen. "Här är vida vatten, där är talröret, blås kraftigt där om det är något." Inga hinder, sade jag. Mitt för Trunsögrunden med 1/4 sjömil till stranden svängde fartyget plötsligt 90 grader rakt mot land. Ingen tid att börja blåsa i röret. Jag visste att man måste vara med i leken och vrida manöveringen med styrindexet så att det blev kontakt på den nya kursen innan man lirkade igång en svängning. Det lyckades den gången men svetten kom fram i pannan och efter det mindes jag att fråga var man kopplar till handroddret. Det här äventyret var uppenbart mitt eget fel och därför svårt att svälja.

Lita aldrig på rutin

Jag har varit med om att tappa ankaret och fått gå ner till hytterna för att få tag i folk att hiva upp kättingen. Då var det jag som observerade att fartyget slutat svaja, ett tecken på att fartyget draggar, så det var min förtjänst att det redde upp sig. Sådant är lättare att ta, skepparen var helt ur räkningen av sprit och styrmannen hade sagt upp sin anställning under ”en spritlampa.”

En elektromagnet av helt annan styrka användes i Dalsbruks hamn när skrotlaster lossades. Jag skulle lotsa ett fartyg till Hangö på dess väg mot Kotka. På Hangö Västra fjärd såg jag på kompassen av gammal vana. Den hade en väldig deviation. Vädrret var bra så det spelade ingen roll vad kompassen visade. I krokarna upp mot Hangö Tullsundet var kompassavvikelsen över 100 grader. Skepparen tog det lugnt, ”Den försvinner med tiden.” I Hangö pratade jag med hangölotsarna om saken. ”Dom pejar vinden under utgåendet. Så svänger dom och kör sakta fart till morgonen med vinden som riktningvisare, sedan har deviationen minskat mycket.”

Min första lotsning till Utö försiggick i strålände solsken i motsats till alla gånger jag följt med på övningsresor. Lotsningen gällde passagerarfartyget Bore II som varit för dockning i Åbo och skulle följande dag börja sina färder till Stockholm. Deras spritförråd var bakom sigill och för att lagenligt kunna öppna sigillet måste fartyget ut på internationellt vatten. För att resan i någon mån skulle ge inkomst medföljde 200 flickor från Fruntimmersskolan i Åbo. Därför skulle färden gå i ”Finlands vackraste skärgård via Hamnholmglöppet till Utö”.

Ingen fara, så länge vi rör oss inom vårt remmardistrikt som sträcker sig till Borstö. Jag känner till farleden hur ljusst det än kan bli. Sedan blir det svårare när inga fyror syns mitt på ljusan dag. Fartyget hade naturligtvis utomordentligt bra kompass och det behövdes när ett lätt soldis höll linjetavlorna osynliga. En massa flickor solbadade på däck med pappersstrutar på näsorna som solskydd. Sista sträckan mot Utö började jag tro att solglasögon kunde vara något annat än rent snobberi. Jag skulle snarast skaffa mig mörka solglasögon.

Efter några månader i tjänst frågade vår ålderman, **Åke Jansén** hur jag tyckte att det började gå. Mitt svar var nåja, det har nu gått hittills. Efter några år har man väl fått rutin så börjar allt löpa bättre. Då sade han vad jag under resten av min tjänstgöring noggrant iakttagit: lita aldrig på rutin! Till och med på passagerarbåtarna där långlotsarna om någon har förvärvat rutin kan det ske misstag där den mänskliga faktorn utpekade som orsak. De fartyg vi lotsar är nästan alltid nya för oss. Ingen resa är den andra lik. Vi kan aldrig få någon rutin. Kom ihåg det.

Min bästa lotsresa gick till Nådendals reparationsvarv med Viking Saga. Jag hade varskott Puronpää Hamnholmarna att de skulle dra ut båtarna på djupt vatten för ett fartyg som verkligen hade bråttom skulle komma förbi. Det gick undan med 20 knop hela vägen. En massa folk var på bryggan för där skulle bjudas namnsdagskaffe och stor tårta. Jag som ingenting visste frågade en styrman vad det gällde. Nå, våra käringar brukar bjuda... Kallar du de här vackra flickorna käringar? frågade jag. Han ropade högt: Har ni hört på värre? Lotsen säger att våra käringar är vackra! Vad är Högsåra för en folktom ö när han kan

säga så? Våldiga skrattsalvor. Litet i samma stil gick det hela vägen. Innan man kunde tro var vi på Nådendals redd och fick hamnlots ombord. Ett par år senare med samma fartyg och destination skulle det köras med lägsta möjliga fart för att inte komma för tidigt till dock. Inget skoj den resan, bara en trumpen tystnad.

Livet som lots var ingen dans på rosor. Inga resor var lik de övriga, men sjöfolk från olika nationer var förvånansvärt snarlika varandra. Jag har frågat en tysk kapten som under kriget var skeppare på en torpedbåt vad han tycker om engelsmännen. Ja, han hade mist många av sina kamrater när deras båtar sprängdes men då var det krig, nu är det fred. Engelsmännen är helt okej. En engelsman som under kriget varit pilot i bombflyget svarade på samma fråga: vi hade strikta order med koordinater var vi skulle dumpa vår last, därefter tillbaka till basen. Många blev på vägen. Ingen frågade hur det kändes. Det var ett krig på gång, nu är det fred. Inga hatkänslor.

Om det varit ilska ombord vid något tillfälle har det varit byråkratin som fått skäll, utom en gång då en holländsk skeppare påstod att jag farit på fel sida om en remmare i inloppet till Lövö strömmen norrifrån. Då vi kom litet längre fram lyste solen från rätt håll så det ca en meter djupa grundet bakom remmaren tydligt syntes. Jag pekade på grundet. Nu hördes bara ”Godt verdomme” innan han gick ner från bryggan. När han kom tillbaka doftade han väldigt gott och synade tyst remmarna som vi for förbi.

Ryska kaptener bjöd ofta vodka efter lotsningen, den skulle tas i ett svep. Annat var tecken på dålig vara. Mat bjöds på alla båtar. Ofta fick man äta på stående fot, det gick också.

Under de tre sista åren med hemmadejour i samarbete med Strömma lotsarna fick vi pröva på den moderna lotsningen med långa distanser. För Jungfrusunds del gav inlotsade medel 50 % av utgifterna jämfört med den stora Lohm lotstations 10 %. Det var väl enda gången Jungfrusund fick beröm från Åbo lotsfördelning, om också i litet skämtsamt ton.

Den 1 oktober 1985 blev jag pensionerad och Jungfrusunds lotsstation indrogs.

Text: Anders Alborg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt:

Född: 060930 Hitis kommun, Högsåra by

Bor: Ramsviksvägen 23 25960 Högsåra

Familj: Son, bosatt i Högsåra, dotter bosatt i Järna, Sverige

Favoritträtt: God mat i riklig mängd, tillagad av någon annan

Favoritdryck: Kaffe

Favoritläsning: Agata Christie

Karaktäriserar mig själv: Envis i positiv riktning

På svenskbete i Louis bar

Louis bar har blivit något av ett begrepp i Kasnäs närhistoria. Skärgårdsutvecklaren och mångsysslaren **Louis Sandell** byggde ett komplex på 400 kvm med både butik och bar i mitten av 1960-talet när Kasnäsvägen stod klar. Stället blev den fasta punkten för sommargäster och båtfolk och dessutom erbjöds otaliga ungdomar, både bybor, sommarfåglar och folk utifrån, ett intressant sommarjobb. RoHit har träffat två av dem.

– En kopp kaffe och ett wienerbröd. De svenska orden lärde vi oss ganska snabbt.

Jag träffar **Anne Helenius** och **Eira Cavander** på Eiras café Pullapuoti i Åbo för att höra dem berätta om sommaren 1967. Det var den sommaren de två finskspråkiga Åboflickorna fick jobb som barbiträden på Louis bar i Kasnäs. De var 15 och 18 år och det var deras första sommarjobb och det var första sommaren de var borta hemifrån. Svenska hade de läst några år i skolan, men tala språket kunde de inte.

– Det avgörande var att de behövde två flickor och vi ville vara tillsammans. Vi var sammanlagt fyra flickor på baren som arbetade i par. De andra flickorna var ortsbor. Anne och Eira bodde i ett rum i ett hus bakom baren och butiken, där också ägarparet **Louis** och **Margaretha Sandell** bodde.

– Det var ju ingen matbar utan det var kaffe, smörgåsar, bulle och läsk, men öl fick man inte sälja på den tiden. Vi kokade kaffe och bredde smörgåsar och då vi hade

kvällstur städade vi hela baren med toaletter och allt, minns Anne.

Ibland kändes det litet jobbigt när allting gick på svenska och i synnerhet kunde den lokala dialekten vara svår att förstå. Margaretha ”Maggi” Sandell lagade mat till personalen både i butiken och baren och måltiderna intogs gemensamt i det sandellska köket.

– När jag i början blev tillfrågad om jag vill ha mera mat svarade jag ”nej tack, jag är full” då jag menade att jag är mätt. Det glömmer jag aldrig, säger Anne.

För Eira var det länge en gåta att frun i huset, som inte alls behärskade finska, alltid hälsade henne med ett ”moro” när de träffades på morgonen.

– Jag svarade ”terve” tills jag förstod att det var gomorrön hon sa.

Hela dagen på baren

Anne och Eira vill minnas att baren öppnade nio på morgonen och stängde nio på kvällen. Det var liv och rörelse med folk från när och fjärran, bland annat ungdomar från Dalsbruk och soldater från Örö. När flickorna hade förmiddagspass och blev tidigt lediga tillbringade de ändå ofta resten av dagen på baren tillsammans med andra ungdomar. Det mesta av lönen gick direkt i jukeboxen eller pajazzon.

– ”Ja du ska tro på mig” var låten som snurrade på hela tiden. Det var barbiträdet **Margot Danielssons** favoritlåt.

Barflickorna Anne Helenius och Eira Cavander

Flickorna åkte hem till Åbo högst två gånger på hela sommaren, men deras vänner och bekanta kom i stället och hälsade på dem i Kasnäs. Gästerna från stan fick sova på golvet i flickornas rum. Speciellt kommer de ihåg en augustidag då baren fylldes till bristningsgränsen av scouter från Helsingfors.

– De satt överallt med sina ryggsäckar och lutade sig mot väggarna och vi höll dem sällskap. De sjöng roliga sånger och det var så speciellt för de svenskspråkiga var alltid så glada.

Ett vagt minne har de också av en gång då **Lasse Mårtenson** och hans fru besökte baren.

– Jag är inte säker men jag tror att frun var flygvärdinna eller något liknande och hon lärde oss att göra fina smörgåsar, att dekorera med gurka och tomat på rätt sätt, minns Anne.

Släta strandklippor

När de inte satt i baren och lyssnade till jukeboxmusik och drack läsk tyckte de om att vandra på klipporna utanför.

– Det fanns ju ingenting annat här än de släta strandklipporna, en enda bensinmack och så gästhamnen.

Simmade gjorde de inte men ibland följde de med byns ungdomar på lördagsdans och de resorna var alltid små äventyr.

– Speciellt en båtfärd kommer jag ihåg, när min syster och väninna var och hälsade på och pojkarna tog oss med på dans. Båten var så fullastad med folk så att relingen var högst tio centimeter ovanför vattenytan. Pojkarna lyfte oss ombord och upp ur båten och så gick vi på dans och det var verkligen roligt, berättar Eira.

Med värme minns de paret Sandell, Maggi som en modersgestalt och Louis i sin skärmössa, högljudd men väldigt snäll.

– Alla var väldigt vänliga mot oss, ingen behandlade oss illa på något sätt.

Livet förde vidare

Flickorna förtjänade 150 mark i månaden plus mat och bostad och Eira har ännu i färskt minne hur den sista lönen användes när flickorna återvände till Åbo.

– Vi köpte rutiga veckade yllekjolar, Annes var röd och min var blå och de kostade lite över tjugo mark.

– Jag minns inte kjolarna, men jag kommer ihåg att vi begav oss till Runsala dansbana och där träffade jag **Henry Helenius**, som jag nu varit gift med i fyrtio år, säger Anne.

När hösten kom hade Anne de facto velat stanna kvar i Kasnäs för att fortsätta jobba på baren, men hennes mamma hade andra planer.

– Hon hade bestämt att jag skulle jobba som piga, dvs. vara barnvakt i en familj, och på den tiden lönade det sig inte att säga emot. Efter det fick jag jobb som stafett på Stadssjukhuset och ända sedan dess har jag jobbat på samma sjukhus med kontorsarbete.

Efter en tid hos sin pappa i Jyväskylä gick Eira i Åbolands folkhögskola, dit mamman hade anmält henne, sedan bildade hon familj och blev företagare inom restaurang- och cafébranschen. De senaste tretton åren har hon drivit Pullapuoti med café och brödbutik på Allégatan i Åbo.

Både Anne och Eira har varma känslor för både Kasnäs och det svenska språket även om de inte använt det så mycket efter Kasnästiden.

– För oss finns det nog ingenting sånt som ”pakkoruotsia”.

Text och foto: Clara Henriksdotter

Boken om Kasnäs ges ut av Kasnäs byalag i december 2013. Den kan beställas per mejl: kasnas.byalag@gmail.com.

Den som förhandsbeställer en bok och betalar den före 1.9.2013 får den till reducerat pris, 38 euro, medan det normala priset kommer att vara 42 euro. Boken kommer att säljas i butiker och via informationspunkter på Kimitoön.

Ett numrerat och signerat exemplar (kommer att finnas trettio) som kostar 150 euro kan förhandsbeställas. Boken kommer ut på finska sommaren 2014.

Det oföröglömliga Maltskär

Långt ute på Hangö västra fjärd vid sidan om farleden ligger det ensliga lilla Maltskär. Fram till kriget var det vindpinade skäret bebott i nästan ett halvsekel. Det var ursprungligen en tillflyktsort undan sjukdomar som härjade för drygt hundra år sedan. Snart blev Maltskär känt för sina fina tävlingsbåtar bland segelentusiaster i Hangö.

I dag finns endast två personer kvar som har levat på skäret som är drygt tre hektar stort och förut helt saknade trädbestånd. Maltskär var förr en del av gamla Hitis kommun trots att skäret ligger betydligt närmare Hangö. Avståndet till Kapellhamnen i Hangö är cirka 6 sjömil. Trots det relativt korta avståndet kan sjövägen vara besvärlig eftersom färden går över öppna vatten. Hangö var tidigare den snabbaste kontakten till den övriga världen för Maltskärsborna som saknade telefonförbindelse, radio och postgång.

Britt Helen Eriksson i Hitis är uppvuxen på Maltskär och henne har vi valt att intervjua först. Hennes kusin **Göran Rehn** som besökte skäret på somrarna och bodde där under vinterkriget hade jag nöjet att diskutera med i ett senare skede.

Maltskäraren en uppskattad segelbåt

– Maltskär var en allmänning för Bolaxfiskare och småbönder. Skäret var ett fiskeläge och där lär ha funnits en stuga för tillfällig övernattning. **Thure Johansson** från Bolax flyttade till Maltskär för att undgå tuberkulos,

eller för att undgå att smitta andra. Jag är lite osäker på den punkten. I varje fall flyttade han ut och förmodligen tog han ett timmerhus med som han byggde upp kring förra sekelskiftet.

– Thure var ogift och levde på att bygga båtar och att fiska. Förutom sitt hus byggde han även en bod där han byggde sina båtar. Centerbordare var hans specialitet som Hangö Udds Segelsällskap (HUS) gärna ville ha. Thure var en synnerligen omständig båtbyggare. Det räckte länge innan båtarna blev klara och sandpapper förbrukades i stora mängder. Båtarna byggdes under oljelampans (Petromax) sken medan kaminen värmdes i ett hörn. Längden på båtarna översteg visst 20 fot (mera om detaljer i vidstående artikel). Varje sommar kom HUS-folket på besök från Hangö. De kunde konsterna att festa.

– Mina morförlärdar flyttade med sina två barn ut till Maltskär i början av 1900-talet. Min morfar **Ivar Nordqvist** kom från Klemets gård i Hitis och min mormor **Aina** född **Lindqvist** var hemma i Bromarf. Aina och svärmormoren som var värdinna på Klemets kom inte särskilt väl överens. Det resulterade i att familjen flyttade ut till Maltskär där Ivars kusin Thure redan bodde. De byggde ett hus som stod nära Thures. En ladugård byggdes för kon som följde med samt några höns. Inget gick att odla på skäret utan att den karga jorden fick tillskott av humus.

– Mina morförlärdar fiskade på heltid. Thure fiskade endast vassbuk och strömming. Strömmingen fördes till Hangö och det samma gällde vassbuken som saltades och kryddades innan den forslades till fiskfabriken.

Tryggt hem för ett litet barn

Det kan låta sökt men Maltskär blev ett tryggt hem för Britt Helen när hon endast två år gammal blev moderlös och omhändertagen av sina morförföräldrar.

– Eftersom Maltskär hörde till Hitis skulle barnen gå i skola där. Min mamma **Sylvia** gick emellertid i skola i Hangö, det var mest praktiskt så. Hon föddes 1910 och stannade kvar i Hangö efter avslutad skolgång. Hon dog 1933 kort efter att min lillasyster föddes. Min syster omhändertogs av farmor och farfar och jag av mormor och morfar.

– Hela min barndom bodde jag på Maltskär. Jag hade inga andra barn att leka med. Kusinerna kom på besök under somrarna och då lekte vi i en flatbottnad båt som morfar byggt för att lättare komma över isrännor. Även båtfolk tog i land på somrarna, men när hösten kom blev endast Thure, mina morförföräldrar och jag kvar.

– Den flatbottnade båten hade vi nytta av när menföret satt i ett par veckor eller när fartyg drog upp rännor utanför Hangö udd. Morfar fiskade ute på isarna och lastbilar transporterade fångsten till Hangö. Fiskefärderna kunde sträcka sig ända till vattnen utanför Padva i Bromarf och ibland användes fiskeläget på Finnharun som bas. På somrarna tog fiskuppköparna i land på Maltskär.

– Morfar blev aldrig van vid motorer. Vi seglade alltid, första motorbåten införskaffades strax före kriget. På vintrarna åkte vi sparkstötting eller så gick vi. Snabbast gick det med isjakt när vinden var god och snötäcket tunt.

– Fisk var vår vardagsmat, men när morfar besökte Hangö köpte han alltid soppkött. På hösten provianterade vi för vintern, potatis, salt, socker, mjöl, kaffe och tråd. Mormor behövd tråd för hon kunde sy segel. Förmodligen sydde hon även seglen till Thures båtar.

– På grund av omständigheterna fick jag uppskov med ett år från skolan. Hösten 1939 började jag min skolgång i Hangö och bodde hos min moster. Dessvärre avbröts skolgången där senare på hösten.

Krigsfronten gick utanför vårt skär

– När kriget bröt ut i november 1939 kom jag omedelbart hem till Maltskär. Ute på Maltskär visste man genast att kriget hade brutit ut trots att man saknade telefon och radio. Hangö bombarderades och himlen lystes upp med ett muller över Hangö västra fjärd. Vi bodde på Maltskär tills fortsättningskriget bröt ut i juni 1941. Gränsen till

Britt Helen Eriksson

den sovjetiska marinbasen i Hangö gick cirka en sjömil öster om Maltskär. Plötsligt kryllade det av liv på vår karga backe. Kustbevakningen flyttade in i vårt hus och försvarsmakten byggde en barack åt sina soldater.

– Vi flyttade in i Thures hus, vilket vi var vana vid alla vintrar i brist på ved. Morfar brukade ro omkring kobbarna för att samla drivved. Kobåten kom till användning för att transportera träavfall från Stomta såg i Hitis.

Göran Rehn som är Britt Helens kusin hemma i Hangö men sedan länge bosatt i Grankulla kompletterar bilden. Familjen gjorde varje sommar båtfärder från Hangö till Maltskär där Göran lekte med Britt Helen under besöket hos morförföräldrarna.

– Mina föräldrar, min bror och jag flyttade från Hangö till Maltskär undan det ryska bombardemanget. Vi bodde alla i köket. Där övernattade mormor, morfar, Thure, Britt Helen, mina föräldrar, min bror Håkan och jag. Trångt var det och vi åt fisk varje dag.

– Vi höll vakt i tur och ordning på en klippa för att speja in fientliga flygplan. Klippan hade en skreva och den fungerade som skyddsrum med ett provisoriskt tak och en kamin. En lina var dragen från utkiksposten till husknuten och i linan hängde plåtdunkar fyllda med stenar. Ett drag i linan gav till ett skrammel och då var det dags att ta sig till vårt skyddsrum.

– När fortsättningskriget bröt ut evakuerades vi alla till Hitis, berättar Britt Helen. Det sovjetiska artilleriet på Russarö besköt Maltskär och gjorde tillvaron hopplös för försvararna. Soldaterna drog sig snabbt bort därifrån, kustbevakarna var de sista att ta farväl av sin bas. Kort därefter landsteg sovjetiska trupper på skäret och brände upp alla byggnader. Båda bostadshusen brändes upp, samma öde drabbade båtbyggeriet, ladugården, två bodar samt försvarets barack.

Britt Helen inledde skolgången i Hitis och det samma gjorde Göran. I Hitis fick de fortsätta att bo under trånga förhållanden.

– Morfar valde att bo i sin båt i Klemets båthus under somrarna. Ingen av oss flyttade tillbaka till Maltskär efter kriget, berättar Britt Helen.

Göran berättar att morfar byggde en fiskebod för sommarbruk på Maltskär och den står ännu kvar. Thure kom aldrig tillbaka, han fortsatte med båtbygge i Hitis. Mormor hade planterat ädelträn, lönn, hägg och al på Maltskär. Därtill anlade hon ett litet potatis- och grönsaksland kantat med blommor. I dag växer det träd

och blommor av olika slag på Maltskär. Vare sig Thure, mormor eller morfar skulle längre känna igen sig i grönskan. Mormors slit med att få det karga att gro har burit frukt. Skäret bebos numera endast på somrarna av Görans son **Jan-Peter**.

Britt Helen utbildade sig småningom till hälsosyster och gjorde sin livsgärning i Hitis vilket vi har dokumenterat (se RoHit 2006). Vad som däremot blivit osagt är att lilla Maltskär i Hitis väsentligt bidragit till att berika idrottslivet i Hangö. Britt Helen spelade handboll i Hangö IK och centerbordaren Maltskäraren blev en tävlingsbåt att räkna med i stadens två segelföreningar.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså samt ur Göran Rehns fotoarkiv

Maltskärare i två generationer

RoHit tackar sina "flickvänner"

Chefredaktören för **RoHit** mottar en donation för inköp av en dator till redaktionen. Initiativtagarna **Caroline Aspelin** och **Susan Särs** mobiliserade ett tjugotal damer som är fritidsboende i vår arkipelag att komma med ett bidrag.

–Vi ringde runt till våra bekanta. Avsikten var att nå 10 av våra damkompisar men snart dubblerades antalet villiga donatorer.

–Nätverksbygge är min starka sida säger Caroline. Jag kontaktade damer i butiken som jag inte kände. Först reagerade de förvånat, men jag pratade på och snabbt

smälte de för vår sak. Alla kände till **RoHit** och det hjälpte givetvis.

Kärnan av dessa handlingskraftiga damer har bildat en informell klubb där de turas om med bjudningar längs långa bord.

Susan tycker idrottskolan i Hitis och simskolan är toppen. Caroline som är hemma från Frankrike måste dela sommarvistelsen mellan Rosala skärgård och Frankrike. Tallarna är lika krokiga som i södra Frankrike. Här gör vintern och blåsten sitt, i södra Frankrike är det värmen och havet.

Maltskärarn
Thure Nestor Johansson

MALTSKÄRARN – CENTERBORDSBÅTARNAS MÄSTARE

Thure Nestor Johansson föddes den 26 februari 1885 på Bolax. Båtbyggandets grunder inhämtade han som lärling åt lotsen **Johan Blomqvist** i Hangö. Snart flyttade han ut till det ensliga Maltskär, en rätt obetydlig holme på mellan Hitis och Hangöby (se karta). Där försörjde han sig som fiskare och båtbyggare. (Se artikeln om *Britt Helen Eriksson*). Thure hade en ko, som enligt sägnerna ”ät hyvelspån och sket plankor”. Kossan kunde njuta av en hänförande utsikt, där den från bergsknallen blickade ut över den blånande Hangö västra fjärd.

Under Hangöparentesen hamnade Maltskär i eldlinjen och Thures stuga förstördes. Efter krigsslutet återvände Thure inte till skäret. Sin sista båt byggde han 1947 i Hangö, i Lindqvists uthus på Stenhuggarvägen. Thure Nestor Johansson dog den 15 januari 1948. Vid begravningen hedrades hans minne av bl.a. Hangö Udds Segelsällskap.

Hur konstruerade han sina båtar?

”Maltskärarn” strävade efter en idealisk segelbåtstyp, som skulle passa för kappsegling, utfärder, fiske och

rodd. Han gjorde skalenliga halvmodeller (”läster”) av sina båtar. (Se foto av läst, bild 3).

Sektionerna (tvärsnitten) mallades sedan av genom att klippa ut kartongbitar av Klubb cigarettaskar tills de passade på lästen. Sen var det bara att ”slå ut” mallarna, dvs förstora dem till full skala. Vad han lärde sig av en

Bild 3

båt, utvecklade han vidare i följande skapelse.

Enligt **Stig Sandberg** hade Thure två centrala principer. Båten skulle ha ”en sida att löpa på”. Den fick alltså inte vara så bullig i formen att det vid krängning bildades en bromsande grop i vattnet. Båten skulle också ha ”bra släpp i aktern”. Kölvattnet skulle vara rakt och slätt, utan bromsande virvlar. En titt på bilden av *Bris* från 1949 (se foto, bild 4) visar att båten löper väl i vattnet, och är väl balanserad. Precis som konstruktören hade tänkt sig.

Bild 4

Maltskärarns båtar var klinkbyggda, dvs borden överlappade varann (som i dagens folkbåtar). Det blev starkare än slät kravell. Klinkens nedre yta motverkade krängning vid gång, ansåg seglarna på den tiden.

Hur byggde han sina skrov?

Centerbordsbåtarna byggdes av inhemska träslag: furu, gran, ek och ask. Sådana träd växte inte på det vindpinade Maltskär. Så man får anta att Thure sökte upp lämpliga träd på Bolax, därifrån han var hemma, och på det närbelägna Hitis. Möjligt är också att kunderna hämtade sina egna stockar till skäret, för inspektion och möjligt godkännande av den kvalitetsmedvetna båtbyggaren.

Bordläggningen och däckets gjordes av furu. Thure valde ut några raka tallstockar och spjälkte dem till bräder med den tidens handverktyg, yxa och såg. Han lät bräderna

torka över vintern. De som förblev plana och raka tog han till båten, resten blev ved, berättar Stig Sandberg. Centerbordsbåten byggdes med samma teknik som en lätt roddbåt. Först lades kölplankan mot stäv- och aktermallar för att få rätt böjning. Sen passades följande bord i spantmallarna och nitades fast längs kanten. Nitarna hade Thure gjort själv av elektrisk koppartråd. Spanterna gjordes av ask, som är lätt att böja efter ”basning” (uppvärmning med ånga). Spanten böjdes på plats längs insidan av borden och fästes med kopparnitar. Solida delar som förstäv, akterspegel och mastfot gjordes av ek. En balkvägare av furu lades innanför relingen. På den lades däcksbalkarna. Däcket i för, akter och runt sittbrunnen lades av furu eller gran. Ett undantag var den 1947 byggda *Bris*, som fick däck av masonit. (Se närbild av *Bris* nedan, i avsnittet om skotning, bild 10).

Till mast valdes en smäcker gran. Efter kvistning sågades granen upp längs mittlinjen. Ett spår drogs upp i vardera insidan. En ”fjäder” av faner eller trä lades in i spåret, varefter masthalvorna limmades ihop. På det sättet fick man en massiv rak mast som inte slog sig. Storbom och spirbom gjordes också av gran. Samma gällde de tidiga centerbordsbåtarnas bogspröt och gaffel. (Se foto av kappseglande centerbordsbåtar från 1920-talet, bild 5.)

Bild 5

Varifrån kom segel och beslag?

Seglen sömmades av bomull. Segelmakare i Hangö på den tiden var **Lindroos**. Segel & Presenning i Helsingfors anlätades också som segelleverantör. Ursprungligen var storseglets mastlik försett med travare av metall som gled upp för en mastskena då seglet hissades. Redan på 1930-talet började man i mastens bakkant gröpa ut en ränna för mastliken. Denna lösning utan travare var aerodynamiskt fördelaktigare. Ännu ett bevis på att Hangö centerbordsbåtar var avancerade tävlingsbåtar. (Se foto av cb båt med välstående segel, bild 6).

Båtens metalldelar tillverkades av någon bekant smed i Hangö eller Hitis efter Thures anvisningar. Centerbordets skars ut ur en skiva järnplåt. Röstjärnen och mastbeslagen gjordes av plattjärnsremsor. Beslagen monterades av Thure eller båtköparen själv. Stagen gjordes av galvaniserad stålvaajer. På den tiden kunde många seglare själv ”splejsa” vaajer, dvs göra de ögonsplitsar som behövdes för att fästa stagen med schackel i rigg och röstjärn. skolskeppet ”Suomen Joutsen” renoverades i Hangö, sjömansarbetet i staden var ju vida känt, berättar Stigu med stolthet.

Bild 6

Hangö centerbordsbåtar

I begynnelsen var båten, inte klassen. Båttypen uppstod spontant bland allmogen, och användes som sagt till fiske, nöjessegling och rodd. Som alltid när seglare möts, började man segla i kapp. Då båtarna var av aningen varierande storlek, uppstod behovet att "klassa" dem enligt dimensioner. Den utmaningen mottogs av HUS, Hangö Udds Segelsällskap. År 1932 uppstod den första regeln, som skulle bli den "större" klassen. År 1938 skapades den andra regeln, som gällde den "mindre" klassen. Reglerna som finns i HUS handbok 1935 återges i sammandrag i faktaruta 1.

Till höger ett foto av kappseglande centerbordsbåtar från 1930-talet (bild 7). Notera de moderna riggarna av Bermudatyp.

En båt som var kortare än 6.5 m fick ha något större segelyta. Segelduken måste vara av inhemsk tillverkning, "Wasa 12" eller motsvarande. För att garantera en sjöduelig och hållbar båt, bestämdes en minimi tjocklek på bordläggningen (klink 14 mm, kravell 17 mm) och en maximum distans mellan spanterna (klink 270 mm, kravell 200 mm). 28 x 24 mm i tvärsnitt. Endast inhemska träslag var tillåtna.

Hangö jollarna var alla utrustade med centerbord av modell svängköl. På kryss var det nedfällt för att motverka båtens avdrift. (Se foto av Maryan modellen som Stigu visar fram, bild 8). Körde man över ett grund, svängde kölen upp av sig själv som en fällkniv.

Jämförelse med liknande klasser

Närmaste kusin till Hangö centerbordsbåtarna är allmoge båtarna i västra skärgården, från Högsåra till Houtskär. Dessa är dock byggda på köl, och av grövre dimensioner. De racigaste av dessa var försedda med centerbord av typ sticksvärd med två handtag, av Hangö seglarna gemenligen kallade "spjäll". De större allmoge båtarna är ofta försedda med kappruff, somliga rentav med motor och kamin.

Det lätta byggnads sättet och den stora segelytan påminner om den engelska fjorton fots tvåmans jollen, alla planande jollars "moder och fader". Den smäckra riggen utan spinnaker ger associationer till Starbåten, som dök upp på Hangöregattorna på 1950-talet. "Vi klådde stararna med besked", drar sig Stigu Sandberg till minnes. Av dagens hi-tech båtar visar centerbordaren stora likheter med den raciga Melges 24, vad gäller fart, bredd, segelyta och besättnings storlek. (Se faktaruta 1 för dimensioner).

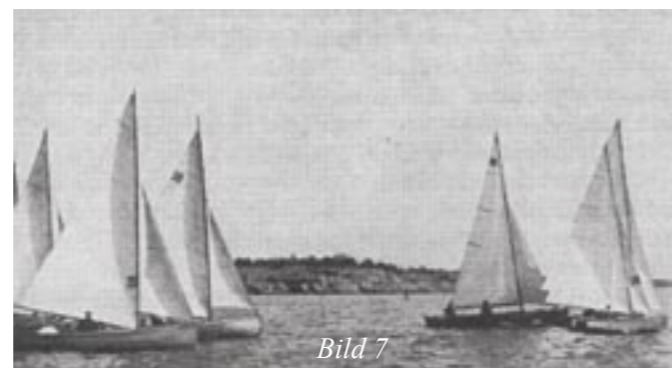

Bild 7

Bild 8

Bild 9

Kända exemplar i klassen

Faktaruta 2. Kända centerbordsbåtar

Nr (klass)	Namn	Ägare (rorsman)	Konstruktör / byggare	Byggår
2	Annette	Br. Westerberg (Thure J.)		
	Anita	Th. Lindqvist	Thure Johansson	1947
7 (38)	Bris	C.O. Westman	Thure Johansson	1919
? (32)	Lill-Ulla			
	Maja			
	Maryan	E & H & S. Sandberg	Harry Sandberg	
	Pimpinella			
14	Rosita	Rolf Fredriksson	Harry Sandberg	
	Signorina			
	Tabu	Ole Johansson-Juup	Ägaren	
	Tangalita			1948

Totalt lär det ha funnits 17 stora centerbordare och ett antal små. Kanske du vet mera om båtarna ovan? Eller har kläm på en till? Hör gärna av dig!

Vem seglade centerbordsbåt?

"Tacka vet jag vanligt folk, som sliter och snor på fabrik och kontor". Den versen av Alf Robertson passar bra på centerbordsseglarna. De var postiljoner, skraddare, stuvare och fiskare som gillade rejäl segling med enkla men snabba båtar. På veckoslutet kunde seglingarna gå till Hitis, Bolax eller Bromarv, eller som distanskappsegling till Högsåra eller Tvärminne. På onsdagskvällarna seglade man på HUS banor med start från Hamnkobben. Vindarna på Hangö västra kunde vara mycket knepiga. Efter seglingen tog man vanligen tillsammans "en mugg" eller två i stranden eller på HUS.

Hur seglade man centerbordsbåt?

I kappseglingsreglerna för klassen var bemanningen fri. Normalt seglade man med hela 5 mans besättning. Det bjöd på god sport för många deltagare. HUS fick lov att utvidga sin restaurang för att få plats med de

talrika besättningsmännen och deras stödtrupper.

Rorsman styrde båten med rorkulten, och trimmade storseglet med dess skot. Storskotet löpte på en levang över aktertoften (se foto av Maryan modellen uppifrån, bild 9) och lade med en klo an på storbommen. Fördäcksgasten trimmade focken med dess skot, som löpte genom ett skotblock av trä till en knap i akterkant av centerbordslådan (se bild av Stigu stående i Bris, bild 10).

De övriga tre gubbarna var fullt sysselsatta med att balansera den livliga båten. Den lilla plåtbiten till centerbord gav inte mycket stadga. I friska vindar brukade man därför ta ombord 2-3 sandsäckar á 80 kilo att ha på skarndäck till lovert (vindsidan). Dessutom hade

man en 120 kilos säck nere i båten vid centerbordslådan. Vid stagvändningar måste mittgastarna skifta barlasten på däck över till den nya lovertssidan. Säcken i kölsvinet skulle också "vikas över" till lovert. Gastarna skulle ha starka nypor. Vinschar och skotbromsar fanns det inte på den tiden. Speciellt efterfrågad var Isaksson, känd för att hantera större båtars vajer skot med bara händerna. HUS klassregler sade ingenting om hur mycket barlast man fick ta ombord. Däremot stod det att "barlast inte får

Bild 10

Faktaruta 1

HUS centerbordsbåtar och några jämförelser

Båttyp:	HUS 1932	HUS 1938	Lightning	Starbåt	Melges 24
Konstruktionsår	1932	1938	1939	1911	1985
Längd över stäv (m)	6.20-6.50	7.15-7.60	5.80	6.92	7.50
Bredd (m) minimum	1.95	2.10	1.98	1.73	2.49
Segelarea (m2)	19.5	22.5	16.6	26.5	35.3
Storsegel och fock	ja	ja	ja	ja	ja
Spinnaker	nej	nej	ja	nej	ja
Masthöjd, max (m)	8.2	10.5	7.98	9.65	9.52
Vikt segelklar (kg)	ca 700	ca 800	172	671	809
Besättning	5	5	3	2	5

lämpas överbord under segling”. I svaga vindar kunde det dock hända att man gjorde en klumpig vändning så att en sandsäck ”råkade” gå över bord, berättade Stigu med glimten i ögat.

Det här med flyttbar ballast har ju blivit högsta mode igen. Oceankappseglarna skiftar sina segelhögar upp i lovert vid varje stagvändning. Ensamseglare pumpar vatten till loverts tankar. Ännu ett exempel på att centerbordsbåtarna i Hangö var före sin tid.

På undanvind spirade man ut focken i ”psalmbog” på motsatt sida av storseglet. Man drog också upp det i framkanten ledade centerbordet i sin låda för att minska friktionsmotståndet från båtens våta yta. Om det var läns ända in i mål, kunde det hända att en del av sandballasten omärkligt försvann över relingen till havets botten.

Hur skötte man sin centerbordsbåt?

HUS kommodor 1931-35 **Arndt O.V. Schultz** ger i handboken 1935 klara anvisningar åt klubbens båtägare: Bultar och järnbeslag måste galvaniseras för att undvika rostfläckar och röta. Trävirket bör impregneras och sedan strykas med båtlack minst fyra gånger. Gjut prydliga handtagsförsedda ballasttackor av bly eller betong, så slipper ni fula och våta sandsäckar. Våta segel får inte lämnas på mast och bom. De ska avlägsnas och tas hem för att torka å vind eller i torrt uthus. Stående rigg av wire bör varje höst inoljas med maskinolja eller vaselin, som vid vårutrustningen avlägsnas. Sköt om båten lika omsorgsfullt som en jägare sköter sitt gevär. Då slipper vi höra uttalanden som detta: ”Det är säkert fiskarbåtar som kappseglar, det ser man på seglen och målningsarbetet”. Så talade kommodor Schultz.

Varför dog centerbordsbåtarna ut?

Benita Forsman träffar huvudet på spiken i sin 50-årskrönika: ”1958 fanns centerbordsbåtarna inte längre med i klubbens båtförteckning. De hade fyllt sin mission i en tid då seglarna inte hade möjligheter att segla med andra båtar än sådana som de själva kunde bygga och utrusta till rimligt pris”. De vuxna seglarna övergick till mer beboeliga båtar som haj och folkbåt. Ungdomarna sökte sig till jolleklasser som snipe och finnolle. Kappseglarna föredrog klasser som erbjöd sport på nationell och internationell nivå. Kanske det också blev allt svårare att hitta besättning som var kapabel och villig att lämpa 80 kilos sandsäckar på sin fritid...

Vad återstår att se och att göra?

Åtminstone tre kända båtar fanns kvar, på besiktningrundan i Hangö med Stig Sandberg och **Kim Kidron** i februari 2013. Namnkunniga Bris står parkerad i en möbelhall, dock utan mast. Lill-Ulla ligger övergiven i museets lider. Tabu står på slip i HUS båthall (*se foto av däck, bild 11*), men har inte varit i sjön på flera år. Båtarna kunde sättas i stånd med rimliga ansträngningar, men finns det tid och vilja till det? Träbåtsfixande är dessvärre inte min melodi.

Ur historisk synpunkt vore det viktigt att dokumentera båtarna och deras ”läster”, i form av ritningar. Med

Bild 11

dagens mätteknik borde det gå relativt smärtfritt. Detta är något som jag kunde tänka mig att syssla med. Om du som läser detta blir intresserad, ta kontakt!

Tryckta källor:

Ekström Söderlund, Birgitta: Minnesruna över Maltskärarn i Hangötidningen, 17.1.1948.

Ekström Söderlund, Birgitta: Anteckningar om centerbordsbåtar, för Hangö museums båtutställning 2001.

Ericsson, Henry Clay: ”Hangö som seglarcentrum”, HSFs jubileumsbok 1906-2006.

Forsman, Benita: HUS 1931-1981, 50 år med vind i seglen, Hangö 1981.

Sandberg, Einar: Regler för HUS klasser 1932 och 1938, i HUS handbok för medlemmar, Hangö 1935.

Schultz, Arndt O.V.: Skötselråd för centerbordsbåtar, i HUS handbok för medlemmar, Hangö 1935.

Törnroos, Birger: Båtar och båtbyggeri i Ålands östra skärgård 1850-1930, Meddelanden från Sjöhistoriska Museet vid Åbo Akademi nr 11, Åbo 1968.

Österlund, Hans E: ”Centerbordsbåtarnas popularitet”, ss. 41-43 i HSFs jubileumsbok 1906-1956, ”Hangöregattan i blickfånget”.

Intervjuade källor:

Kidron, Kim, museimästare, Hangö museum, av HCE 28.2.2013.

Sandberg, Stig, segelmakare, Hangö, av HCE 28.2.2013.

Westman, Carl-Johan, av BES 2001.

Observerade båtar och modeller:

4 halvmodeller av Maltskärars båtar, i Hangö Segelförenings styrelserum, Östra Hamnen, Hangö, 2010.

2 halvmodeller av centerbordsbåtar, i Hangö Udde Segelsällskaps klubbhus, Hangöby, 2013.

1 halvmodell av centerbordaren ”Maryan”, hos Stig Sandberg, Hangöby, 2013.

1 skalmodell med rigg av centerbordaren ”Maryan”, hos Stig Sandberg, Hangöby, 2013.

Text och foto: Henry Clay Ericsson,
Stora Ångeskär, norr om Rosala,
tel 0500-433580
epost hefworks@gmail.com

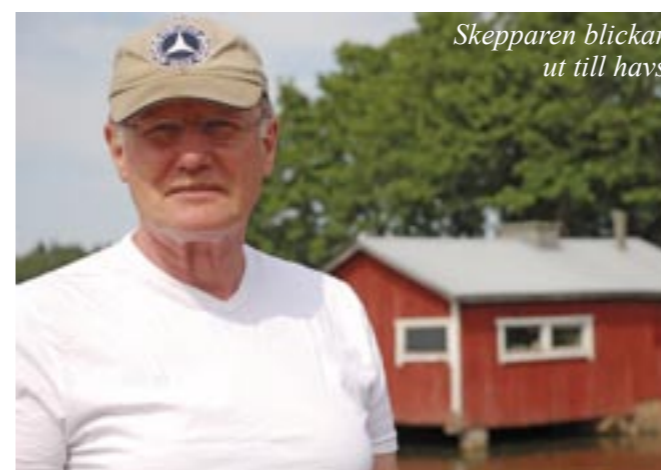

Trälaren Windö av Rosala

Fisket har inte upphört i Östersjön även om antalet fiskare och fiskebåtar minskat till ett fåtal. Fiskerineringen i skärgården har omvandlats till något av en industri för att vara lönsam. Landets största trälare Windö uppfyller kriterierna för industriellt fiske.

Den påpasslige läsaren kanske minns att vi publicerade ett reportage om trälaren Windö år 2004 i RoHit. Trälaren var stor och fylld med elektronik, kan vi läsa i reportaget. En hel del har hänt sedan dess.

På försommaren låg en betydligt större trälare med samma namn förtöjd i Långnäs där färjan Aura tar i

Skepparen blickar ut till havs

land. Den enda likheten med den äldre trälaren är att hemmahamnen Rosala står skriven i aktern samt att skepparen är densamma, det vill säga **Henry Törnqvist**, som välkomnar oss ombord. Den här gången får vi klättra högt för att nå upp till däck från kajen, att embarkera gamla Windö var en lätt match.

– Windö är störst i Finland med sina mäktiga 526 bruttoton. Längden är drygt 36 meter och maskineriet levererar 1 103 kw, det vill säga 1 500 hästkrafter.

– Gamla Windö såldes 2005, den blev helt enkelt för liten. Det behövs en stor båt när transportsträckan är lång. Jag jobbade ett tag som skeppare på en bogserbåt, men fisket är något annat. Bolaget Kotka fiskeri bildades 2006. Hemhamnen var Kotka och jag anställdes som skeppare. Bolaget ombildades 2008 och då blev jag delägare tillsammans med två göteborgare. Windö köptes och hemmahamnen byttes ut till Rosala. Göteborgarna är huvudägare och jag ansvarar för servicen som vanligtvis sker på varv i Skagen.

Fisket på Östersjön är noggrant reglerat

– Kvoten på skarpsill (vassbuk) är så snäv att Windö ensam kunde sköta fångstkvoten på Östersjön. För det mesta fiskar vi strömming i Bottenhavet. Lasten lossas strax norr om Gävle. Strömmingen mals till fiskmjöl som används som foder.

Vi är båda ense om att det är synd på god fisk, som mer än väl kunde användas till människoföda. Fiskhandlarna

brukar klaga över brist på strömming. Här ligger väl förklaringen.

– Fisket pågår dygnet runt tills tankarna är fyllda med strömming. Då styr jag skeppet mot land. Lasten kan väga cirka 400 ton, dessutom kan ytterligare 100 ton förvaras i lastrum. Gamla Windö klarade inte av mer än 40 ton.

Här är det skäl att påpeka att de gamla trätrålarna lastade mellan 15 till 20 ton. På den tiden förvarades strömmingen i lådor färdigt sorterade för människoföda och foder. Jobbet var besvärligt i trånga utrymmen under däck, sådant hinner man inte med längre. Dessutom tar lådorna onödigt mycket plats, vilket delvis förklarar den begränsade lastförmågan.

– Normalt fångar vi mellan 50 och 70 ton i dygnet. Windö går bra i sjögång, nedisningen är värst. Motorns kylvatten används då. Handelsfartygen kommer ibland alltför nära när trålen är ute. Skeppet går då med en hastighet om knappt tre knop. Det är svårt att komma undan. Bränsleförbrukningen är stor medan vi trålar, upp till 240 liter olja i timmen är ingen ovanlighet.

Brist på kunnigt folk i skärgården

– Vi är fyra man ombord. En på bryggan och tre på däck när trålen halas in. Nattetid är vi två på bryggan. En i besättningen ska ha behörighet för maskin, en är kock och en är däcksmän. Vanligtvis är vi ute och fiskar mellan åtta till tio dagar, sedan är det dags att lossa lasten. Totalt gör vi ett arbetspass om cirka tolv dygn varefter en ny besättning tar över. Tolv dagar ledigt är inte fy skam efter många sömnlösa nätter. Vi går i skift om sex timmar och sömnturerna blir korta. Viktigaste ändå att maten är god.

Hur tokigt det än låter är det uppenbarligen stor brist på kunnigt folk i skärgården som kan och vill jobba ombord på en trålare. Rosala som förut var hemmahamn för Finlands största trålarflotta kan av många orsaker inte erbjuda sådan arbetskraft (se RoHit 2009).

– Jag har i flera repriser försökt rekrytera folk i skärgården men utan att lyckas. Förutom jag själv och **Johan Wennström** från Åbo med anknytning till Rosala är alla andra ombord från Sverige. Det finns ett stort utbud av yrkeskunnigt folk längs den långa svenska kusten. Många har sålt sina små trålare men vill fortsätta med fisket. Särskilt i Bohuslän finns många inbitna trålfiskare som är villiga att ta hyra för en längre eller kortare tid.

Jag hade senare en pratstund med Johan Wennström om hur det kom sig att han blev trålfiskare utan att ha sysslat med fiske tidigare.

– Jag är utbildad lättmatros och har varit på sjön i tio år, mest på fraktfartyg som trafikerar på Östersjön men även resor till Sydeuropa har ingått.

– Vårt fritidshus i Rosala gränsar till Henrys hemgård och han frågade via mina föräldrar om jag eventuellt är intresserad av att jobba på trålare. Jag hade just sagt upp mig på ett lastfartyg och jobbade i land när erbjudandet kom. Jag kunde inte annat än tacka ja.

– Eftersom jag inte har erfarenhet av trålfiske gäller det att titta på hur arbetskompisarna gör. De är prima folk från svenska västkusten. Jag trivs med jobbet som är omväxlande men tungt ibland, på fraktfartyg är jobbet ganska enformigt. På ett fraktfartyg ska det smörjas när det regnar och knackas rost vid fint väder. På en trålare hinner man inte knacka rost, det görs på dock.

– Av någon anledning gillar jag att laga mat och jag har självmant tagit över den uppgiften. Alla har varit nöjda. Strömming finns hur mycket som helst, även torsk och lax fastnar i trålen som behändigt hamnar i stekpannan. Den som lagar mat behöver inte diska, alla städar själva och håller snyggt.

Jag kan intyga att det sistnämnda stämmer. Vi blev anmodade att ta av oss stövlarna när vi kom ombord i regnväder. Brygga, pentry och övriga utrymmen var välstädat. Samma gäller avdelningen där fisken hanteras. Knappast förstår minkarna vilket hygieniskt foder de blir serverade. Även om minkarnas föda är mer förädlad än besättningens, föredrar jag det senare, åtminstone gav Henry högt betyg åt Johans kokkonst.

Borta bra men hemma bäst

Både Henry och Johan intygar att det är skönt att komma hem efter tolv dygn på jobb. Under tiden kan det vara jobbigare för den som är hemma. Det gäller i synnerhet Henrys fru **Sonja** som får lov att klara sig ensam på gården.

– När flickorna var i tonåren var det jobbigt. Jag var handikappad utan körkort och bil. Till Kasnäs kunde jag ta mig med båt, säger Sonja

– Henry har haft egen trålare sedan 1995 och då hade vi en fiskodling vid färjväggen. Jag skötte om odlingen när han var borta. Fodret forslade jag med skottkärra ned till

stranden och därefter lastade jag säckarna i båten. Två gånger om dygnet skulle fiskarna utfodras.

– Nuförtiden när Henry är borta har jag huset att sköta och hålla varmt. Veden ska klyvas och snön skottas för hand. Grannarna plogar vägen. På våarna jobbar jag i trädgården och på hösten skördar jag frukterna och syltar, saftar och fryser in. Dessutom ser jag efter min far.

Sonja jobbar i skolan där hon har hand om matlagning och håller snyggt i byggnaden. För att Sonja ska orka med arbetet är det viktigt att hon har en god kondition. Hon uppehåller den genom att springa, åka skidor och sparkstötting. Sonja cyklar, åker skidor eller går även till skolan som ligger två och en halv kilometer borta.

Henry har god mat och städat både hemma och ombord på trålaren. Hemma ser Sonja till att skepparen är varmt välkommen när han träder över tröskeln.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

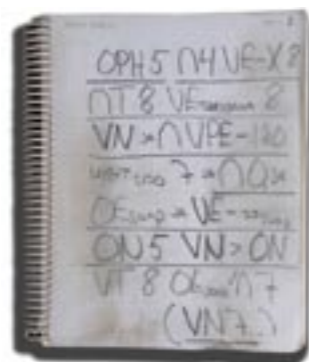
Rally på internationell toppnivå

Rally är knappast något man förknippar med skärgården. Det är dags att tänka om. I den fridfulla skärgården finns det visst en passion för motorvrål och hisnande hastigheter på kurviga vägar. Vägar är det knappt om på våra öar men utbudet är stort runt om i världen.

Jag träffar **Timo Alanne** eller Stidi som han kallas i Kasnäs. Hemma hos Stidi och **Ann-Christine Mickelsson** finns det inte mycket som vittnar om att rally är något stort i familjen. Här har man i tiderna sysslat med båtbyggeri men vid en närmare titt märker man motocrossmaskiner och motordelar i skrymslen på gården. Hur kom det sig då att Stidi började intressera sig för rally?

– Mina föräldrar var grannar till **Marcus Grönholm** i Esbo. Vi är jämgamla och jag tillbringade dagar och kvällar med att bygga och meka med hans rallybilar. Skola hann jag inte med. Marcus frågade om jag vill bli kartläsare 1986, samma år som jag fick körkort.

– Snart var jag med på alla tävlingar. Marcus körde ut ett antal gånger och bilen rullade runt, men vi lyckades varje gång krypa helskinnade ur de kraschade bilarna. När Marcus bil höll sig på vägen, då vann han och juniormästare blev han 1988.

Rallyäss blir Kasnäsbo

– En midsommar tog Marcus med mig till Rosala för att fira. Där träffade jag Anki och 1988 flyttade jag hem till henne i Kasnäs. Då var det knaggligt med min svenska, annat är det i dag. Rallyt var på sparlåga de första åren i Kasnäs men jag ställde upp som kartläsare åt **Kenneth Funck** från Kimito.

– Marcus fick kontrakt med Peugeot 1999 och vi blev anställda, Marcus som chaufför och jag som förbilskartläsare. Första året deltog vi i sex olika tävlingar plus testkörningar. År 2000 blev Marcus världsmästare. Mina resdagar uppgick då till 200. Vi deltog i tävlingar i Monte Carlo, San Remo, Argentina, Australien, England, Korsika, Nya Zeeland och Sverige.

– Safarirallyt i Kenya hörde till det speciella. Tävlingen kördes på öppna vägar. Det gick inte att stänga av dem för tävlingar. Vägarna var usla och ibland fanns inga vägar alls. Alla fabriksförare hade tillgång till fordon och helikopter som varnade för djurflockar, människor och vattenhinder. Helikoptern hade även i uppgift att skrämna iväg djur. Däremot skulle de akta sig för att riva upp dammoln som hindrade vår fart. Folk hade inte förstånd att hålla sig undan.

– Totalt kunde Safarirallyt röra sig om cirka 300 mil. Råkade bilen ut för ett haveri kunde man räkna med att den blev länsad. Safarirallyt upphörde 2003. Rallyt var kantat av en hel del olyckor där människor fick sätta livet till. Dessutom var tävlingen fasligt dyr.

– Jag testade en gång en bil för Dakarrallyt. Hela 85 procent av bilens resultat hänger på kartläsaren. Där finns inga vägar och då gäller det att orientera sig fram. Bilarna måste vara specialbyggda terrängfordon.

– Före ett VM-rally får man provköra rutten två gånger med maximalt 80 kilometer i timmen. Under det första varvet ger chauffören kartläsaren kommentarer och under det andra varvet dirigerar kartläsaren. Sedan är det dags för tävling.

Olycksrisken är ständigt överhängande

Medan vi diskuterar visar Stidi ett videoklipp från ett rally i Colorado. Samtidigt blir jag upplyst om att en rallybil med en tvåliters motor producerar cirka 850 hästkrafter.

– Tävlingen i Pike Spike i Colorado gick delvis på 4 000 meters höjd. Det var hårnålskurvor och branta stup. Bilen hade ingen luftkonditionering, ingen värme heller för den delen. Allt var bortplockat för att hålla vikten nere. Vi både frös och hade det varmt.

– Jag har landat ute i periferin flera gånger. En gång höll det på att gå riktigt illa. Vid Pirelli-rallyt i Tammerfors åkte vi ut i en fart av 186 km i timmen och landade på taket mitt i en åker. Bilen rullade runt flera varv. Vi var i färd med att köra över ett kurvigt backkrön men i stället för att svänga strax före krönet, svängde chauffören medan vi var i luften. En bil går dessvärre inte att svänga i luften. Jag låg två dygn på sjukhus med hjärnskakning. Av bilen fanns inget kvar. Sådant hör till den här sporten.

– Jag har tävlat förutom med Marcus bland annat med **Petter Solberg**. Fortfarande tävlar jag då och då med **Patrik Flodin** från Sverige. Vi vann rallyt i Wales 2011.

– Jag jobbar numera i min byggfirma Aram Consulting. För det mesta bygger jag här ute i skärgården. Min svärfar **Tryggve Mickelsson** lärde mig att bygga. Han var en skicklig snickare. Jag känner skärgården rätt bra. Jobbet som kartläsare i rallybil har lärt mig att navigera och känna naturen.

Anki berättar att hon inte tänker på Stidis körande.

– Jag har lärt mig att leva med det. Visserligen har jag följt med rallytävlingar men jag är inte det minsta intresserad.

Sonen **Arthon** följer nyfiket med vår diskussion. Motorintresset tycks ha smittat av sig på honom. Motocross är hans stora intresse och den trimmade motorcykeln plockas fram. Jag blundar inför detta lilla fartvidunder. Farten på en Pappa Tunturi tycker jag är mer än nog. Dottern **Amelie** är sportintresserad hon med och har skördat framgångar i Sticklines tuffa innebandyilag.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Personporträtt

Född: 12.01.1968 Helsingfors

Bor: Kasnäs

Familj: Anki, Amelie, Arthon och två taxar

Favoritträtt: valbiff

Favoritdryck: rödvin

Favoritläsning: Ilkka Remes deckare

Karakterisera dig själv: positiv, häändig, fartälskare och kulinarisk

Frida Andersson charmar skärgårdspubliken

Farmors café i Högsåra behöver knappast någon presentation i den här tidningen. Café Gamla Stan i Ekenäs har likheter med Farmors Café även om omgivningen är en helt annan. Närdet bästa av de två förenas blir resultatet imponerande.

När jag förtöjer båten i Högsåra en julikväll är jag pinsamt medveten om att konserten med Frida Andersson börjar i samma stund. Hamnen är full med båtar och vartenda bord på caféet är upptaget. Dessbättre brukar vänliga Högsårabor alltid hitta en plats för min gamla fiskebåt, så även nu. Väl framme på caféet visar värdparet **Ylva** och **Mats Enberg** en plats vid ett bord strax bakom kvällens artist. Någon intervju går inte att göra under konserten, men jag är inte överksam för det. Jag tar det säkra för det osäkra och inleder en diskussion med Fridas far **Bosse** i stället. Frida får sjunga under tiden.

Visor i Gamla Stan och i Högsåra

– Vi har drivit vårt café i Ekenäs under arton somrar och sjutton somrar med visor. Det var mina gamla visbekanta som kom på idén om att sjunga visor i syrenbersån vid huset från 1700-talet. När vi avrundar säsongen brukar hela familjen uppträda. Våra döttrar **Emma**, **Frida** och **Elin** har uppträtt ända sedan de var väldigt små. Frida är den enda av våra döttrar som har satsat professionellt. Det är kul att sångtraditionen går vidare i släkten.

– De bästa från Svenskfinland har uppträtt på caféet,

även många artister från Sverige har hittat till vår berså. Publiken kommer längs landsvägen, inte med båt som i Högsåra. De flesta är finskspråkiga. Jag har inte coachat Frida, intresset hos henne har vuxit fram av sig självt.

– Grundidén med vårt café är att hålla visan levande. Farmors café har verkligen satsat rätt när man tagit in visan. Förutom visan förenas våra caféer av att båda kan ståta med varsin bok. Därtill är båda familjeföretag och de omgivande byggnaderna är gamla. Tillsammans med min bror **Ulf** har jag uppträtt en hel del i Åbolands skärgård. Skärgårdsmiljön är mer än välbekant för mig.

Bosse och jag får avbryta vårt samtal flera gånger under konserten. Det går inte att prata och lyssna på fina låtar samtidigt. När Frida har sjungit färdigt sätter hon sig vid bordet och vi kommer genast i gång med vårt samtal. Frida tycker det bara är kul att jag har talat med pappa Bosse först. Det gäller att nalkas stjärnskottet varsamt och med faderns välsignelse.

Frida är artist och producent

– Jag är tredje gången i Högsåra. Min goda kompis **Julia Ingo** känner många som jobbar här, hon introducerade mig. Det är avslappnat att sjunga i den här miljön med korna i hagen bredvid. Det var inget råmande ackompanjemang i år men nog i fjol.

– Jag började sjunga med pappa när jag var tre år. Vi uppträdde ofta på föreningsfester. Det var tryggt att ha pappa med på scen. Mamma **Lena** är min levnads coach,

Frida och Maja

hon kan alla vistexterna.

Frida uppträder inte ensam i Högsåra, **Maja Sönerbo** från Sverige är med. De brukar uppträda tillsammans och nu ska Frida introducera skärgården för henne.

– Jag flyttade till Stockholm 2010 där jag hyr en studio vid S:t Eriksplan. Jag spelar själv in låtarna och producerar CD-skivan. Det tekniska har jag lärt mig på yrkeshögskolan Arcada i Helsingfors där jag studerade ljudteknik. Nu har kunskaperna kommit till nytta.

– Debutskivan kom 2010. Två låtar är på svenska, resten är på engelska. Jag är ofta på turné i Finland, särskilt längs kusten. Efter den här konserten är jag på väg till Kilen i Sideby och därefter bär det av på turné till Kina.

– Till Högsåra kom vi med båt från Baggö (som ligger på Skärlandet, dock mer känt som Skåldö red.anm.) med familjebekanta. Jag är inte särskilt van på sjön. Hangö västra fjärd kan ställa till det och lite spänd är jag att runda Hangö udd på hemfärden.

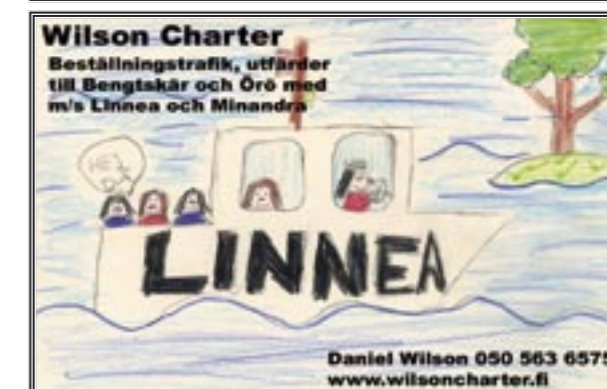
Där tar vårt samtal slut, Frida blir upptagen med att sälja sin skiva. Fler lär vara på väg. Det är inte konstigt, för hon lyckades verkligen charma publiken med sina melodiska låtar. Pappa Bosse verkar mer än nöjd och mäktigt stolt över sin dotter. Alla tecken tyder på att hon kommer att skörda framgångar i vårt västliga grannland. Konkurrenten är stenhård men Fridas lina stämman lär sjunka in även hos en kräsen publik.

Text: Jan Sundberg

Foto: Bernt Örså

Pappa Bosse gillar Fridas sång

Lasse Mårtenson – en skärgårdsvän

Jag ringer upp Lasse Mårtenson i mars månads bistra vinter. Solen har klättrat aningen högre över skogens rand, men nog dröjer det innan Lasse får sätta kurs mot sydväst och skärgården. 'Hallå' svarar han och jag presenterar mej för honom. Samtidigt slår mej tanken att han kanske upprings dagligen av påflugna journalister som jagar sitt villebråd utan skrupler. Men lyckligtvis möts jag av en snäll och trevlig, beläst och berest herreman som nog gärna ställer upp för tidningen RoHit. Vi pratar en stund om upplägget och Lasse konstaterar att han på Baltic Jazz i Dalsbruk den 6 juli ska uppträda med bl a just de sånger som jag hade tänkt mest koncentrera mej på i den här intervjun, nämligen Vänö och Hitis-valsarna. Men innan vi slår oss ner ansikte mot ansikte föreslår han att jag läser hans bok Vågspel. Sagt och gjort, jag beger mej till biblioteket för att hitta boken och ber att få återkomma om en vecka, kanske två. 'Oj nej, boken är tunn, så länge tar det inte att läsa den' skämtar Lasse och jag tackar och lovar höra av mej igen.

Jag läste boken 'Vågspel – såsom jag vill minnas' i ett streck, utan avbrott. Inte för att boken om Lasse Mårtensons liv som artist, musiker, konstnär och skärgårdsvän var tunn eller knapp. Tvärtom, fullspäckad med tillbakablickar, minnen och anekdoter ger den en

god bild av 50-talets musikliv med jazz och krogshower, 60-talets nya vindar med inte minst The Beatles och Eurovision Song Contest och 70-talets seglatser med ketchen s/y Merelle. Vi får i boken följa med till Vänö, Aspö och Jurmo och som Lasse själv säger 'ha privilegiet att få ligga vid deras bryggor', avnjuta 'hamnpunssen' med **Lasse Danielsson** på Borstö. Vi får träffa **John** och **Valborg Venberg** på Vänö och ta del i paneldiskussionen om Allemansrätten år 1974, där Lasse M kraftigt tar ställning för skärgårdsbornas intressen. Och det är precis detta, att engagera sig och ta i, som är utmärkande för Lasse Mårtenson.

Ett annat exempel på Lasses engagemang i skärgårdsfrågor må utgöras av följande. En morgon i februari år 1990 läser han i Hbl en artikel om en planerad oljetankerfarled tvärs genom Skiftet i nordsydlig riktning. Efter att ordentligt ha satt sig in i ärendet, tar han upp frågan på ett uppträdande i Handelsgillet samma kväll. Diskussionen leder till mera grävande i saken. Yrkesfolk såsom lotsar, sjöbevakare och tankerkaptener ger sin syn på den planerade farleden, vilket leder till att Lasse på öppnandet av årets båtmässa nån dag senare tar upp ärendet i en fullpackad sal där en diskussionspanel samlats för att dryfta angelägna ämnen. Lasse konstaterar

att alla utom generaldirektören för Sjöfartsverket är emot farleden. Varken ministrar, fiskare, jurister, sjömän, arkitekter, naturvetare eller biologiprofessorer stöder idén. Endast f.d. generaldirektören stöder sin egen geniala idé' och när Sfp får trafikministerportföljen i nästa regering, faller farledstanken snart i glömska. Se så agerar en sann skärgårdsvän, och visst har många av oss åsikter och synpunkter, men att verkligen ta i och göra nåt åt saker och ting, det klarar inte alla av och att ens öppna munnen kan vara övermäktigt. Man tar bara emot och sväljer. Men inte Lasse.

Lasse uppträder på Baltic Jazz

Hela boken Vågspel genomsyras av ett engagemang för skärgården och dess bosättning, ett förståande för livsvillkoren och en respekt för skärgårdsborna. Men inte den skärgård eller de människor man som sommargäst besöker några veckor i juli, plockar russin ur kakan och vid första mulna dag försvinner tillbaka till stadsvimlet. Utan den fantastiskt vackra och exklusiva skärgård med

dess befolkning som uthärdar i år efter år. Det är deras öden, äventyr och liv som Lasse beskriver i sina sånger som Hitisvals, Vänövals och inte minst Stormskärs Maja. Vänövals är en episk dikt med text av **Lars Huldén**, ett utskärsmanifest, där Lasse ger uttryck för den trygghet han fann där, hos Venbergs och hos Maraholms-Jalle. Läs boken Vågspel, det ångar ni inte!

Och alla dessa fina sånger får ni höra i sommar på Baltic Jazz i Dalsbruk. Lördagen den 6 juli ställer Lasse tillsammans med sångerskan **Sofia Finnilä** upp i Parken kl 14 och tar publiken med på en musikalisk resa från Kotka till Hangö och Dalsbruk, via Sibbo och **Georg Malmsten**. Medverkande musiker är **Michai Petrescu** och **Keith Hall**. Vi får höra en gedigen konsert med det mesta man kan önska av Lasses mångsidiga repertoar. Och om inte encoren består av Stormskärs Majas tema åter jag upp någons hatt!

Text och foto: Peik Stenberg

Hitis Vals

Välkommen till Hitis, ni som vill se naturen som den är,
där havet det svallar kristallklart och salt,
där storm, sol och regn danar allt.
Välkommen till hösten med dimmor och dis,
välkommen till havsvidder täckta av is,
till våren som kommer på storslaget vis
hit till Hitis, vårt paradiset.

Holmar med fåren som betar,
ängar där skärgårdsbor stretar.
Sjöfågelsträck uti tusental
drar över kalhäll och rosendal.
Fiskarn med fångsten från fjärden
närmar sig sydremmaren.
Halvslag på tampen, fisken i sumpen,
"Skönt att va' här igen!"

Välkommen till Hitis, gammal och ung,
spel opp, var med och sjung,
ja sjungen om skärgårdens vackraste land,
med kyrka och tolvmila strand.
Där enbusken sprider sitt envisa ris,
där martallen tvinnar på martallars vis,
där lärkan i höjden hon drar sin repris
ovan Hitis, vårt paradiset

Musik: L Mårtenson
Text: L Mårtenson efter uppslag av
Marika Fihlman (Hitis)
Copyright © Lars Mårtenson

Vänövals

Båtarna glider i faret förbi ut mot Östersjön.
Försvinner så fort genom Gullkronans port
ut på Östersjön.
Långt ifrån kommer fartyg med främmande namn,
letar sig in mot en främmande hamn.
Och det ser man på utkik på berget på Vänö i
Östersjön.

Här kan berättas om tider som varit.
Rätt många är de som för alltid har farit
på fiske, på lotstur, på säljakt och allt vad som
krävts för att hålla levandets låga flämtande
kvar på ön.
Här kan berättas om svälten som gästade,
om hatet som brutit sig fram när man festade,
om sorg och om saknad, om kärlek som vaknade
och vuxit och hållit livslågan kvar på ön.

Men ser hur vågorna vandrar som år över vidden
av Östersjön.
Hur kvällen gör öarna dunkla som minnen vid
Östersjön.
Genom sekler har spanare stått här och sett.
Eldar har tänts som har lett och förlett.
Och välsignats har stranden med vrak utmed
randen av Östersjön.

Ur "Smugglarkungen"
Musik: L Mårtenson
Text: L Huldén
Copyright © Lars Mårtenson

Fiskgjuse med sjövätt

I slutet av augusti 2011 lade vi märke till att fiskgjusen allt emellanåt dök upp i närheten av Långnäs hamn då vi antingen anlände till Rosala eller var på väg hem till staden. Naturligtvis har vi tidigare observerat arten i samma område men nu var det nog något speciellt på gång då fågeln visade sig så regelbundet. Snart såg vi att ett fiskgjusepar hade påbörjat ett bobygge på ett linjemärke på några hundra meters avstånd från kajen. Eftersom det var fråga om ett höstbo kunde man dra slutsatsen att fiskgjuseparet försökt häcka annorstans men av någon orsak hade häckningen misslyckats. Det är ett känt faktum att fiskgjusar kan bygga ett höstbo "till tröst" om något gått snett med den normala häckningen. Höstboet leder ingen vart utan det överges senare på sensommaren då fåglarna börjar sin flyttning söderut. Från tidigare vet man ändå att grundandet av ett höstrevir kan betyda att fåglarna återkommer följande år och påbörjar då sin normala häckning i det nya reviret.

Till vår stora glädje var så fallet denna gång – vi gjorde vår första observation av fiskgjusen följande vår den 17 maj. Snart blev det klart att fiskgjuseparet försöker häcka i det nya reviret. Det var en fröjd för ögat för alla natur- och speciellt fågelvänner att under de kommande sommarmånaderna från förbindelsefärjan Auras däck, följa med livet kring fiskgjuseboet på sjömärket. Vanligtvis såg man en fågel ruva i boet medan den andra satt på sjömärket eller syntes flyga omkring i närheten av boet. Rätt snart visade det sig att häckningen lyckats och att paret fått en unge.

Fiskgjusen är under uppsikt

Beståndet av fiskgjusar uppföljs i Finland och ungarna ringmärks av fågelexperter. Av en slump råkade vi även bli vittne till själva ringmärkningen, som vi kunde följa med från Aura-färjan. Ringmärkaren klättrar helt enkelt upp till boet och försåg ungen med en lämplig ring. Samtidigt görs observationer om ungen vilka skickas till Finlands Ringmärkningsbyrå vid Zoologiska museet i Helsingfors. Det går ingen skada på ungen och föräldrarna fogar sig i behandlingen av ungen trots högljutt protesterande under själva märkningsproceduren. Ungen växer förvånansvärt

snabbt och efter en relativt kort tid kan man se ungen flyga i närheten av boet eller vänta i boet på föräldrafågeln som hämtar fisk till mat. Vi observerade fiskgjusen för sista gången den andra september då vi såg ett exemplar sitta i boet. Den sjunde september då vi följande gång hade möjlighet att se fågeln verkade reviret vara helt öde. Fiskgjusen är partrogen men bara under häckningen. Flyttningen söderut och tillbaka samt övervintringen sker separat men paret återkommer till samma häckningsrevir följande vår. Det här under förutsättning att de klarat av den riskfyllda resan från och till övervintringslokalen som ofta finns i Afrika söder om Sahara. I skrivande stund vet vi inte ännu hur det kommer att gå sommaren 2013. Vi är dock hoppfulla om att allt går väl och önskar att fiskgjuseparet återkommer till skäret vid Långnäs även inkommande sommar till glädje för oss alla.

Text: Olof & Gun Biström, Rosala Mossberget
Foto: Fredrika Biström.

Fiskgjuse och dess bo på linjemärket i närheten av Långnäs den 4 augusti 2012

Skärgårdsborna är flitiga väljare

Kommunalvalet 2012 styrkte vad vi lärt oss sedan det första allmänna valet 1907: skärgårdsborna är flitiga väljare och det gäller i synnerhet de kvinnliga väljarna. Utdelningen var god genom de tre invalda i fullmäktige från skärgården.

Inför kommunalvalet gick känslorna heta kring att skolan i Rosala inte längre fick fungera som vallokal. I stället skulle rösterna avläggas i Kasnäs för dem som bor inom skärgårdens röstningsområde. I praktiken röstade flertalet, det vill säga 70,4 procent, på förhand ombord på förbindelsbåtarna, vilket klart överstiger riksgenomsnittet om 42,2 procent. Distriktsgränserna har justerats flera gånger men nu ingick alla i forna Hitis kommun i skärgårdens röstningsområde, förutom de som är bosatta på Biskopsö med omnejd.

Valdeltagandet sjönk till 58,3 procent i landets alla kommuner. I Kimitoö kommun var deltagandet drygt tio procentenheter högre och i skärgården ställde väljarna upp till 78,1 procent. I grannkommunen Pargas kunde endast Iniöborna mäta sig med Hitis-borna. Inte nog med det, kvinnorna i Hitis skärgård deltog till 81,5 procent vilket männen inte tillnärmelsevis nådde upp till.

Överlag har kvinnorna sedan 1980-talet varit flitigare väljare än männen vid allmänna val i Finland. Förut gällde det omvända har vi fått lära oss. Vad våra valforskare dessvärre har missat är att våra skärgårdskvinnor varit

flitigare väljare än män ända sedan begynnelsen. Det gäller i all synnerhet kvinnor på Åland och i Åbolands skärgård. Redan i lantdagsvalet 1917 röstade 95,1 procent av kvinnorna i Lumparland mot 66,4 procent av männen. Rekordet slogs 2003 i kommunalvalet på Sottunga där 96,2 procent av kvinnorna röstade. Hitis följer samma trend och gör det än i dag. Eller vad sägs om att 83,6 procent av kvinnorna i Hitis kommun deltog i det första lantdagsvalet där kvinnornas valdeltagande redovisades (1908), vilket var cirka 10 procentenheter mer än männens deltagande. Kvinnor i skärgården har varit drygt 70 år före sin tid. Däremot har de varit dåliga på att kandidera i val och att välja in sina medsystrar.

Svenska folkpartiet dominerar

I skärgården har det funnits en konkurrens från kommunisterna, när stenbrottet var verksamt på Bergö och i Rosala fanns en socialdemokratisk arbetarförening under en kort epok efter kriget. Konkurrensen från vänster i val kan närmast karaktäriseras som en parentes eftersom SFP har haft en nästan total dominans.

I valet 2012 gjorde Fri Samverkan come back med besked med 22,9 procent av alla röster som avgavs i kommunen, vilket gav 7 mandat. SFP behöll ändå sin position som största parti med 41,4 procent och 13 mandat. I skärgården hade Fri Samverkan inte mycket att hämta.

SFP med sina 85,5 procent var det helt dominerande partiet. Skärgårdsborna står inte för mer än cirka 6 procent av kommunens befolkning men knep 11 procent av mandatet med tre invalda, samtliga representerar SFP. När därtill de invalda tilldelades tunga förtroendeposter i tillägg som fullmäktige ger det en klar signal om att det är värt att ta vara på rösträtten.

När fullmäktigeveteranen **Sixten Laine** från Rosala beslutade att inte ställa upp för omval restes farhågor om någon från öarna Hitis och Rosala över huvud taget ställer upp och blir invald. Sixten var kommunens röstmagnet i valet 2008 med 181 erhållna röster.

- De två senaste åren var jag fullmäktigeordförande och under mina tre perioder i fullmäktige (först Dragsfjärd sedan Kimitoö kommun) har jag fått uppleva att Skärgårdsprogrammet har förverkligats, vägen mellan Rosala och Hitis har asfalterats, Lövä bro har färdigställts, skolan i Rosala finns kvar, förbindelsetrafiken fungerar och Solglimten får årsbidrag från kommunen.

- Det är trögt för att få gehör för skärgårdsfrågor med andra politiker, även inom SFP. Då gäller det att gå andra vägar och anlita högre instanser. Frågan om hyresbostäder i Rosala och utbyggandet av bredband har gått trögt.

- Speciellt under min ordförandeperiod har jag varit tvungen att offra en massa av min energi och tid. Jag har suttit på möten, deltagit i seminarier, utbildningar, uppvakningar och resor. Ibland har jag varit tvungen att smita från möten för att hinna hem med sista färjan, men jag har även varit tvungen att övernatta på land.

- Bageriverksamheten fick mig att fundera på att sluta. Det var svårt att kombinera rollen som företagare och politiker. Jag var tvungen att ta in främmande arbetskraft när jag satt på möten. Jäklar anamma i mig har avtagit lite och då är det bäst att trappa av. Jag hörde mig för i Hitis om någon kunde ställa upp i kommunalvalet men jag fick aldrig klart besked. **Daniel Wilson** i Rosala visade intresse och vi gick igenom kommunens budget och jag berättade för honom hur det politiska fungerar. Jag överlämnar stafettpippen med gott mod.

- Nej, jag har inga abstinensbesvär. Jag kommer fortfarande att följa med politiken. Jag blev vald till ordförande för Rosala byråd och dessutom är jag ersättare i kommunens skärgårdsnämnd.

Daniel Wilson, Rosala

Wilhelm Liljeqvist, Kasnäs

Henry Engblom, Biskopsö

Tre starka skärgårdsaktörer i fullmäktige

När vi inom statsvetenskapen försöker förklara orsakerna till att folk engagerar sig politiskt brukar resultatet peka på sådant som utbildning, inkomster och yrke. Beträffande de tre invalda från skärgården kan inget sägas med säkerhet om det, eftersom fallen är för få. Inget tyder emellertid på att de invalda skulle avvika från det generella, det vill säga att de invalda åtminstone har en högre utbildning än folket i allmänhet. Däremot har statsvetenskapen inte mycket att säga om det politiska engagemanget går i arv. Det är av den orsaken jag frågar de tre fullmäktigeledamöterna om den lilla detaljen.

Javisst, det visar sig att både Daniel Wilson och **Wilhelm Liljeqvist** är uppvuxna i hem med politiskt engagemang för kommunen medan **Henry Engblom** inte har samma bakgrund.

- Min farfar **Holger Wilson** satt i Hitis fullmäktige. I besvikelsen över att kommunen sammanslogs med Dragsfjärd hoppade han över två perioder, berättar Daniel. Min mamma **Paula Wilson** satt sexton år i Dragsfjärds fullmäktige och var väldigt samhällsaktiv.

- I min ungdom var jag passiv medlem i Svensk Ungdom och inför valet var det inget problem med att välja parti. Formellt är jag partimedlem i Kimitoö lokalavdelning sedan lokalavdelningarna i Dragsfjärd, Kimito och Västanfjärd sammanslogs. Knappast hade jag ställt upp i valet om inte Sixten övertalat mig och när ingen annan från Hitis-Rosala kandiderade var det dags att axla ansvaret.

Daniel fick 130 röster i valet, vilket är ett gott resultat. Förutom sitt fullmäktigemandat blev han invald som ordförande för den tekniska nämnden i kommunen. Till yrket är Daniel företagare och med sin båt sköter han om turisttrafiken till Vikingacentret i Rosala och därifrån vidare till Bengtskärr. Även taxitrafik ingår, bland annat till Öro.

- Min farfars far **Karl Liljeqvist** var styrelseordförande för Hitis kommun från 1926 till 1954, när han dog, säger Wilhelm. Min farfar **Nils Björn Liljeqvist** var invald i Hitis fullmäktige från 1960 och ordförande från 1964. Han satt även i Dragsfjärds fullmäktige och styrelse. Min far **Jörgen Liljeqvist** satt två perioder i Dragsfjärds

fullmäktige och två perioder i styrelsen fram till 2000. Även i min mors släkt har man varit engagerad för det kommunala. Min morfar **Knut Grundström** var fullmäktige ordförande i Houtskärr.

- Det här blir min andra period i fullmäktige och nu invaldes jag med 145 röster. Rösterna kom huvudsakligen från skärgården, men också från Kärra, Dalsbruk och Kimito. Förra perioden var jag även medlem av Byggnads- och tillsynsnämnden och suppleant i styrelsen.

- Under min tid i fullmäktige har jag värnat om Solglimten och skolan i Rosala. Förbindelsetrafiken rör inte det kommunala beslutsfattandet över.

Wilhelm är vice vd för företaget Salomonfarm med dotterbolag i Kasnäs. Han blev tilldelad en tung post i kommunen då han valdes till styrelseordförande.

- Jag är den första i min släkt som blivit invald i fullmäktige, berättar Henry. I mitten av 1980-talet satt jag en halv period i Näringsnämnden i Dragsfjärd innan familjen flyttade till Sverige. Senare har jobbet satt hinder i vägen för samhällsengagemang. Nu fick jag 95 röster främst från Dalsbruk, Kärra-Björkroda och från skärgården.

Henry pensionerade sig nyligen från chefskapet vid Björkroda låsfabrik som fick kämpa för sin existens, men tillsammans med alla övriga anställda och stöd från **Stefan Wallin** lyckades han värja en fabriksnedläggning. Föräldrarna är hemma i Bolax Bötesön där Henry växte upp och bodde tills han började skolan. Numera har han flyttat tillbaka till skärgården och är skriven på Biskopsö och bosatt på Djupö. Förutom att han är skärgårdens representant i fullmäktige valdes han till Skärgårdsnämndens ordförande, ordförande i Byggnads- och tillsynsnämnden samt ersättare i Kommunstyrelsen.

- Skärgårdsfrågorna sitter i ryggraden och jag har också kunskap och kompetens i industrifrågor. FN Steels konkurs finns i mina tankar, kommunen behöver en förespråkare i industrifrågor.

Hitis Tinget

I god tid före kommunalvalet gjorde Hitis Tinget en sondering om skärgården kunde bilda en kommundelsförvaltning. Förslaget föll inte i god jord. Inom kommunen var man visst rädd för att andra kommundelar kommer med liknande förslag. Efter att ha funderat en gång till kom Tinget med ett nytt förslag om att få nominera kandidater till Skärgårdsnämnden.

Alla nämnder utses av fullmäktige och är politiskt tillsatta. Tingets förslag var att Skärgårdsnämnden inte tillsätts politiskt utan geografiskt. Med det avsågs att varje by med angränsande öar nominerar en medlem och en suppleant. De politiska grupperingarna accepterade förslaget och vid sin session i början av december kunde Hitis Tinget lägga fram ett förslag, som den nya fullmäktige godkände.

Den geografiska representationen garanterar att varje del av skärgården finns representerad, även om befolkningsunderlaget är litet. Ett regelrätt val där röster räknas skulle utan tvivel inte ha garanterat en lika bred geografisk representation. De små byarna på stora öar hade lätt blivit utanför.

Sixten Laine, avgående ordförande för Hitis Tinget med nya ordförande

Skärgårdsnämnden har fört en tynande tillvaro och med det här arrangemanget hoppas Tinget att få mera tyngd. Frågor av större vikt i Skärgårdsnämnden överförs till Hitis Tinget att dryfta, samtidigt kan tinget ta initiativ i olika frågor, vilket det redan gjort sedan starten 2009.

Daniel Wilson efterträdde Sixten Laine som Hitis Tingets ordförande och med Henry Engblom som Skärgårdsnämndens ordförande torde samarbetet och informationen löpa. Som sekreterare sedan starten 2009 fungerar undertecknad.

- Hitis Tinget kan vara en modell i andra sammanhang som nödvändigtvis inte är kopplad till skärgården, säger Wilhelm Liljeqvist. Skärgårdsborna ställer sällan krav, de borde höras mera. Tinget har här en viktig uppgift.

Hitis Tinget uppkom som en följd av olika faktorer. Förut när Hitis var en självständig kommun kände folk varandra i byarna. Man färdades till kommunala möten, till gudstjänst, danser och så vidare. Med förbindelsetrafiken och kommunsammanslagningar har byarna separerats från varandra. Folk färdades enligt förbindelsetrafikens rutter och vidare upp på land. Många är i dag de som inte har besökt alla byar i Hitis.

RoHit startades i avsikt att återinföra och stärka kontakterna mellan byarna. Hitis Tinget är en logisk fortsättning genom att det fungerar som en paraplyorganisation för byalagen i skärgården. Varje by har sina problem, men sessionerna har visat att tinget har mera krafter om det agerar gemensamt, för likheterna mellan byarna är större än olikheterna.

Hitis Tinget inledde sin verksamhet strax innan Kimitoö kommun bildades. Risk fanns då att skärgården blir mer marginaliserad i framtiden.

Text: Jan Sundberg
Foto: Bernt Örså

Referenser:

Bondestam, Anna och Helsing, Alf-Erik (1978), *Som en stubbe i en stubbåker*. Helsingfors: Finlands svenska arbetarförbund
Finlands Officiella Statistik (olika årgångar)
Kimitoö kommun (hemsida)
Sundberg, Jan (2011), Riksdagsval på Åland. Ingår i Grönlund, Kimmo (red.), *Språk och politisk mobilisering*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet
Sundberg, Jan (1985), *Svenskhetens dilemma i Finland*. Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten

Information

Allmänt alarmnummer 112
Ambulans, Medi-Heli, Sjöbevakning, Polis

Läkarmottagning i Dalsbruk
Dalsbruk, tel. 42 60 500 måndag till torsdag, samt
fredagar, jämna veckor kl. 8-16
Fredagsjour varannan vecka i Dalsbruk och i Kimito
Läkarmottagningen och jouten stängd mellan 15.7.
- 16.8. mottagningen förlagd till Kimito
Tel 42 60 400

Läkardejourering kväll/natt
Salo hälsocentral/sjukhus, tel. 77 23 611
Jour kl. 16-08, samt veckoslut dygnet runt

Hitis rådgivning
Mottagning enligt tidsbeställning onsdag och
fredag på Solglimten. Teltid. vardagar kl.12-13.
(0400-291 150)
Högsåra enligt skild tidtabell.

Dalsbruk tandläkarmottagning
Telefon 42 60 526 / 42 60 527,
Måndag - torsdag 8-15.30, fredag 8-14
Lördagar och helger är jouten på
tandkliniken vid Åbo universitetssjukhus
kl. 9-10.30. Tel 313 15 64
Vecka 15.7-16.8 är mottagningen stängd,
verksamheten förlagd till Kimito
Tel 42 60 436 / 42 60 435

Giftinformationscentralen
Tel. 09 471 977 el. 09 4711

Polis Kimito
Tel. 071-874 67 48

Hitis sjöbevakning
Tel. 020 410 71 10, reservnummer 23 33 777

Veterinär Minna Hakala
Telefontid kl. 8-9
Tel. 0500 110 660 akuta fall
Mottagning vid Brusaby smådjursklinik fyra
eftermiddagar i veckan. Tel 02 9001 7915

Sotare i Dragsfjärd
Harri Kemilä
Tel. 040-55 89 361

Brandkår
Alarm alltid via 112
Rosala FBK
Brandchef: Pontus Johansson,
tel. 0400 745 148
Vice brandchef: Paul Wilson,
tel. 050 528 74 10
Hitis FBK
Brandchef: Tor-Björn Holmström
tel. 040 827 3352
Dalsbruk brandstation, tel. 5211 230/466 2005

Kommunala Servicekansliet i Dalsbruk
Byggnads- och miljötillsyn
Malmvägen 2. Tel. 42 600
Öppet: måndag-onsdag 8-16, torsdagar 8-17,
fredagar 9-15. Stängt v.27-v. 30
För mera information se www.kimitoon.fi

Förbindelsebåtar
M/s Aura, tel. 0400 320 092
Rosala II, tel. 0400 720 608
Högsåra färja, tel. 040 706 62 91

Sophantering Rouskis
Genböle, tel. 72 76 800
Genböles sorteringsstation öppet:
torsdagar 12-19 samt varannan lördag under jämna
veckor mellan kl. 9-11

Cirkulerande insamling av farligt avfall såsom olja,
tryckimpregnerat trä, el- och elektronikskrot samt
metallskrot den 6 juli enligt följande tidtabell
kl. 9.30-10.00 Vänoxa, Släten, färjbryggan
kl. 11.00-11.30 Stora Ängesön, färjbryggan
kl. 12.30-13.30 Rosala-Hitis Hitis, byviken, Rosala
kl. 15.00-16.00 Väno, färjbryggan

Hitis Bibliotek
Tel. 0440-664 718
Måndagar: 15-18
Torsdagar: 16-19

Post
Postutdelning fortsätter som förut. Postkontorens
öde tillsvidare oviss.

Pastorskansli
Antti Kuokkanen, tel. 42 59 24

www.friskbris.fi

Tias Bok
Vuorikatu 10
Berggatan
248 6060

Hänke
Hangö

Sjökort
Böcker
Kontorsmaterial
Kort
m.m.

Merikortteja
Kirjoja
KonHonitaru
KerHeja.
y.m.

Tervetuloa! Välkommen!

Stigs Kontor & Foto

Printa själv semester-
bilderna hos oss!
Tulosta lomakuvasi meillä!

HiTi P510K
Garanterar kvaliteten
Takaa laadun

Kolabacksvägen 4,
25900 Dalsbruk
☎ 02-4661 848
☎ 02-4661 090
☎ 0400-839 861
✉ stig.osterberg@hotmail.com

Allt möjligt och omöjligt!
Tveka inte. FRÅGA!
Kaikkia mahdollista ja mahdollental!
Älä epäröi. veen KYSY!

TRÅKIGT I HÄNGMATTAN?
Kom till oss, vi har ett
stort urval svenska
**POCKET-
BÖCKER**

KUNGSBOKHANDELN
Kungsen i Ekenäs. Tel. 019-246 1028. Vard. 9-18, lö 9-14

Segla med Eugenia

Bolax 40/20 €
4-5 h
torsdag 4.7
11.7
18.7
25.7

Portön Örö 60/30 €
7-8 h
Tisdag 2.7
9.7
16.7
23.7
30.7

Läs mer på www.eugenia.fi om seglatserna
Även flexibla charterlösningar

LUCKAN

För mera information se: www.luckan.fi

Luckornas öppethållningstider:

Åbo: Mån - Tis 11 - 17
Ons 11-19
Tor - Fre 11 - 17

Kimito turistinformation:
Mån - Fre 12 - 17

Händelsekalender

- 15.6 Kasnäs, Broloppet, Kasnäs Rocks på kvällen
- 19.6 Rosala, Midsommarstången majas kl. 18 vid branddepån, arr. SVRB
- 20.6 Hitis, Midsommarstången majas kl. 18, arr. HVH
- 20.6 Högsåra, Midsommarstången majas kl. 18 i Kejsarhamnen, arr. DUV
- 21.6 Hitis, Midsommarstången reses kl. 14, lotteri, kaffe & musik, arr. HVH
- 21.6 Rosala, Midsommarstången reses kl. 15 med sång och dans runt stången, arr. SVRB
- 21.6 Högsåra, Midsommarstången reses kl. 15 i Kejsarhamnen, arr. DUV
- 22.6 Biskopsö, Midsommarstången reses kl. 15 vid förbindelsebåtsbryggan, arr. Biskopsö byalag
- 21.6 Kasnäs, Midsommardans
- 22.6 Kasnäs, Midsommardans
- 29.6 Hitis, Sommarkonsert i Hitis kyrka kl. 13, Degerby bortblandade kör
- 30.6 Högsåra, Benny Törnroos och Calle Pettersson vid Farmors Café kl. 16.30
- 1.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byaråd
- 2.7 Hitis, Furutorp, Sångfest med allsångsledare Calle Pettersson kl 19, arr. HVH
- 2.7 Högsåra, Skärgårdsteatern förevisar "Sjunde budet - stjal lite mindre" på Sunnanland kl. 19
- 3.7 Hitis, Kosert av klassisk musik i Hitis kyrka kl. 18
- 4.7 Rosala, Andakt med sommarsånger vid Rosala minnesmärke kl. 16.30
- 6.7 Hitis, Brandkårsfest på Furutorp kl. 18, arr. Hitis FBK
- 6.7 Vänö, Vänödagen, arr. Vänö Vänner
- 9.7 Biskopsö, Biskopsö marknad, arr. Biskopsö byalag
- 9.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byaråd
- 12.7 Hitis, Från barock till Sallinen kl. 16 i Hitis kyrka
- 13.7 Rosala, Rosala sommarblot - marknad och ungdomsdans på kvällen, arr. SVRB
- 13.7 Högsåra, Spruce vid Farmors Cafe' kl. 17.30
- 13.7 Bolax, Sommarfest med början kl. 15, arr. Bolax Gillet
- 14.7 Rosala, English Sunday service at Rosala Viking Centre's Helga Chapel 2 p.m.

- 16.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byaråd
- 17.7 Högsåra, Högsåradagen med marknad, försäljning mm. vid Farmors Cafe' kl. 12, arr. Föreningarna i Högsåra
- 17.7 Hitis, Loppmarknad med ärtsoppa, kaffe och lotteri kl. 12-16, arr. HVH
- 17.7 Hitis, Hebreisk och judisk musik i Hitis kyrka kl. 18
- 18.7 Högsåra, Visans Vänner vid Farmors Cafe' kl. 18
- 19.7 Hitis Minimaraton. Anm. vid Backom Café fr.o.m. 16, arr. Hitis FBK
- 19.7 Rosala, Skärgårdsteatern förevisar "Sjunde budet - stjal lite mindre" på Vikingaborg kl. 19
- 20-21.7 Rosala, Vikingadagar med program för hela familjen, arr. Vikingacentret Rodeborg
- 20.7 Kasnäs, Kasnäsdagen, Program på dagen, dans på kvällen
- 20.7 Vänö, Träbåtsdagen, arr. Vänö Vänner
- 23.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byaråd
- 27.7 Hitis, Hitisrodde, arr. Hitis Rodd och Kanotklubb
- 30.7 Rosala, Strandängsgymnastik i Klobbviken med Fanny Örså kl. 19, arr. Rosala Byaråd
- 3.8 Högsåra, Alvi's Dixie Stompers vid Farmors Café kl. 15 och 19
- 3.8 Vänö, Vänörock, arr. Vänö Vänner
- 3.8 Kasnäs, Valsens dag
- 31.8 Rosala, Öppet hus på Vikingacentret kl. 18 - 24, arr. Vikingacentret Rodeborg
- 31.8 Rosala, Forneldarnas natt, brasa i byviken kl. 21.30, arr. Rosala FBK
- 31.8 Högsåra, Forneldarnas natt på Sunnanland. Brasan tänds kl. 21.30
- 31.8 Kasnäs, Forneldarnas natt

NÄRMARE INFORMATION OM EVENEMANG, KLOCKSLAG OCH ARRANGÖRER
STÅR ATT FINNA PÅ BYARNAS ANSLAGSTAVLOR!

Händelsekalendern sammanställd av Tina Örså

Simskola i Högsåra
1-12.7 vid Örmells strand
Jenny Örmell-Backman

Lek och plask i Kasnäs
1-12.7 i Garpholmsviken
Tanja Granlund 040 535 21 05

Arrangör: Folkhälsan i Hitis

Simlärare:
Karolina Harjula
Elinor Johansson
Sonja Lumme

Simskola i Rosala
15-26.7 i Klobbviken
Tina Örså 040 573 88 54
Fanny Örså 040 846 41 36

Simskola i Hitis
15-26.7 vid Folkhälsans simbrygga
Anna Fihlman 040 705 01 92

oväntat besök

i en skuggig vik
vid en skyddad strand

stenar som minnen
av människor
oändligt många

ett hus stod här en gång
lyssna noga
skratten
sitter kvar

och efter regn
letar solstrålar sig
fram längs skuggorna

Heidi von Wright